

ӨРЛЕУ

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ

ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Республикалық ғылыми-әдістемелік деклараттық журнал
Республиканский научно-методический информационный журнал

№4 (27) 2019

№4(27)/2019

қазан-қараша-желтоқсан

2013 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

октябрь-ноябрь-декабрь

Издается с 2013 года
Выходит 4 раза в год

ӨРЛЕУ.

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ

ӨРЛЕУ.

ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Меншік иесі – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы
Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты
Собственник – Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области

Бас редактор – Главный редактор
С.Д.МУКАНОВА,
доктор педагогических наук

Бас редактордың орынбасары – Зам. главного редактора

М.А. Жетписбаева, канд.филол.наук, доцент

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Г.К. Ахметова	доктор пед. наук, профессор
У.М. Бахтикиреева	доктор филол. наук, профессор (Россия)
Ж.Ж. Наурызбай	доктор пед. наук, профессор
М.Н. Сарыбеков	доктор пед. наук, профессор
С.Т. Каргин	доктор пед. наук, профессор
Б.А. Жетписбаева	доктор пед. наук, профессор
А.К. Кусаинов	доктор пед. наук, профессор
С.К. Исламгулова	доктор пед. наук, доцент
Л.В. Моисеева	доктор пед. наук, профессор (Россия)
С.Б. Мукушева	кандидат пед.наук, отв.секретарь

Басуға 27.12.2019 ж. қол
қойылды.

Пішімі 60x84 1/8.

Офсеттік қағазы.

Көлемі 5,5 б.т.

Таралымы 100 дана.

Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №180

Подписано в печать 27.12.2019 г.

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Объем 5,5 п.л.

Тираж 100 экз.

Цена договорная.

Заказ №180

Беттеген:
С.Б.Мукушева

Адрес редакции: 100019, г. Караганды, ул. Жанибекова, 42

Тел.: +7 7212 41-68-59; **факс:** +7 7212 41-70-10.

Адрес сайта: orleu-krq.kz **E-mail:** ipk.karaganda@mail.ru

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген
03.05.2013 ж. №13605-Ж мерзімді баспасөз басылымды тіркеуге қойылғаны туралы куәлік
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания №13605-Ж от
03.05.2013 г.

© Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области,
2013

**БІЛІМ БЕРУ ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ****ОСТАПЕНКО А.А.**

Справедливая оценка не всегда объективна 3

СЫЗДЫКОВА А.И.

STEAM білім беру – пәнаралық ойлау бейнесі..... 15

**БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГА В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ****БУЧИНА И.С., СЕЙТОВА Н.Ю.**

Мониторинг уровня развития профессиональной компетентности педагогов 24

КИСАБЕКОВА М.Е., МАЙБАСОВА У.А.

К вопросу о профессиональных навыках учителей начальных классов в условиях инклюзивного образования..... 33

**ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ****ЕРЖОЛОВА Ж.А., САКАЕВА А.Н.**

Особенности организации комплексной психолого-медико-педагогической помощи детям с расстройствами аутистического спектра в условиях инклюзивного образования 38

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ЖАҢАШЫЛДЫҚТАР: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ
ИННОВАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА****КУАНЫШБЕКОВА Г.Е.**

The specificity of the references in the speech etiquette of English..... 47

СУЛЕЙМЕНОВ М.Б.

Латын әліпбиі: өткені мен бүгінгі..... 54

МУКУШЕВА М.А.

Латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыру курсының мазмұнын іріктеу тәсілдері..... 63

**ЖАҢА RTУ ИДЕЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ: ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ
РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ОБНОВЛЕНИЯ: ФОРМЫ И МЕТОДЫ****САТТИБАЕВА Р.М.**

Цифрлық білім беру ресурстары география сабағында..... 69

**АҚПАРАТТЫҚ ШОЛУ
ИНФОРМАЦИОННЫЙ ОБЗОР**

«Педагогикалық идеялар панорамасы» мектепке дейінгі, орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, жоғары білім ұйымдары үшін бейне-сабақтар мен бейне-дәрістердің жыл сайынғы Республикалық конкурсы туралы ЕРЕЖЕ..... 78

ПОЛОЖЕНИЕ о ежегодном Республиканском конкурсе видео-уроков и видео-лекций для организаций дошкольного, среднего, дополнительного, технического и профессионального, высшего образования «Панорама педагогических идей»..... 83

2019 ЖЫЛЫ ЖАРИЯЛАНҒАН МАҚАЛАЛАР ТІЗІМІ**ПЕРЕЧЕНЬ СТАТЕЙ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В 2019 ГОДУ**..... 88**АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ**..... 90

А.А. ОСТАПЕНКО

Кубанский государственный университет
г.Краснодар, Российская Федерация
ost101@mail.ru

СПРАВЕДЛИВАЯ ОЦЕНКА НЕ ВСЕГДА ОБЪЕКТИВНА

Аннотация. В статье предложена авторская система признаков анализа подходов к оцениванию школьных знаний и умений, позволяющая выявлять их недостатки и достоинства. Это дало возможность автору выстроить новую модель оценивания знаний и умений в школе, обладающую высокой степенью справедливости и бесконфликтности.

Ключевые слова: система оценивания, оценка, базовый уровень, повышенный уровень, справедливая оценка

После распада СССР разные страны СНГ по-разному изменили привычную для советской школы пятибалльную систему оценки учебных результатов. Молдавия, Грузия и Армения перешли на 10-балльную шкалу, Украина – на 12-балльную. Казахстан, сохранив пятибалльную шкалу ввёл систему суммативных оценок работы. Но, чтобы не происходило, несправедливо выставленные оценки были и остаются самым конфликтным фактором школьной жизни. Одна из причин этого – это попытка подменить идею справедливости идеей объективности, что, конечно же, не одно и то же.

Может ли школьная оценка быть хорошей и справедливой? Может ли оценка не раздражать? Можно ли сделать так, чтобы ученики не боялись оценки и отметки? Может ли отметка не быть «костылём хромой педагогики»¹, как когда-то её назвал Шалва Амонашвили? Наверное, может, но при одном условии – оценка должна быть **справедливой!**

Изначально договоримся о том, что мы не принимаем позицию педагогики толерантности с её основным лозунгом «Мы все равны!», ибо она порождает, на наш взгляд, ложное понимание справедливости как *равного* отношения к *разным* людям. Возможности нравственного становления *разных* людей, *разных* коллективов *различны* и *неравны*, поэтому **справедливыми будут разные отношения к разным людям**, к разным коллективам. Таково традиционное и для православия, и для ислама понимание справедливости. «Нельзя со всеми обращаться одинаковым образом, так же как врачам нельзя всех больных лечить одним способом, а кормчему знать лишь одно средство для борьбы с ветрами»².

Создатели ЕГЭ в России и ЕНТ в Казахстане всячески убеждают общественность в том, что эта процедура обладает качеством справедливости, понимая под справедливостью *равное* отношение к *разным* детям, толкуя справедливость как объективность. Совершенно очевидно, что такая подмена смыслов ни к чему хорошему привести не может. Такое понимание справедливости как объективности противоречит его определению как соответствию прав и обязанностей, труда и вознаграждения, заслуг и их признания, преступления и наказания. «И от всякого, кому дано много, много и потребуется; и кому много вверено, с того больше взыщут» (Лк. 12: 48).

Либеральная идея равенства людей рождает идею *конкурентности* со всеми вытекающими последствиями взаимного отчуждения и розни. Традиционное же

¹ Амонашвили Ш.А. Основы гуманной педагогики. Кн. 7. Легко быть садовником, трудно быть уроком семени. 2-е изд. М.: Свет, 2017. С. 331.

² Св. Иоанн Златоуст. Шесть слов о священстве. Forestville, 1987. С. 95.

мировоззрение утверждает, что нравственное (и не только нравственное) становление *разных* детей происходит *по-разному*. У каждого своя степень одарённости и способностей. Один – талантливый лентяй (у него повреждено трудолюбие), другой – трудолюбивый тугодум (у него повреждена сообразительность). *Талантливых лентяев и трудолюбивых тугодумов надо оценивать по-разному*. Кому больше дано, с того должно быть больше спрошено. А к тому, кому изначально дано меньше, к тому должно быть больше внимания и заботы. А к тем, кому дано ещё меньше (больным, сиротам и прочим несчастным), к тем мы должны быть наиболее милосердны и внимательны. И спрос с них иной.

По-человечески, справедливыми будут *разные* отношения к *разным* людям, к *разным* детям, к *разным* коллективам. На уроке физкультуры хорошо видно, что подростки с разной массой тела будут показывать разные результаты в подтягивании на перекладине (не зря же в боксе, борьбе и тяжёлой атлетике придумали весовые категории). Ученику с более длинными ногами легче показать хорошие результаты в прыжках, чем тому, у кого ноги короче. Неодинаковость учеников на уроках физкультуры очевидна (видна очами), ибо каждому дано своё непохожее (с разной степенью повреждённости) тело. Так неужели не очевидно, что «длина математических ног» тоже различна, несмотря на то, что её очами не видать? Неужели неясно, что степень повреждённости нетелесной (душевной и духовной) части человеческой природы тоже различна? Ведь в математике есть свои неочевидные (не видимые телесными очами) весовые категории. Да и степень нравственной повреждённости (испорченности) у всех различна. Так почему же всех надо «стричь под одну гребёнку» национального тестирования?

Создателей ЕГЭ и ЕНТ как единственного «универсального» средства контроля, внедрителей конкурентности и прочих рейтингов в школы, изобретателей уровневой дифференциации («А»-класс – для умных, «Б»-класс – для средних, «В»-класс – для остальных) понять можно, они испорчены либеральным мировоззрением с его суррогатами толерантности и лояльности, но причём тут наши дети?

Известно, что форма контроля диктует содержание образования. Тестовая форма контроля обрывочных знаний диктует отрывочное фрагментарное содержание. Учитель, зная, что его ученики будут сдавать экзамен в тестовой форме, будет их на это натаскивать. И потом не удивляйтесь тому, что целостность и системность знаний как главные достижения советского образования куда-то испарились.

Анализ научно-методической литературы свидетельствует, что фундаментальных исследований справедливости оценки нет, так же как нет классификаций или типологий форм (типов, видов) оценки знаний и представлений, умений и навыков. А нет по причине отсутствия системы признаков (параметров) для такой классификации. Попробуем их предложить в виде антиномических пар признаков. На наш взгляд, таких антиномических пар признаков должно быть шесть: три *качественных* и три *организационных*.

Для удобства рассуждений представим себе двух персонажей, к которым и будем обращаться на протяжении всего повествования. Первый персонаж – трудолюбивый, старательный, прилежный, но малоспособный ученик, которому учёба даётся трудно, да и домашних условий для полноценного развития маловато. Назовём его **Саша (трудолюбивый тугодум)**. Второй персонаж – способная, развитая, хватаящая всё налету, но манерная, с ленцой, ученица, имеющая все возможные домашние условия для учёбы. Назовём её **Маша (талантливый лентяй)**.

Качественные признаки оценки

Оценка развития и оценка состояния. Проведём мысленный эксперимент. В класс приходит завуч с секундомером проверять технику чтения. Запускает секундомер: «На старт, внимание, марш!» Саша читает 10 слов в минуту, а Маша – 120 слов (цифры условны). Ясно, что, исходя из норм оценивания, соответствующих возрасту, Саша получит «двойку», а Маша – «пятёрку».

Проходит месяц-другой и завуч снова проверяет технику чтения в этом же классе. Трудолюбивый Саша целый месяц старался, занимался и прочитал 29 слов в минуту. Маша же, имея «пятёрку с запасом», показала 121 слово в минуту. Согласно той же норме оценивания, Саша снова получает «двойку», так как до 30 слов в минуту, что соответствовало бы «тройке», он чуть-чуть не дотянул, а Маша вновь получает «пятёрку», так как опять значительно превзошла установленный норматив. В результате – желание учиться «отбито» у обоих. У одного из-за того, что он почти в три раза быстрее стал читать, а получил все ту же «двойку». У второй из-за того, что она получила «пятёрку» за полное отсутствие роста темпа чтения. А коли так, то впредь можно и не напрягаться.

Подобная привычная **система оценивания, при которой результаты учеников сравнивают между собой и с существующим утверждённым (якобы общепринятым) нормативом, не учитывая рост каждого ребёнка, – мало прогрессивна**, ибо она не стимулирует стремление ребёнка к развитию.

А.М. Кушнир называет подобную практику **оценкой состояния**. «Пятёрка ли, тройка ли, – обе одинаково бессодержательны в качестве меры развития. Это учитель хотя бы смутно представляет себе, за что он ставит ту или иную оценку. Ученик же воспринимает оценку как полумистическую реальность, которую он может интерпретировать весьма и весьма умозрительно. Благие размышлы о жёсткой и чёткой системе критериев, максимально объективирующей оценку, проросли реальными технологиями оценивания в весьма ограниченном кругу учителей. Но даже в этом – прогрессивном – кругу речь идёт об **оценке состояния**»³. А.М. Кушнир предлагает другой тип оценки – **«оценку собственно развития – оценку изменения состояния»**, которая *не сравнивает детей между собой и с нормативом*, а «выставляется исключительно за позитивное изменение состояния *в сравнении с собственным же состоянием* (курсив мой. – А.О.) минуту, день, месяц, год назад»⁴.

Таким образом, один тип отметки фиксирует *состояние* ребёнка, а другой тип фиксирует *изменение состояния* ребёнка.

На первый взгляд, *оценка развития* прогрессивнее *оценки состояния*, но... Представьте себе конец полугодия и представьте уже знакомых нам Сашу и Машу. Допустим, что всё полугодие учитель работал с ними в режиме *оценки развития*, хваля медленно растущего Сашу и журя способную, но ленивую Машу. Но на конец полугодия хвалёный тугодум Саша так и не «догнал» лентяйку Машу и полугодовую оценку получил ниже, несмотря на большее количество похвал и поощрений, которые были даны в большей степени за старания, а не за результат. Таким образом *оценка развития* порождает чувство несправедливости и не отражает реальных результатов учеников с разным уровнем способностей. Этим недостатком *оценка состояния* не обладает.

³ Кушнир А.М. Зачем ребенок приходит в школу? // Школьные технологии. 1996. № 6. С. 106-107.

⁴ Там же. С. 107.

Таблица 1

	Что фиксирует?		Развивающий эффект	
Оценка состояния	Состояние ребенка	Сравнивает детей друг с другом и с нормативом	Не стимулирует стремление к развитию	Отражает реальные результаты уровня обученности
Оценка развития	Изменение состояния ребенка	Не сравнивает детей друг с другом, а сравнивает каждого с ним же вчерашним	Стимулирует стремление к развитию	Может не отражать реальных результатов уровня обученности учеников с разным уровнем способностей

Очевидно, что недостатки двух систем оценки (состояния и развития) можно компенсировать, используя их каким-то образом одновременно или чередуя попеременно.

Оценка накопительная и оценка вычитательная. Ещё недавно, когда оценка в аттестат выставлялась на основании ЕГЭ, для «пятерки» *не было необходимости решить верно все задания* теста. Достаточно набрать около 75 % положительных ответов. Причём набрать их можно как «мытьём», так и «катаньем», как «качеством», так и «количеством». Саша может решить много простых задач (ему так легче), а Маша – несколько сложных, но итоговый оценочный результат при этом будет одинаков. Такая система оценивания в дидактике получила название **накопительной (или кумулятивной)**.

Более привычна **вычитательная** система оценивания, при которой учащийся должен верно выполнить все предложенные задания. 100% правильно выполненных заданий соответствуют максимальному баллу («пятерке»). Если задания выполнены не полностью, из «пятерки» вычитается (отсюда – вычитательная) соответствующее количество баллов.

Две выполненные на «пятерку» контрольные работы, оценённые по **накопительной** системе, различаются, тогда как две «пятерочные» работы, оценённые по **вычитательной** системе, похожи, как две капли воды. Всем хорошо известно, что в доЕГЭшную эпоху две медальные выпускные работы по математике могли отличаться разве что количеством запятых.

Таким образом, **накопительная** оценка подчёркивает, в первую очередь, *то, что ученик уже выучил*, а **вычитательная** – *то, чего он ещё не выучил*.

На первый взгляд накопительная система оценки кажется прогрессивнее вычитательной, так как предоставляет ребёнку право выбора и в большей степени учитывает его индивидуальность, но... именно накопительная система оставляет «пробелы» в обязательных знаниях. Ученик на контрольной не выбирает те задания, которые не усвоил, или ту задачу, которую решить не может. А в результате эта «прореха» остаётся навсегда. А если это «незнание» входит в обязательный минимум?

Таблица 2

	Что фиксирует?	Право выбора и учёт индивидуальности	
Вычитательная оценка	«Пробелы» в знаниях, умениях, навыках	Не предоставляет ученику права выбора задания и не учитывает индивидуальность ученика	Контролирует весь объём обязательных знаний
Накопительная оценка	Наличие знаний, умений, навыков	Предоставляет ученику права выбора задания и учитывает индивидуальность ученика	Оставляет без контроля «пробелы» в знаниях

Очевидно, что «плюсы» и «минусы» накопительной и вычитательной систем могут взаимно компенсироваться.

Оценка статичная и оценка динамичная. Вспомним когда-то новаторскую идею листов открытого учёта знаний В.Ф. Шаталова, согласно которой в эти листы ручкой выставлялись только «пятёрки», остальные отметки вписывались карандашом и их можно было исправлять неоднократно. Оценка не оставалась неизменной: «все иные оценки, кроме отличных, выставляются простым карандашом. Их можно стирать ластиком и заменять другими по мере устранения пробелов в знаниях по отдельным разделам программы»⁵. Эта очевидная идея казалась новаторской, так как повсеместной практикой была и по сей день есть оценка, которую нельзя изменить. Оценку, в лучшем случае можно «закрыть», но не исправить. Итоговая (четвёртная или годовая) выводится как средняя арифметическая (или среднепотолочная) оценка. И если, не дай Бог, в начале года ученик «нахватал» кучу «двоек», то получить итоговую «пятёрку» за год ему «не светит», несмотря на то, что все «двоечные» задания он уже давным-давно выучил на «пятёрку». Полученная по недоразумению «троечка» на первом курсе, которую за пять лет учёбы можно было бы (если бы было можно) пересдать неоднократно, зачастую служит причиной неполучения «красного» диплома. В итоге такая оценка становится причиной нежелания доучивать то, что когда-то давно было сдано на «государственную троечку». Но ведь задача школы и вуза – стимулировать учение, а не отбивать охоту учиться.

Оценку, полученную один раз и навсегда без права пересдачи, назовём **статичной**. Она не изменяется во времени и в пространстве, несмотря на то, что человек стал другим. Представим себе тугодума Сашу, который не выучил наизусть «Я помню чудное мгновенье» по причине домашних вечерних неурядиц с нетрезвым отцом. Поскольку ему неловко говорить в классе при всех о причинах невыученного урока, он получит свою законную «двоечку». Но, помня его старательность, совесть и усердие, мы можем наблюдать на другой день следующую картину. Саша подходит к учительнице и робко говорит: «Мариванна! Я выучил «Чудное мгновение», можно я пересдам?» И что он может услышать в ответ? А то, что «двойку» по Пушкину он может «закрыть» «пятёркой» по Лермонтову! Бедный Лермонтов!

Оценку, которую можно изменить, пересдать, доучив недоученное и доделав недоделанное, назовём **динамичной**.

⁵ Шаталов В.Ф. За чертой привычного: Ответы учителя-новатора на заданные журналистом Н. Столяровым вопросы по проблемам перестройки общеобразовательной школы. Донецк: Донбасс, 1988. С. 51.

На первый взгляд, динамичная оценка кажется прогрессивнее статичной, но... именно она становится причиной того, что ученик не спешит сдавать то, что при статичном оценивании уже давно бы «сдал» и «забыл». Именно динамичная оценка причина того, что ученик получает возможность «откладывать на завтра» то, что следовало бы сдать ещё вчера, и тем самым она «тормозит» (вернее «откладывает») его развитие.

И ещё, мне вспомнилась телевстреча двадцатипятилетней давности на украинском телевидении с В.Ф. Шаталовым, транслировавшаяся из киевского дома учителя. Учительница в зале задала Виктору Фёдоровичу вопрос: «Какая же у Вас недельная нагрузка, если Вы можете позволить себе и ученикам многократно приходиться пересдавать несданное? Не транжирите ли Вы время и не развращаете ли этим учеников? Вы главный разрушитель дисциплины в своей школе!»

Очевидно, что обе системы: и статичная и динамичная имеют и достоинства, и прорехи, которые надо компенсировать.

Таблица 3

	Что фиксирует?	Развивающий эффект и учет индивидуальности	
Статичная оценка	Состояние ребенка	Не стимулирует стремление к развитию и не учитывает индивидуальность ученика	Способствует своевременному продвижению ученика в развитии
Динамичная оценка	Изменение состояния ребенка	Стимулирует стремление к развитию и учитывает индивидуальность ученика	Позволяет ученику «расхолаживаться» и «откладывать на завтра»

* * *

Имея три пары независимых друг от друга характеристик оценки, можем сформулировать матрицу многообразия форм оценки. Матрица многообразия – это своеобразное «мерило» для завуча, который может проанализировать и выявить «плюсы» и «минусы» системы оценки того или иного учителя.

Мы ни в коем случае не предлагаем отказываться от тех или иных форм оценки. В разных организационных ситуациях нужны разные формы оценки. Так, выпускной государственный экзамен не может оцениваться динамичной оценкой, но при этом текущая оценка за знание стихов Пушкина не может быть статической: «двойку» по Пушкину нельзя закрывать «пятёркой» по Лермонтову. **Антиномичная полнота системы оценки предполагает взаимную дополняемость пар качественных признаков.** Только при этом мы можем компенсировать недостатки одной крайности достоинствами противоположной. Но, прежде чем рассматривать целесообразность использования тех или иных качественных форм оценки, рассмотрим три организационных признака оценки.

Организационные признаки оценки

Оценка обязательная и оценка добровольная. Согласимся с В. Фирсовым в том, что оценку «в первую очередь надо разделить на **обязательную** и

добровольную»⁶. В связи с этим есть смысл сравнить очень схожие по форме проведения процедуры уже, видимо, подзабытого централизованного тестирования (ЦТ) и ЕГЭ, так как это демонстрирует разницу между обязательной и добровольной оценками. Обе процедуры предполагают схожее тестирование, обе процедуры имеют сходные технологии проверки и оценивания выполненных работ, в результате обоих испытаний выдаётся сертификат со схожими шкалами перевода оценки. Но... общественного шума вокруг ЕГЭ значительно больше, чем вокруг ЦТ. А принципиальная разница ЕГЭ и ЦТ заключается в том, что ЕГЭ – обязательен, а ЦТ – добровольно. Разница между обязательной и добровольной оценкой в том, что результаты **добровольного** испытания учащийся может проигнорировать и вообще скрыть от других, и в итоге он **решает сам**, будет ли эта оценка влиять на его судьбу или нет. **Обязательная** оценка неизбежна: неизбежно возвышающая или неизбежно унижающая (если «двойка»). Она обязательно **известна всем** (или многим). А значит всеобщий триумф или позор обеспечен. Добровольная же оценка сообщается индивидуально и даже конфиденциально, а выставляется в журнал с согласия ученика. В этом, видимо, и кроется причина большинства жарких дискуссий вокруг ЕГЭ (кроме тех, которые касаются разговоров о потраченных деньгах).

Таким образом:

Таблица 4

Обязательная оценка	Выставляется без согласия ученика	Не даёт права выбора
Добровольная оценка	Должна быть объявлена конфиденциально и выставляется только с согласия ученика	Даёт право выбора

Но вернёмся к уже цитированной статье В. Фирсова.

Оценка базового уровня и оценка повышенного уровня. «Обязательная оценка должна отвечать на один вопрос: освоен ли **базовый уровень** учебного материала? <...> Добровольная оценка – это оценка усвоения **повышенного уровня»**⁷. Актуальность тезиса об *обязательности оценивания базового уровня* несомненна, так как этот тезис практически не реализован в повседневной педагогической практике: традиционная форма экзаменов по билетам не предполагает оценки **всего** базового уровня, а только тех знаний, которые предусмотрены вопросами билета; ЕГЭ не предполагает оценки **всего** базового уровня, так как предусматривает возможность выбора заданий; традиционная практика ежедневных школьных опросов не предполагает оценки **всего** базового уровня, так как учитель сегодня опрашивает одних учеников, а завтра других (и если ученик уже получил оценку за закон Ома для участка цепи, то вероятность того, что завтра его спросят о законе Ома для полной цепи стремится к нулю). Таким образом, традиционная педагогическая практика не предполагает оценивать **все** знания базового уровня ни в текущей ни в итоговой форме оценки. Поэтому говорить об объективности оценки базового уровня в таком случае не приходится. Нам могут возразить, что для того, чтобы проверить **весь** базовый уровень, необходимы колоссальные временные затраты. Конечно, если учитель всё и всех будет проверять и оценивать **сам**, они неизбежны, но есть резерв чередования оценки,

⁶ Фирсов В. Вопросы без ответов. Система оценки должна быть встроена в более широкую педагогическую парадигму // Школьное обозрение. 2003. № 2. С. 10.

⁷ Там же.

самооценки и взаимооценки, контроля, самоконтроля и взаимоконтроля. Однако это тема для иной статьи.

Таблица 5

Оценка базового уровня	Имеет строго определенные содержательные границы	Не дает права выбора
Оценка повышенного уровня	Не имеет строго определенных содержательных границ	Даёт право выбора

Оценка текущая и оценка итоговая. Текущая оценка предусматривает оценивание частичного (элементарного, единичного, фрагментарного) знания, умения, навыка. **Итоговая оценка** складывается из некоторого количества оценок текущих. Способы суммирования (а иногда усреднения) текущих оценок в итоговую различны и сейчас мы не будем их рассматривать.

Таблица 6

Текущая оценка	Выставляется за фрагментарное знание	Выставляется регулярно и часто	Играет незначительную роль
Итоговая оценка	Суммируется из текущих	Выставляется редко	Играет значительную роль

Особого и отдельного рассмотрения также требуют проблемы: а) общего количества текущих оценок; б) общего количества итоговых оценок; в) количества текущих оценок, составляющих одну итоговую; г) соотношение количества текущих отметок объёму знаний базового уровня и др.

Сведём все описанные признаки в целостную модель, основанную на **принципе дополнительности** и обладающую, на наш взгляд, **признаком полноты и справедливости**.

Организационная модель системы школьной оценки

Мы полагаем, что итоговая оценка складывается из двух форм текущих оценок: обязательных и добровольных. *Обязательные текущие оценки выставляются за освоение базового уровня, добровольные текущие оценки выставляются за освоение повышенного уровня.* Добровольные текущие оценки могут быть выставлены за добровольное написание реферата или иной творческой работы, за добровольную подготовку доклада, за добровольное участие в обучении других, за добровольное участие в олимпиадах, конкурсах, соревнованиях и т.д. Надо понимать, что любая добровольная попытка достижения может быть неудачной. Неудача всегда оценивается отрицательно, но добровольная неудачная попытка не должна влиять на будущую итоговую оценку, тогда как удача, победа может и должна положительно влиять на общий итог. Поэтому *добровольная текущая оценка*, выставляемая учителем в журнал, скорее всего будет *только хорошей или отличной*. Если она таковой не является, то она должна быть сообщена ученику только *конфиденциально* и, естественно, *в журнал не выставляется*: «Саша, ты, конечно, сегодня со своим добровольным заданием справился на «двоечку». В журнал ставить?»

Наиболее адекватно добровольную текущую оценку отражает идея индивидуального портфолио. *Количество таких оценок жёстко определяться не может.*

Текущая же обязательная оценка бывает разной, ибо она отражает знание обязательного уровня. Количество таких оценок должно быть строго определённым.

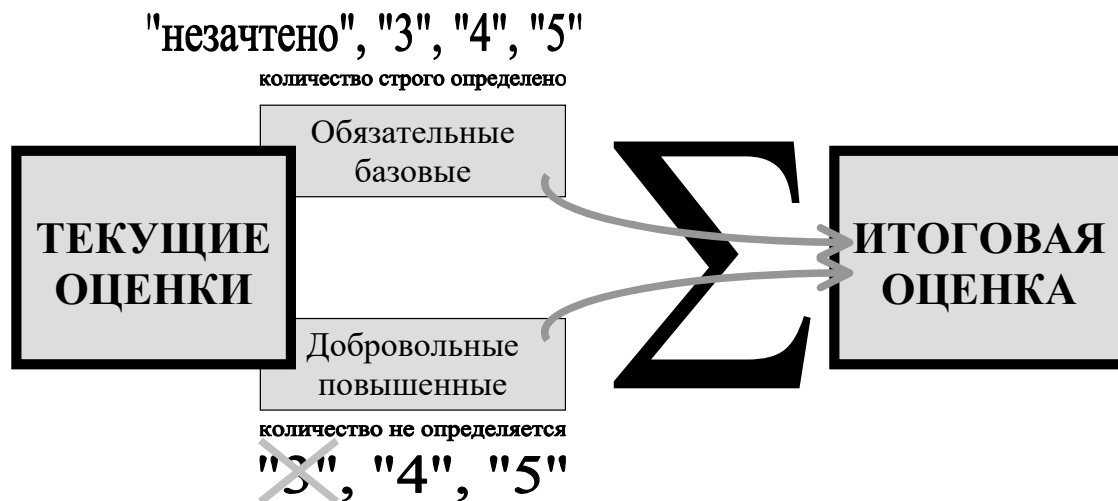

Рисунок 1

Сопоставим эту модель с качественными признаками оценки. На наш взгляд, полноценная система оценки – это система, в которой присутствуют **все** качественные и организационные признаки. Только в этом случае система может претендовать на полноту. В каждой паре выделенных признаков есть свои «плюсы» и свои «минусы», которые при условии антиномического чередования будут взаимно компенсироваться по принципу дополнительности.

Разберёмся с текущими оценками.

Обязательные базовые текущие оценки должны быть:

- *вычитательными* (базовый минимум должен быть усвоен и оценен на 100%);
- *динамичными* (знания базового минимума в пределах установленного срока можно пересдавать (но не бесконечно долго), низкие оценки по одной теме нельзя закрывать оценками по другой);
- *оценками развития* (каждый ученик имеет право двигаться своим темпом в освоении базисного минимума и нет смысла в этом продвижении учеников сравнивать между собой).

Добровольные повышенные текущие оценки могут *только повышать* (на то они и оценки *повышенного* уровня) итоговые и при этом они должны быть:

- *накопительными* (повышенный уровень знаний неограничен и поэтому 100%-ным быть не может, из всей необъятности «повышенных» (углублённых) знаний ученик *выбирает* нужные ему);
- *статичными* (добровольный результат (даже если он отрицательный) не требует пересдачи, так как его и сдавать (не то что пересдавать) необязательно);
- *оценками состояния* (это в первую очередь касается добровольного участия в конкурсных испытаниях (соревнованиях, олимпиадах), которые чаще всего предполагают выстраивать рейтинг (хотя бы для победителей) участников, а значит сравнивают учащих между собой).

Суммирование (Σ) всех текущих оценок даёт полноту итоговой оценки, так как учитывает все пары признаков:

+	Текущие базовые обязательные оценки	вычитательные	динамичные	развития
	Текущие повышенные добровольные оценки	накопительные	статичные	состояния
Итоговая оценка		полнота	полнота	полнота

Полнота итоговой оценки обеспечивается антиномическим чередованием вычитательной и накопительной оценки, динамичной и статичной оценки, оценки состояния и оценки развития. Для общего образования решающая (доминирующая) оценка – это базовая обязательная текущая оценка, для профильного – добровольная повышенная (портфолио).

А что же наши персонажи – Саша и Маша? Как на них скажется такая система оценки? Представим, что они уже одиннадцатиклассники, определившиеся в своих будущих планах. Саша решил поступить в технический вуз и очень любит физику, а Маша решила стать юристом и ей физика в общем-то не нужна. Саша любит физику, но даётся она ему с трудом, Маше она даётся легко, но для поступления в вуз она ей не нужна.

Маша, зная обязательный минимум, зная формы контроля и количество обязательных текущих оценок, легко, не напрягаясь, «сдаст» физику на «четвёрку» раньше срока и высвободит себе время для занятий по профильному общественнознанию. Дополнительные добровольные текущие оценки по физике ей не нужны. А вот Саша, который с трудом получает текущие обязательные «троечки» по физике, добровольно подготовил доклад о Ньюtone и реферат об Эйнштейне и получил за это добровольные текущие «пятёрки». А ещё он нарисовал стенгазету и помогал в физике семиклассникам. В итоге у него «четвёрка» в аттестате, как и у Маши.

Две «четвёрки», которые в аттестатах выглядят одинаково, содержательно различны. Одна, может быть, – за талант, а другая – за прилежность и старание. И нам кажется, что это справедливо. Мы попробовали учиться так, и у нас получилось.

А теперь используем изложенные идеи для анализа ЕГЭ и ЕНТ как форм контроля и оценки.

Совершенно очевидно, что тестирование – это **статичная, накопительная** форма оценки **состояния** (соответствия). А значит имеет как ряд явных достоинств и не менее явных недостатков.

Как оценка состояния (соответствия) ЕГЭ, безусловно, отражает реальные результаты уровня обученности, но при этом отбивает охоту от учения. Как накопительная форма оценивания ЕГЭ предоставляет ученику право выбора задания и как бы учитывает индивидуальность ученика, но при этом законным образом оставляет «пробелы» в знаниях, так как ученик не выполняет то, чего не усвоил. Как статичная форма оценивания ЕГЭ стимулирует не позволяет ученику «расхолаживаться» и «откладывать на завтра», но при этом не учитывает индивидуальное состояние (в том числе психологического и физического) ученика в день экзамена.

Таким образом, отцы-создатели тестирования дружно и громко на все лады всячески выпячивают достоинства этой процедуры, замалчивая её недостатки и

трудности, которых у неё не меньше достоинств. А это уже совершенно нечестно и неэтично.

Эскиз инструкции для завуча

Попробуем составить некую инструкцию для завуча, пытающегося создать в школе справедливую систему оценки.

Основные определения

Оценка состояния – это оценка, в которой сравниваются знания, умения и навыки ученика с нормативами и со знаниями, умениями и навыками других учеников.

Оценка развития – это оценка, выставляемая за позитивное изменение состояния знаний, умений и навыков ученика в сравнении с их прежним состоянием.

Вычитательная оценка – это оценка знаний, умений и навыков ученика, предполагающая полное их усвоение и не предоставляющая ученику права выбора выполняемого задания.

Накопительная (кумулятивная) оценка – это оценка знаний, умений и навыков ученика, предполагающая возможность выбора учеником определённого количества заданий из множества предлагаемых.

Статичная оценка – это оценка знаний, умений и навыков ученика, выставляемая один раз и не предполагающая возможность пересдачи на более высокий балл.

Динамичная оценка – это оценка знаний, умений и навыков ученика, предполагающая возможность пересдачи и повышения оценки на более высокий балл.

Текущая оценка – это оценка, выставляемая ученику за освоение единичного (фрагментарного, эпизодического, элементарного) знания, умения или навыка.

Обязательная оценка – это оценка, выставляемая ученику обязательно.

Добровольная оценка – это оценка, выставляемая ученику по его просьбе или желанию.

Оценка базового уровня – это оценка знаний, умений и навыков ученика, входящих в государственный образовательный стандарт.

Оценка повышенного уровня – это оценка знаний, умений и навыков ученика, выходящих за пределы государственного образовательного стандарта.

Основные положения и правила оценивания знаний, умений и навыков

1. Оценка **базового уровня обязательна**, а оценка **повышенного уровня – добровольна**.

2. **Итоговая** оценка формируется из **текущих**. **Итоговыми** оценками являются *четвёртные* (триместровые, семестровые), *полугодовые* и *годовые*.

3. **Текущие** оценки делятся на **текущие обязательные оценки базового уровня** и на **текущие добровольные оценки повышенного уровня**. Текущая обязательная оценка является вычитательной, динамической оценкой состояния, а текущая добровольная – накопительной, статической оценкой развития.

4. Выставляемая в журнал добровольная текущая оценка выставляется с согласия ученика и, как правило, *может быть только хорошей или отличной* и влиять на итоговую оценку только в сторону повышения. Добровольная текущая оценка ниже хорошей должна быть сообщена ученику конфиденциально. В число добровольных текущих оценок входят: а) результаты участия ученика в конкурсах,

Остапенко А.А.

олимпиадах, соревнованиях и т.п.; б) результаты участия ученика во взаимообучении других (доклады, реферат и пр.); в) отзывы на творческие работы. Эти оценки могут подтверждаться соответствующими сертификатами и составляют индивидуальный портфель достижений ученика (портфолио).

5. Учитель обязан перед началом изучения курса (раздела курса) ознакомить учащихся с обязательным образовательным минимумом, количеством обязательных текущих оценок, соответствующих этому минимуму, формами контроля и критериями оценивания.

6. Учитель обязан перед началом изучения курса (раздела курса) ознакомить учащихся с возможностями и условиями получения добровольных текущих оценок повышенного уровня.

7. Учитель обязан перед началом изучения курса (раздела курса) ознакомить учащихся с количеством итоговых оценок и установить крайний срок их выставления. Как правило, крайним сроком выставления четвертных (триместровых, семестровых), и полугодовых оценок, является последний день очередных каникул.

8. До установленного срока выставления итоговой оценки в классный журнал учитель самостоятельно может выставлять *только отличные оценки*, более низкие оценки выставляются учителем по согласованию с учащимся. В установленный срок выставления итоговой оценки выставляются все текущие оценки.

9. Текущую обязательную оценку ниже отличной ученик может пересдавать один раз в срок, согласованный с учителем. Повторная пересдача возможна только с разрешения учителя.

10. Итоговая оценка не может быть:

- отличной, если не выставлены более 1/10 текущих обязательных оценок;
- хорошей, если не выставлены более 1/4 или 1/3 (в зависимости от уровня школы, лицея, гимназии) текущих обязательных оценок;
- выставлена вообще, если не выставлены более 1/2 текущих обязательных оценок. Сроки и условия пересдачи итоговой оценки устанавливаются руководителем образовательного учреждения.

А.А. Остапенко

ӘДІЛ БАҒАЛАУ ӘРҚАШАН ШЫНАЙЫ БОЛМАЙДЫ

Мақалада кемшіліктер мен артықшылықтарды анықтауға мүмкіндік беретін мектеп білімі мен дағдысын бағалау тәсілдерін талдау белгілерінің авторлық жүйесі ұсынылған. Бұл авторға даусыз және әділдіктің жоғары дәрежесіне ие мектепте білім мен дағдыны бағалаудың жаңа моделін жасауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: бағалау жүйесі, баға, базалық деңгей, жоғары деңгей, әділ бағалау.

A.A. Ostapenko

FAIR ASSESSMENT IS NOT ALWAYS OBJECTIVE

The article suggests the author's analysis features system of approaches to assessing school knowledge and skills, allowing to identify their drawbacks and advantages. This made it possible for the author to build a new model for assessing knowledge and skills at school, which has a high degree of justice and conflict absence

Keywords: assessment system, assessment, basic level, advanced level, fair assessment

А.И.СЫЗДЫКОВА

*«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша педагогикалық
қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,
Қарағанды қ, Қазақстан
sysdikova_a@mail.ru*

STEAM БІЛІМ БЕРУ – ПӘНАРАЛЫҚ ОЙЛАУ БЕЙНЕСІ

Бұл мақалада STEAM-білім беруде мазмұнды құрайтын маңызды бөлігі «Arts» санатының рөлі анықталады. STEAM-білім берудегі шетел мемлекеттерінің тәжірибелері ұсынылады. Сонымен қатар зерттеушілік құзыреттілікті, көшбасшылық сапаны, бірлескен ынтамақтастықта жұмыс істеу дағдыларын дамыту арқылы, STEAM пәндерін өнер және дизайнмен кіріктіре оқыту арқылы оқушылардың шығармашыл болуы, әртүрлі идеяларды зерттей алу қабілеттіліктерінің жетілуі мен өздігінен даму мүмкіндігі қарастырылады.

ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР: STEAM шығармашылық, STEAM білім беру, инженерлік және техникалық мамандықтар, кәсіби даму, инновация, құзыретті маман, ғылыми идеялар

Біз бүгінгі таңда жоғары технологиялы әлемде өмір сүреміз, дегенмен әлемнің көптеген елдерінде ғылыми-техникалық кадрлар тапшылығы байқалады. Сондықтан болар STEAM-білім беру кең таралымға ие болуда.

STEM-білім беруге Arts (өнер) ұғымына жататын шығармашылық, көркем өнер пәндері белсенді қосылуда. Кез-келген инновациялар мәселелерді шешуде жасампаз шешім ұсынуда, ал оның түйіні Arts-білім беруде жатыр. Сондықтан болар әлемдік тәжірибеде STEM-нен STEAM-білім беруге көшуде белсенді қозғалыс байқалады. Осылайша, STEAM-білім беру STEM-білім беру тұжырымдамасының жалғасы болып табылады.

«Arts» санаты бойынша STEAM-білім беруде өнердің түрлі бағыттарын қарауға болады: жеке түрлері ретінде – кескіндеме, архитектура, мүсін өнері, графика, музыка, әдебиет және поэзия, сол сияқты синтетикалық түрлері – театр, хореография, балет, кино, дизайн. STEAM-білім беру жүйесіне көркем шығармашылықты кіріктіру үшін қолданылатын негізгі оқыту әдісі – жобалау.

«Arts» санатын STEM-білім беру технологиясына қосу жоба жұмысына тартылған оқушылар құрамын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, жобалау және математикалық қабілеттері аса айқындалмаған балалар жобалауды эстетикалық жағынан жүзеге асыратын топқа көмектесе алады. Бұл технология бойынша жұмыстың маңызды ерекшелігі – жоба бойынша ұжымдық жұмыс түрінің ұйымдастырылуында. STEAM шығармашылыққа, эмоцияға, сезімге жауапты мидың оң жақ сыңарын іске қосуға мүмкіндік береді.

Осылайша, «Arts» категориясы қажетті құрастырушы ретінде STEAM-білім беруде ғана емес, тұтас технологиялық білім беруде де жасампаз, мәдениетті және сауатты адамдар дайындауда педагогтерге өнерге байланысты жаңа жұмыс әдістерін табуға мүмкіндік береді.

Әлемдік білімнің негізгі бағыттарының бірі – бұл STEAM-білім беру. Жетінші тренд – жаңа білім беру технологиясы, сыни ойлауды, зерттеу құзыреттілігін және топтағы жұмыс дағдыларын дамыту құралы ретінде бірнеше пәндік салаларды біріктіреді.

Егер берілген аббревиатураның шифрын ажыратсақ, онда келесіні анықтауға болады:

S – science, T – technology, E – engineering, A – art и M – mathematics. Ағылшын тілінен аударғанда жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерлік өнер, шығармашылық, математика. Байқағанымыздай, аталған пәндер қазіргі заманда талапқа ие болып отыр. Сондықтан бүгінде STEAM жүйесі негізгі тренд ретінде дамуда.

STEAM-білім беру пәнаралық және қолданбалы сипаттық қолданысқа, сонымен қатар барлық бес пәннің оқытудың біртұтас сызбасына кіріктірілуіне негізделген.

STEAM-білім беруде шығармашылық, көркем және гуманитарлық пәндерден тұратын жасампаз бағыт белсенді дамиды. Себебі тек ғылымға ғана негізделген болашақ ешкімді қуантпасы анық. Алайда ғылым мен өнердің жиынтығын құрайтын болашақ қазірден бізді алаңдатады. Сол себепті қазірден бастап жақын болашақтың үздік өкілдерін қалай тәрбиелеу керектігін бүгін ойлау керек.

STEAM-білім берудің мақсаты дивергенттік ойлауды, зерттеушілік құзыреттілікті, көшбасшылық сапаны, бірлескен ынтамақтастықта жұмыс істеу дағдыларын дамыту арқылы, қоғам мүддесіне қызмет ететін, әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге әкелетін тұрақты жобаларды құруда жасампаз әдісті қолдана білу, жаңа идеяларды жасайтын әрі беретін қабілетке ие оқушылардың ғылыми-математикалық, инженерлік-конструкторлық, көркем-жасампаздық білімдері мен дағдыларын дамыту.

STEAM-білім берудің міндеттері:

– оқушылардың инженерлік және техникалық мамандықтарға түсінігін жақсартып, қызығушылығын арттыру, IT-дағдыларын дамыту, жоғары сынып оқушыларының ғылыми-техникалық ортада білімдерін жалғастыруына уәж тудыру;

– алдыңғы қатарлы тәжірибені зерделеу және STEAM – білім беру саласында жұмыс істейтін халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық орнату, педагогтерді оқыту және сертификаттау арқылы кәсіби дамуды қамтамасыз ету, STEAM аккредитациядан өту;

– STEAM – білім беру бойынша педагогикалық зерттеулер жүргізу;

– STEAM-білім беру бойынша кластер-желілер құру – лабораториялар, техноторийлер желісі, бір локальді аймақта орналасқан және бірыңғай өнімді құруға жұмыс істейтін өндірістік цехтердің прототиптері, әртүрлі мамандықтар бойынша үйірмелер (бір соңғы өнімді құру және жүзеге асыру үшін тығыз өндірістік байланысқа ие конструкторлық және дизайн-бюро, химиялық, биотехнологиялық, нанотехнологиялық лабораториялар, 3D принтерлер, сауда-қызмет көрсетуші, консалтингтік кәсіпорындар);

– STEAM – білім берудің жұмысын реттеу және әдістемелік қолдау үшін портал дайындау;

– STEAM – білім беру аясында жетістіктер көрмесін тұрақты түрде ұйымдастыру;

– дуальді білім беруді енгізу мүмкіндіктерін зерделеу, онда практикалық бөлік ірі компаниялардың жұмыс орындарындағы түптұлғалардан меңгеріледі;

– кәсіпкерлік әрекет дағдыларын дамытуға көмектесу.

Ұлттық, жалпы мәдени құндылықтардың тасымалдаушысы – мектеп мұғалімі. Оның әрекетіндегі сынақтар мен қателіктерге көз жұма қарап, кездейсоқ өзгерістер енгізу қажетті нәтижеге апара алмайтындығын естен шығармаған жөн. Оқушы бойында жаңа құзыреттерді табысты қалыптастыру білім беру әрекетінің логикалық бірізділікпен құрылуына байланысты. Тәжірибеден теорияға оңтайлы жолмен көшу оқушыларды проблемалық оқуға ынталандырады. Осыған байланысты STEAM білім берудің 10 артықшылығын мақсатты түрде қарастыру қажет.

STEAM білім берудің артықшылықтары

1	Пән бойынша емес, «тақырып» бойынша ықпалдастыра оқыту	STEAM білім беру пәнаралық және жобалық тәсілдемені қамтиды. Оның негізі жаратылыстану ғылымдарын технология, өнер, инженерлік шығармашылық және математикамен байланыстыру болып табылады. Оқу жоспарын тиімді қайта құрылымдаудың мақсаты – жоғарыда аталған пәндерді дербес, жеке-дара ғылым ретінде оқытуды болдырмау. Ғылым, технология, инженерлік өнер мен математиканы ықпалдастыра оқыту аса маңызды, себебі бұл салалар өзара өте тығыз байланысты.
2	Ғылыми-техникалық білімді шынайы өмірде қолдану	Тәжірибелік сабақтардың көмегімен STEAM білім беру оқушыларға ғылыми-техникалық білімді шынайы өмірде қолдануды көрсетеді. Әр сабақта олар қазіргі таңдағы өндірістік өнімдерді жобалап, құрады және дамытады. Олар нақты бір жобаны зерттеп, нәтижесінде өз қолдарымен шынайы өнімнің баламасын жасап шығады. Мысалы, жас инженерлер зымыранды жасай отырып, инженерлік дизайн, іске қосу бұрышы, қысым, тартылыс күші, үйкеліс күші, траектория мен координаттық ось сияқты ұғымдармен танысады.
3	Сын тұрғысынан ойлау мен мәселені шешу дағдыларын дамыту	STEAM бағдарламалары бала бойында өмірде кездесетін қиындықтарды жеңуге қажетті сын тұрғысына ойлау мен мәселені шешу дағдыларын дамытады. Мысалы, балалар жылдам жүретін машиналарды құрастырып, оны сынақтан өткізеді. Алғашқы сынақтан соң олар құрастырған машинаның неліктен мәреге жетпегендігі туралы ойланып, себебін анықтайды. Оған алдыңғы бөліктің дизайны, дөңгелектердің арақашықтығы, аэродинамика немесе іске қосу күші әсер еткен болар? Әрбір тестілеуден соң олар мақсатқа жету үшін өнімнің дизайнының жетілдіріп, жақсарту түседі.
4	Өз күштеріне сенімді арттыру	Оқушылар көпірлер мен жолдарды құрастырып, аэроплан мен машинаны іске қосып, жұмыстар мен электронды ойындарды сынақтан өткізіп, суасты және ауа құрылғыларын жобалап, түрлі өнімдері жасаған сайын мақсатқа жақындай түседі. Олар дамытады, сынақтан өткізеді, қайтадан жетілдіріп, тағы да сынап көреді, солай-солай өз өнімдерін жетілдіре береді. Соңында өз күштерімен барлық мәселенің шешімін тауып, мақсатқа жетеді. Оқушылар үшін бұл – шабыт, жеңіс, адреналин, қуаныш. Әрбір жеңістен соң олардың өз күштеріне деген сенімдері арта түседі.

5	Белсенді коммуникация мен командалық жұмыс	STEAM бағдарламалары белсенді коммуникация және командалық жұмыспен ерекшеленеді. Талқылау кезеңінде пікірталас пен көзқарастарын білдіру үшін қолайлы орта қалыптасады. Оқушылар мұндай ортада өздерін еркін сезінетіндіктері сонша, кез келген пікір білдіруге жасқанбайды. Олар сөйлеп, таныстыруға дағдыланады. Балалар уақыттың көп бөлігінде партада отырмайды, керсінше өз құрылғыларын дамытып, сынақтан өткізеді. Олар нұсқаушымен, командадағы достарымен үнемі қарым-қатынаста болады. Балалар процеске белсенді қатысқан жағдайда сабақтың мазмұнын да еске жақсы сақтайды.
6	Техникалық пәндерге қызығушылықты арттыру	Мектепте STEAM білім берудің міндеті – оқушылардың жаратылыстану-ғылыми және техникалық пәндерге қызығушылықтарын арттыру үшін алдын ала жағдай жасау. Атқарылған жұмысқа деген сүйіспеншілік – қызығушылықты дамытудың негізі. STEAM сабақтары өте қызықты, әрі белсенді болғандықтан балалардың жалығуына жол бермейді. Оқушылар сабақта уақыттың қалай өткенін байқамай қалады, сондай-ақ шаршамайды. Оқушылар зымыран, машина, көпір, зәулім ғимараттарды жасап, өздерінің электронды ойындары мен фабрикалары, логистикалық желілер мен суасты қайықтарын құрастыра отырып, ғылым мен техникаға деген қызығушылық танытады.
7	Жобаларға шығармашылық инновациялық тұрғыдан келу	STEAM оқыту 6 кезеңнен тұрады. Олар: сұрақ (міндет), талқылау, дизайн, құрастыру, сынақтан өткізу және дамыту. Бұл кезеңдер жүйелі жобалау тәсілдемесінің негізі болып табылады. Өз кезегінде түрлі мүмкіндіктерді дербес немесе біріктіре қолдану – шығармашылық пен инновацияның негізі. Ғылым мен технологияны осылайша бір уақытта үйрену әрі қолдану көптеген жаңа инновациялық жаңа жобаларды дүниеге әкеледі.
8	Оқу мен мансап арасындағы көпір	Түрлі мамандықтарға сұраныстардың өсу деңгейіне талдау жасайтын көптеген басылымдар бар. Түрлі бағалаулар бойынша жоғары сұранысқа ие 10 мамандықтың 9 STEAM білімді талап етеді. Соның ішінде, 2018 жылға дейін келесі мамандықтарға қажеттілік артуы мүмкін: инженер-химиктер, «software» құрастырушылар, инженер-мұнайшылар, компьютерлік жүйелерді талдаушылар, инженер-механиктер, инженер-құрылысшылар, робототехниктер, ядролық медицина инженерлері, суасты құрылғыларының сәулетшілері мен аэрокосмос инженерлері.

9	Өмірдегі технологиялық инновацияларға балаларды даярлау	STEAM бағдарламалары балаларды технологиялық дамыған әлемге дайындайды. Соңғы 60 жылда технология қатты дамып кетті: Интернет (1960), GPS технологияларының (1978) ашылуынан бастап, ДНҚ көшіру (1984), сондай-ақ, әрине, Irod-қа (2001) дейін. Бүгінгі таңда барлығы дерлік iPhone және басқа да смартфондар қолданады. Бүгінгі таңда әлемді технологиясыз елестету мүмкін емес. Бұл дегеніміз – технологиялық даму жалғасын таба береді деген сөз және STEAM дағдылар осы дамудың негізі болмақ.
10	STEAM мектеп бағдарламасына қосымша ретінде	7-14 жастағы оқушыларға арналған STEAM бағдарламалары өз сабақтарына қызығушылықты арттыруға да бағдарланған. Мысалы, физика сабағында жерге тартылыс күшін оқытуда тақырып тақтадағы формулалар арқылы түсіндіріледі, ал STEAM саптыаяқтарында оқушылар парашют, зымыран немесе аэропланды құрастырып, іске қосып, өз білімдерін бекіте алады. Оқушыларға көрмеген немесе естімеген терминдерді түсіну оңайға соға бермейді. Мысалы, <i>қысым</i> немесе температураның артуынан <i>көлемнің ұлғаюы</i> . STEAM сабақтарында оқушыларқызықты эксперименттер жаса отырып, бұл терминдерді жеңіл түсіне алады.

Демек, STEAM – білім беру балаларға мәселені шешу, өзара қарым-қатынас жасау, шығармашылық амал-тәсілдерді қолдану мен сын тұрғысында ойлау сияқты XXI ғасырдың жасампаз дағдыларын меңгеруге көмектеседі. Бұл дағдылар барлық оқу кезеңінде кез келген пәннен үлгеру үшін қажет болады. Болжамдар бойынша STEAM сегментіндегі жұмыс орындары жұмыспен қамтудың басқа секторларымен салыстырғанда, алдағы он жылдықта екі есе қарқынмен өседі. Бұл дағдыларды бүгіннен бастап үйрету балалардың болашақ кәсіби қызметке дайын болуына көмектеседі.

STEAM -XXI ғасырға қажетті дағдыларды дамытудың жаңа жолы. Бұл қазіргі уақытта көптеген елдердің білім беру жүйесіндегі негізгі бағыттарының бірі. Мұнда пәндерді жеке оқытпай, әсіресе, жаратылыстану цикліндегі пәндерді оқушыларға әлемнің біртұтастығы туралы түсінікті қалыптастыруға басты назар аударады. Сондықтанда қазіргі уақытта STEAM оқыту бағытындағы кіріктірілген сабақтарды өткізудің маңызды.

STEAM-білім берудегі Қазақстанның тәжірибесіне тоқталатын болсақ, онда STEAM-білім беру саласында Қазақстанда не жасалып жатыр? деген сұрақ туындайды.

Қазақстанда STEAM-білім берудің белсенді дамуы басталды. Білім беру мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы аясында STEAM мәнмәтінінде көрсетілген орта білім берудің жаңартылған мазмұнына көшіудің дәлелі болып табылады. Жаңа білім саясатын жүзеге асыру мақсатында жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, өнер және математикалық модельдеуді дамытуға бағытталған STEAM-элементтерінің оқу бағдарламаларына қосу жоспарлануда.

2015 жылдың қыркүйек айынан бастап Қазақстан Республикасында «Ғылымға ену» пәнін қамтитын бірінші сыныптарға арналған жаңа оқу бағдарламасын апробациялау еліміздің 30 оқу орнында жүзеге асырылуда. 2016 жылдан бастап барлық мектептердің бірінші сынып оқушылары осы режимде оқытылуда. 2017 жылы аталған бағдарлама барлық қазақстандық екінші сынып оқушыларына енгізілді.

2018-2019 жылдардан бастап үшінші-төртінші сыныптарда «Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар» пәні пайда болды. Бұл пән бойынша оқушыларға компьютермен жұмыс жасауды үйретіп қана қоймай, ақпаратты іздеп, өңдеуге де машықтандырады. Сонымен қатар ақпараттық-коммуникативтік технологиялар сабағында оқушылар болмыстарындағы білуге құмарлықтарын, зерттеу дағдыларын дамыта алады, алған дағдылары кез келген ғылымды оқуда әрі қарай қажет болады.

Болашақ – технологияда, ал технологияның болашағы – ескіліктен арылған, жаттанды тәсілді қабылдамайтын, өз білімімен оқушының «миын айналдыратын», олардың ой-өрістерін шексіздікке дейін кеңейте алатын жаңа форматтағы мұғалімнің қолында. «Болашақ STEAM-нің Ұлы Ұстаздарының қолында».

Мысалы, АҚШ-та жақын арадағы 10 жылдықта STEAM саласында 100 мың мұғалімді даярлау бойынша ұлттық бағдарлама бар. Көрші Ресейдің де STEAM орталықтарын, білім беру мен спорттық робототехникаларды дамыту бағдарламаларын таратуды мелекеттік қолдау бойынша соңғы бірнеше жылда енгізілген тәжірибесі бар. Бұдан бөлек бизнес-компаниялар балалар мен студенттерді пәндік-бағдарлы оқыту жобаларын жүзеге асыруға белсенді тартылады.

2014 жылы Иерусалимде болып өткен «STEM forward» халықаралық конференциясында айтылған мына жолдармен келіспеуге болмас:

- Балаларды STEAM-ге тарту. STEAM білім беру мектепке дейінгі ерте жастан басталуы қажет, бағдарламалар балабақшадан бастап енгізілуі керек.

- Ғылым тілі – ағылшын тілі. Ең маңызды ғылыми ресурстар ағылшын тілінде жарияланады, Нобель лауреаттары ағылшын тілінде сөйлейді. Ғылымға ден қойып, ғалым болғың келсе, ағылшын тілін білуің керек.

- STEAM білім беру патриотизм мен өз еліңе деген сүйіспеншіліктен тұруы тиіс. Ғылымда шекара жоқтығына қарамастан, өз еліне пайда әкелетін жақсы маманды даярлау маңызды. Тәннің толысып, рухани кему – жаһанның жаңа дерті.

- Ғылым өзің дайындайтын мереке сияқты болуы керек. Ғылым қызықты әрі елітетіндей болу қажет. Science is fun!

Жоғарыда көрсетілгендерді түйіндей келе, Қазақстанда STEAM білім беру ортасын қалыптастыруға деген қажеттілік басқа елдерден кем емес деген қорытындыға келуге болады.

Ал көптеген өнімді әзірлемелердің пайда болуы үшін STEAM орталықтарын құру, сонымен қатар, орта білім беретін мектеп бағдарламаларына робототехника сияқты пәнді енгізу, «Информатика» пәніне бағдарлама құру негіздерін кіріктіруді қамтамасыз ету, тақырыптық бірлестіктерге педагогтерді біріктіру жолымен бар тәжірибені қолдану және тьюторлық бағытты дамыту т.с.с. қажеттілігі сөзсіз.

STEAM -білім берудегі шет елдердің тәжірибесі бойынша, мысалы Америка Құрама Штаттарында барлық мектептерде STEAM қозғалысына ерекше назар аударылады және дизайнерлер мен өнертапқыштардың жаңа буынын жігерлендіретін инновациялық бағдарламаларға ілтипат білдіріледі. Оқытудың дәстүрлі әдістерін бұрындары ұстанған мұғалімдер, қазір оқушылармен бірлескен жобалар бойынша жұмыс жасауда, проблемаларды шығармашыл шешудің бірегей тәсілдерін іздеуде.

Өздерінің қиялын қолдана отырып оқушылар идеяны әзірлейді, оның үлгісін құрып тестілейді, құрбыларынан кері байланыс алады, үлгіні түрлендіреді және соңғы жобасын әзірлейді. Идеядан бастап практикалық іске асырылуына дейінгі үлгіні әзірлеудің барлық процесі борт журналында жазылады.

STEAM-білім берудің тәсілі реттелмеген, кіріктіруге дайындығы мен оның қажеттілігіне байланысты ол вариативті және әр мектепте өзінің спецификалық ерекшеліктеріне иеленген. Кейбір мектептер STEM бойынша бір жылға әр сабақты жоспарлауында STEM пәндеріне өнерді толық жүктейді. Басқа мектептер басқа үлгілерді таңдайды және жыл барысында оларды кіріктіреді. Көптеген мектептер

STEAM-білім берудің базасы ретінде «makerspaces» деп аталатын өндірістік жайларды құрады. Оқушылар осы өндірістік жайларда STEAM жобалары бойынша өз бетімен кішігірім топ немесе толық сыныппен жұмыс жасай алады. Өндірістік жайлар келесі құралдардан тұрады:

- 3D принтерлер;
- лазер кескіштер;
- робототехника үшін материалдар жинағы;
- компьютерлер;
- қолөнер заттар;
- балғалар, шегелер, аралар;
- іс тігетін машиналар.

Егерде мектепте өндірістік жайлар үшін орын болмаса онда мектепте бір сынып бөлмесінен екінші бөлмеге дөңгелекпен жылжитын 3-D принтерлер, Lego, литлбиттер және роботтармен жабдықталған мобильді өндірістік жайлар құрылады. STEAM қозғалысы және балаларды оқыту нәтижелері туралы қауымдастықты ақпараттандыру тәсілі ретінде кейбір мектептер мен аймақтарда конференциялар өткізіледі, 3D-баспа және робототехника тауырыптары бойынша семинарлар әзірленеді. Басқа аймақтар оқушыларға жұмыстары мен оқуларының нәтижелерін көрсетуге, басқа адамдармен идеяларымен бөлісуге және жергілікті және жаһанды проблемалардың бірлескен креативтік шешімдерін табу үшін командада жұмыс жасауға мүмкіндік беретін мектеп, аудан, аймақ деңгейлерінде сайыс өткізеді. STEM пәндерін өнер және дизайнмен кіріктіре мектептер оқушылардың проблемаларды шешуде шығармашыл және иілгіш болу, әртүрлі идеяларды зерттей алу қабілеттіліктерінің жетілуі, өзгеру және өздігінен даму мүмкіндігі ретінде өз сәтсіздіктерінің себептерін анықтау, оларды мойындау бойынша жұмыс жасайды.

Сонымен қатар STEAM-білім берудің негізгі постулаты – жұппен немесе кіші топтарда оқытуды ескеру маңызды. Мысалы, робототехника бойынша сабақтарда екі оқушы бір компьютерде жұмыс жасайды және бір конструкторды жинайды. Бұл оқыту материалын үнемдеу үшін жасалмаған. Мұндай тәсіл балаларды серіктестікте, командалық жұмыста оқытуды болжайды, қатынас дағдыларын, өзара түсіністікті және өз болмысын көрсетуді дамытады. Бұл бүгін өз құрбыларымен нәтижелі серіктестік дағдыларын дамытуды бағыттау ғана емес, ол сонымен қатар кең масштабты сұрақтарды шешуге дайындықтың маңызды аспектісі болып табылады. STEAM-білім беру әзірлеушілері осындай адами өзара қатынасты құруды нағыз инновация деп санайды.

STEAM-жобалар арқылы балалар жобаның ақиқат маңызын түсінеді жаңаны құруға, ойлап шығаруға үйренеді. Бұл ой Стив Джобстың сөзінде ашық берілген, ол айтқан екен: көптеген адамдардың сөздігінде дизайн сыртқы бейне немесе интерьердің жабдығын білдіреді, бұл диванның матасы болуы ықтимал. Алайда оның түсінігінде дизайннан маңызды ештеңе жоқ өйткені дизайн – соңында зат немесе қызметтің келесі сыртқы қабатында өзін танытатын адам туындысының жаны.

Көптеген жобалардың маңызды компоненттері болып табылатын STEAM үлгісін жүзеге асыру көбінесе жаппай білім беру жүйесіндегі жаңа сәулеттер мен пәндік-кеңістіктік ортаны құру, білім беру мазмұны, материалдық-техникалық базаның жаңаруы, білім беру жүйесіндегі мамандардың әлеуетін дамытумен байланысты.

Жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерлік өнер, шығармашылық, математика – қазіргі әлемде ең сұранысқа ие пәндер. STEAM білім берудің дамуы таң қаларлық жағдай емес. Бағыттардың оқу жоспары пәнаралық және тәжірибелік амал-тәсілдерді қолдана отырып оқушыларды оқыту идеясына негізделген. STEAM бес пәннің әрқайсысын жеке-жеке оқытудың орнына оларды бір оқу жүйесіне ықпалдастырады.

STEAM-білім беру балаларға мәселені шешу, өзара қарым-қатынас жасау, шығармашылық амал-тәсілдерді қолдану мен сын тұрғысына ойлау сияқты ХХІ ғасырдың жасампаз дағдыларын меңгерулеріне көмектеседі. Бұл дағдылар барлық оқу кезеңінде кез келген пәннен үлгеру үшін қажет болады. Болжамдар бойынша Рабочие места в сегменте STEAM сегментіндегі жұмыс орындары жұмыспен қамтудың басқа секторларымен салыстырғанда алдағы он жылдықта екі есе қарқынмен өседі. Бұл дағдыларды бүгінгі күннен бастап үйрету барлық балалардың болашақ кәсіби қызметке дайын болуларына көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ахметова Г.К., Мурзалинова А.Ж. «Преимущества и перспективы STEM-образования» // «Білімді ел – Образованная страна» №41 (102). 7 ноября 2017 г.
2. Крылов Д. А., Чемяков В.Н. STEM – новый подход к инженерному образованию // Вестник Марийского государственного университета. – 2015. – №5(20). – С. 59-64.
3. Ногайбаева Г. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. «Білімді ел – Образованная страна» №20 (57) от 25 октября 2016 г.
4. Образовательные STEM (STEAM)-технологии теперь и в Казахстане [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cnt-consult.ru/russia/service/press/Press%20release%20Almata%20School%202014.pdf>
5. STEM технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://multiurok.ru/blog/stem-tiekhnologhiia.html>
6. STEAM: секреты инновационной методики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://robofabpro.ru/novosti/steam-sekrety-innovacionnoj-metodiki.html>
7. Тен А.С. Новые тренды в современном образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zkoipk.kz/ru/2016smart3/2541-conf.html>
8. Фролов А.В. Роль STEM-образования в «новой» экономике США// Вопросы новой экономики. – 2010. – №4. – С.80-91.
9. Что такое STEAM-образование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unikaz.asia/ru/content/chto-takoe-steam-obrazovanie>

А.И. Сыздыкова

STEAM ОБРАЗОВАНИЕ – МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ОБРАЗ МЫШЛЕНИЯ

В данной статье раскрыта роль категории «Arts» как одной из необходимых составляющих в содержании STEAM-образования. Представлен опыт зарубежных стран в STEAM-образовании. Также рассматриваются возможности развития исследовательских компетенций, лидерских качеств, навыков совместной работы в сотрудничестве, творческой самореализации учащихся через интегрированное обучение предметов STEAM с искусством и дизайном, развития способности к исследованию различных идей и саморазвития.

Ключевые слова: STEAM творчество, STEAM образование, инженерные и технические специальности, профессиональное развитие, инновация, компетентный специалист, научные идеи

A.I. Syzdykova

STEAM EDUCATION – INTERDISCIPLINARY WAY OF THINKING

This article reveals the role of the category "Arts" as one of the necessary components in the content of STEAM education. The experience of foreign countries in STEAM education is presented. The possibilities of development of research competencies, leadership qualities, skills of teamwork in cooperation, creative self-realization of students through integrated teaching of subjects related to art and design, the development of the ability to explore different ideas and self-development are also considered.

Keywords: STEAM creativity, STEAM education, engineering and technical specialties, professional development, innovation, competent specialist, scientific ideas

*Филиал АО «НЦПК «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников
по Карагандинской области,
г. Караганда, Казахстан
buchina_is@mail.ru, seitova.n@orleu-edu.kz*

МОНИТОРИНГ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ

Мониторинг, как система сбора, обработки, хранения и распространения информации о деятельности любой педагогической системы, обеспечивающей непрерывное исследовательское слежение за ее состоянием, осуществляется в филиале АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области для своевременной оценки качества и прогнозирования развития курсовой и посткурсовой деятельности, способствующей непрерывному профессиональному развитию педагогов региона.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, качество курсовой деятельности, мониторинговые исследования, критериально-оценочный инструментарий, валидность, релевантность, триангуляция.

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2016-2019 годы, разработанная в соответствии с требованиями мирового сообщества, ставит основной целью модернизации казахстанского образования формирование жизненных навыков школьников 21 века. Это критическое и математическое мышление, умение грамотно излагать свои мысли, умение решать проблемы, умение адаптироваться в любых жизненных условиях [1].

В соответствии с особенностями современного содержания образования педагог должен быть творческой индивидуальностью, обладающий оригинальным проблемно-педагогическим мышлением, создателем вариативных программ, опирающийся на передовой мировой и отечественный опыт, новые технологии обучения [2].

Для этого необходимо непрерывное профессиональное развитие педагога, которое в полной мере обеспечивается многоуровневой системой повышения квалификации, в том числе курсовой деятельностью АО «НЦПК «Өрлеу». Курсы повышения квалификации направлены на освоение инновационных педагогических знаний теории и практики в соответствии с ростом профессиональных требований для решения задач обновления содержания образования.

В.А. Сластенин определяет профессиональную компетентность педагога как «единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности» [3], критериями которой являются ценностно-смысловой (личностный), гносеологический (теоретические знания) и деятельностный (умения) компоненты. Показателями ценностно-смыслового компонента определены ценности, интересы, готовность к дальнейшему профессиональному росту; показателям гносеологического компонента – знания современной методики обучения и воспитания учащихся; показателям деятельностного компонента – аналитические, проектировочные, оценочные, информационные умения.

АО «НЦПК «Өрлеу» разработана критериально-оценочная база измерений уровня развития профессиональной компетентности слушателей курсов повышения

квалификации, их готовности к работе в условиях обновления содержания образования.

Мониторинг, как целостная система измерений и информационного обеспечения управления для принятия конструктивных решений по совершенствованию процессов развития профессиональной компетентности педагогических кадров, становится эффективным при условиях универсальности, валидности (пригодности), релевантности (соответствия) исследований и объективности получаемых сведений.

Данные условия реализуются через методологическую триангуляцию, то есть применение качественных и количественных методов независимо друг от друга на основании разных, непересекающихся эмпирических данных (Н. Дензин) – анкетирования, тестирования, наблюдения, статистического анализа и т.д. [4].

Филиалом АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области систематически ведутся мониторинговые исследования эффективности курсовой подготовки педагогов, от чего зависит уровень прогрессивных изменений образовательной практики в регионе.

Осуществляется сбор и обработка информации об образовательных потребностях потенциальных слушателей, как на сайте Филиала, так и перед началом каждого курса.

Только в 2019 году в электронном анкетировании приняли участие 1603 педагогов области, которые заинтересованны и хотели бы пройти курсы повышения квалификации (рис.1). На казахском языке – 962 педагогов (60%), на русском языке – 641 педагогов (40%).

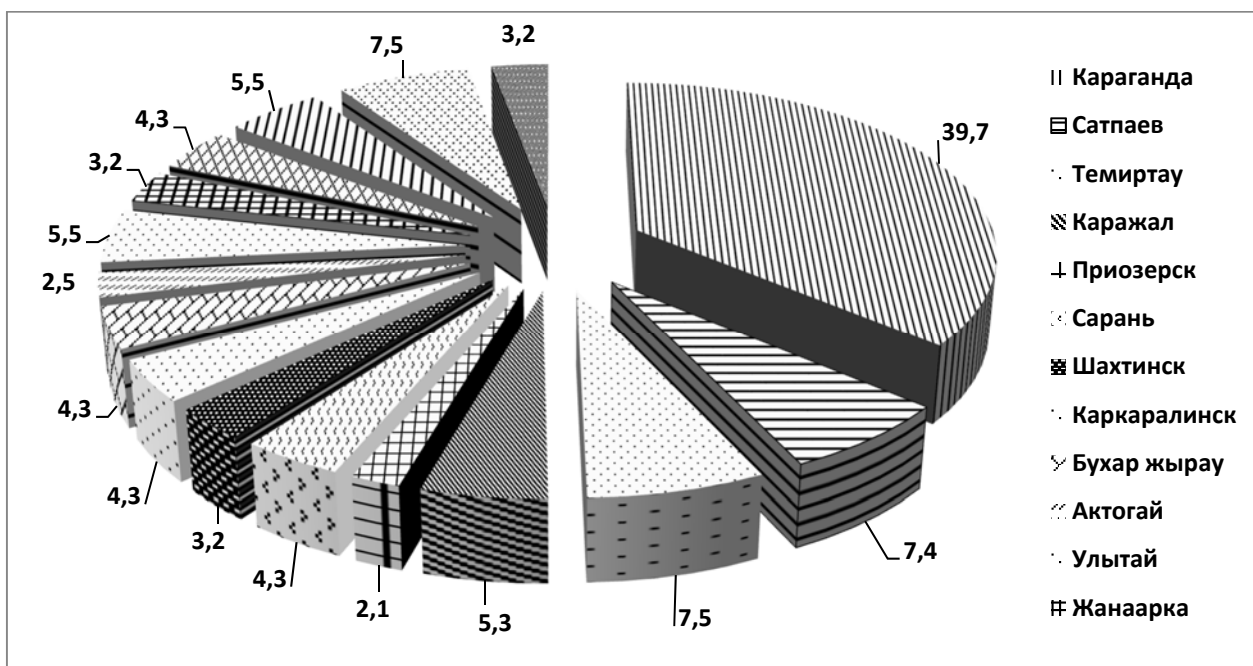

Рисунок 1. Формат респондентов районов и городов Карагандинской области

В основном констатируются профессиональные затруднения по использованию информационных технологий, в том числе цифровых образовательных ресурсов (60,3%), многообразия форм занятий (49,9%), современных методов обучения (49,3%), организации работы с родителями (19,9%), инклюзивному образованию (15,9%).

Есть ряд педагогов которые считают, что у них отсутствует потребность в знаниях и умениях, недостаточно понимают современную педагогику, в которой методика меняется с каждым днем.

Практически все педагоги взаимодействуют и готовы к дальнейшему сотрудничеству с институтом через рецензирование специалистами ИПК статей, методических разработок (49,9%), индивидуальную исследовательскую работу под руководством преподавателей ИПК (27%) и консультации по интересующим проблемам (25,5%).

На основании полученной информации определяются основные методы и приемы обучения взрослых, отбирается содержание вариативной части и консультаций. Систематически осуществляется выезд преподавателей института в отдельные регионы области для оказания реальной методической помощи педагогам в преодолении профессиональных проблем.

Мониторинг включает внутреннюю и внешнюю диагностику результативности процесса обучения.

Уровень развития гносеологической и ценностно-смысловой составляющих профессиональной компетентности педагогов выявляется посредством проведения мониторинговых исследований через входное и выходное анкетирование, тестирование, что обеспечивает оперативность сбора информации.

Анкеты входной диагностики включают вопросы не только о профессиональных затруднениях и ожиданиях от курсовой подготовки, целевых установок, осведомленности о теме курсов, но и самодиагностику профессиональной компетентности, уровня информационной грамотности, что способствует активизации индивидуальной работы педагогов над самообразованием и саморазвитием.

Результаты самодиагностики слушателей курсов повышения квалификации по образовательным программам обновления содержания образования, которые проведены в 2019 году, показали высокую потребность в подготовке к работе в условиях обновления содержания образования (92,1%), непрерывном повышении квалификации (63,6%), овладении современными технологиями, методами обучения и воспитания (59,1%).

100% педагогов владеют компьютерной грамотностью в рамках работы с текстовым редактором Word, 99,7% – в Интернете, 98,3% – в Power Point, 97,8% – с табличным процессором Excel.

90,2% респондентов отметили, что систематически используют в работе методическую информацию из интернет ресурсов и 88,9% – из материалов курсов повышения квалификации.

Результаты выходного анкетирования позволяют оценить уровень достижения поставленных в учебных программах задач, а так же готовность слушателей к дальнейшей практической реализации новых подходов в образовании.

По завершению обучения слушатели практически всех курсов повышения квалификации испытывают кардинальное изменение взглядов и профессиональный рост, творческий подъем и ощущение удовлетворенности, полную реализацию целей и ожиданий.

Педагоги отмечают новизну курсов, которая проявляется в инновационных формах и методах проведения преподавателями занятий, постоянного увеличения объема практической направленности преподаваемых дисциплин. Наиболее продуктивными формами и методами повышения профессиональной компетентности слушатели считают мастер-классы, групповую работу, тренинги, семинары, деловые, ролевые игры, дискуссии.

Традиционное анкетирование является средством субъективной оценки качества содержания учебного материала, работы преподавателей. Но сочетание с

другими формами внутреннего аудита, такими как экспертиза учебно – методических комплексов, анализ и самоанализ занятий, промежуточный контроль результатов учебной деятельности слушателей, позволяет провести объективную комплексную оценку процесса и условий курсовой подготовки.

С этой целью проводится входное и выходное тестирование, направленное на определение прогресса успешности освоения слушателями программ повышения квалификации на уровне знания, понимания и применения посредством сравнения результатов.

Оценка курсовых практико ориентированных проектов, разработанных слушателями, выявляет уровень аналитических и проектировочных умений по дальнейшему совершенствованию педагогической деятельности. Проектирование создает условия для творческого самовыражения и дальнейшего применения освоенных знаний на практике.

Для достижения объективности и достоверности в оценке уровня развития профессиональных компетентностей по завершению курсов предусмотрен «Feedback-час» (обратная связь), где слушателям предоставляется возможность рефлексивных размышлений об освоении учебного материала на деятельностном уровне.

Методом триангуляции проведенных исследований определяется качество проведенных курсов повышения квалификации (рис.2).

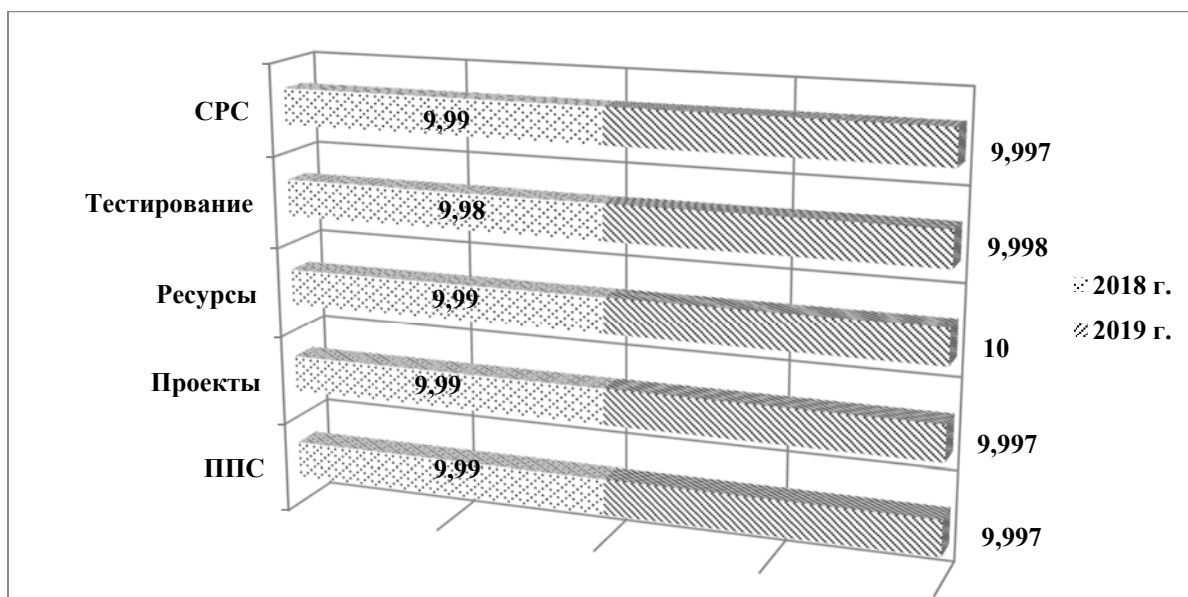
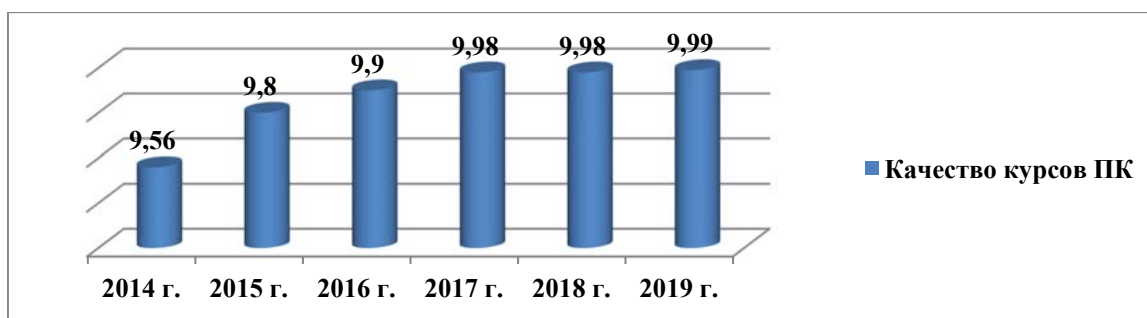

Рисунок 2. Предметные области мониторинга качества курсов повышения квалификации

Мониторинговые исследования позволяют не только фиксировать результаты, но и получать информацию для принятия определенных управленческих решений по своевременной корректировке преподавательской деятельности, определению формата методической работы, направленных на максимальное развитие профессиональной компетентности слушателей.

Определяются рейтинги кафедр, учебно – методического, информационно – технического обеспечения курсов. Следует отметить, что в разрезе последних пяти лет фиксируется рост качественных показателей краткосрочных и длительных курсов повышения квалификации (рис.3).

Если в 2014 году данный показатель составлял 9,56 баллов, то в 2019 году – 9,99 баллов.

Рисунок 3. Динамика качества курсов 2014 – 2019 гг.

Результаты мониторинга систематически обсуждаются на заседаниях кафедры, Ученого и Экспертного советов.

Уровень деятельностной и ценностно-смысловой составляющих профессиональной компетентности педагогов определяются результативностью позитивных изменений в практической деятельности, «отсроченными эффектами курсов».

Оценить данный уровень возможно только в ситуации отсроченного наблюдения в рамках внешнего мониторинга, где главным критерием становится способность учителей использовать приобретенные знания и умения в практическом обучении и воспитании учащихся с учетом уникальных потребностей и потенциальных возможностей каждого ребенка. Инструментами мониторинга являются социологические исследования по изучению мнения руководителей, учителей, родителей, учащихся о деятельности педагогов, прошедших курсовую подготовку, посредством анкетирования и опроса с использованием интернет – технологий (таблица 1).

Таблица 1. Содержание анкет социологического исследования

Руководители	Учителя	Родители	Учащиеся 6-8 классов
Как часто Вы посещаете уроки учителей, работающих по обновленному содержанию образования?	Укажите преобладающий уровень мыслительных навыков Ваших учащихся в процессе обучения	Знакомы ли Вы с понятием "обновление содержания образования"	Нравится ли тебе учиться по обновленной программе?
Наблюдаете ли Вы положительную динамику в развитии учащихся учителей, обучившихся на курсах по обновленному содержанию образования?	Испытываете ли Вы затруднения при планировании уроков в условиях обновления содержания образования?	Наблюдаете ли Вы проявление мотивации Вашего ребенка к обучению в школе в условиях обновления содержания образования?	Повысился ли у тебя интерес к урокам?

<p>Повысилась ли внутренняя мотивация учеников к обучению и познанию с изменениями в методике преподавания учителей в условиях обновленного содержания образования?</p>	<p>Выберите уровень сформированности положительных мотивов к обучению и познанию у Ваших учащихся в условиях обновленного содержания</p>	<p>Как Вы считаете, нравится ли Вашему ребенку учиться?</p>	<p>Улучшилась ли у тебя учебная деятельность в этом году?</p>
<p>Нуждаются ли учителя Вашей школы в методической поддержке в условиях обновленного содержания образования?</p>	<p>Есть ли в Вашем коллективе взаимодействие и профессиональная поддержка среди учителей, прошедших курсы по обновлению содержания образования?</p>	<p>Делится ли Ваш ребенок впечатлениями от уроков?</p>	<p>Правильно ли оцениваются твои учебные достижения при формативном оценивании?</p>
<p>Есть ли в Вашем коллективе взаимодействие и профессиональная поддержка между учителями, прошедшими курсы по обновлению содержания образования?</p>	<p>Каков уровень активности взаимодействия Ваших учащихся при работе в малых командах (группах)?</p>	<p>Наблюдаете ли Вы положительные изменения учебных достижений у Вашего ребенка при использовании формативного и суммативного оценивания?</p>	<p>Испытываешь ли ты трудности при выполнении суммативных работ?</p>
<p>Каков уровень качества разработок учителями заданий для формативного оценивания?</p>	<p>Оцените уровень стремления Ваших учащихся к поисково-исследовательской деятельности на уроке</p>	<p>Располагает ли школа, по Вашему мнению, условиями для удовлетворения индивидуальных образовательных потребностей Вашего ребенка?</p>	<p>Согласен ли ты с тем, как оценивают тебя одноклассники на уроке?</p>
<p>Каков уровень качества разработок учителями заданий для суммативного оценивания?</p>	<p>Какие трудности, в том числе методического характера возникают у Вас при организации образовательного процесса?</p>		<p>Нравится ли тебе работать в группе?</p>

Каково Ваше участие во взаимодействии и профессиональной поддержке учителей, работающих по ОСО?	Посткурсовую методическую поддержку и консультацию Вы получаете с чьей стороны?		Оказываешь ли ты помощь одноклассникам в изучении нового материала?
	Каков Ваш уровень владения критериальным оцениванием при организации СОР и СОЧ?		Делишься ли ты с родителями своими впечатлениями от уроков?
	Ваши предложения для улучшения процесса внедрения обновленного содержания образования		Я выполняю домашнее задание с помощью....

Проводится корреляционный анализ, результаты которого являются основой выводов по уровню успешности проводимых педагогами практических обновлений в посткурсовую период.

К примеру, результаты социологического опроса текущего года показал успешное внедрение программы обновления содержания образования, способствующее положительной динамике в обучении большей части учащихся, развитию их мыслительных навыков на уровне «анализа, синтеза, оценки», познавательных мотивов, интереса к обучению, стремления к поисково-исследовательской деятельности, самостоятельности и умений работать в группе.

Учителя отметили активную посткурсовую методическую поддержку со стороны тренеров, администрации, коллег организаций образования. Руководители организаций образования подчеркивают готовность всех учителей к регулярному взаимодействию с коллегами через проведение консультаций, коучингов, семинаров, тренингов с использованием полученных на курсах знаний. При этом, к факторам, сдерживающим процесс внедрения обновленного содержания образования, отнесены: недостаточное материально-техническое оснащение отдельных общеобразовательных школ и качество учебников. Проблемы при составлении краткосрочного планирования, дифференциации учебных заданий, разработке заданий для формативного и суммативного оценивания, разработке критериев, дескрипторов решаются посредством тренерской поддержки, обсуждения с коллегами, внутришкольных методических мероприятий.

Высокий уровень развития профессиональных компетентностей педагогов подтверждается повышением квалификационной категории, ростом качественных показателей учебных достижений учащихся, участием в образовательных проектах, педагогических сообществах, обобщением лучшего опыта.

Сбор и анализ информации по предложенным критериям отделам образования районов и городов Карагандинской области о профессиональных изменениях в деятельности педагогов, прошедших курсовую подготовку завершают подведение итогов оценки уровня их профессионального развития в период обучения на курсах повышения квалификации.

Исследования посткурсовой деятельности учителей общего среднего и дополнительного образования, проведенные в текущем году, показали стабильную динамику роста количества учителей с высокой категорией, значительное повышение качества знаний, учащихся-участников и победителей предметных олимпиад, конкурсов, соревнований, фестивалей. Отмечена активизация применения в образовательном процессе современных технологий, главным образом, критического мышления, проблемного обучения, игровых, проектных, здоровьесберегающих методов и приемов обучения.

Растет количество проведения педагогами семинаров, мастер-классов, творческих мастерских, вебинаров, выступлений на научно-практических конференциях и семинарах, публикаций статей в средствах массовой информации, методических пособий, рекомендаций, участия в профессиональных конкурсах (рис.4).

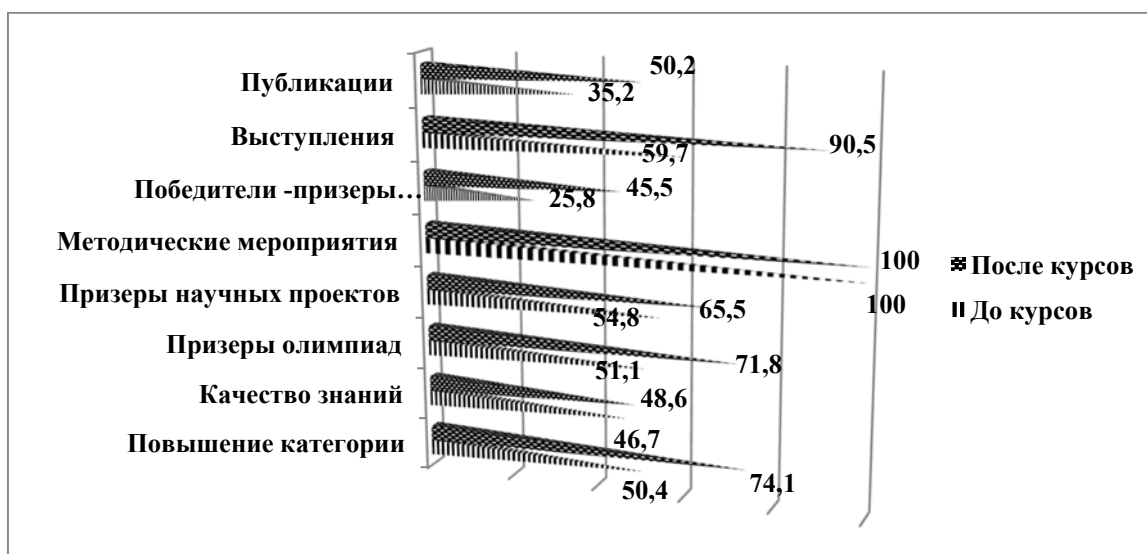

Рисунок 4. Изменения в практической деятельности педагогов в посткурсовой период по результатам исследования 2019 года

Смысл мониторинга развития профессионально-педагогической компетентности педагогов состоит не только в том, чтобы получить конкретную картину изменений, происходящих в процессе повышения уровня профессиональной компетентности в определенный момент и на определенной стадии, но и чтобы сделать заключение о тенденциях развития этого процесса.

Интернет-технологии обеспечивают через прямую обратную связь слушателей в сетевом педагогическом сообществе возможность прогноза вероятных затруднений в практической работе и оценку соответствия предлагаемых образовательных услуг запросам педагогов.

Результаты мониторинга уровня развития профессиональной компетентности слушателей позволяют прогнозировать предупреждающие действия для последующего совершенствования системы повышения квалификации педагогов, как главного условия успешной реализации обновленного образования. В Государственной программе развития образования РК на 2016-2019 годы отмечается, что «Развитие образования должно стать платформой, на которую будет опираться будущее экономическое, политическое и социально-культурное процветание страны» [1].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Государственная программа развития образования РК на 2016-2019 годы. – Астана, 2016
2. Муканова С.Д. Повышение качества профессионального развития педагога. – Караганда, 2015
3. Слостенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры. Педагогическое образование и наука. 2008. №12.
4. Дензин Н. Исследования в социологии. – Лондон. 1970.

И.С.Бучина, Н.Ю.Сейтова

ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ ТУРАЛЫ МОНИТОРИНГ

Мониторинг, аймақтағы педагогтардың үздіксіз кәсіби дамуына ықпал ететін курстық және курстан кейінгі іс-әрекеттің дамуын уақытылы бағалау және болжау үшін «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ оның жағдайын үздіксіз зерттеуді бақылауды қамтамасыз ететін кез-келген педагогикалық жүйенің қызметі туралы ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және тарату жүйесі ретінде.

Кілт сөздер: кәсіби құзыреттілік, курстық жұмыстың сапасы, мониторингтік зерттеулер, критерияларды бағалау инструментарийі, сәйкестілік, релеванттық, триангуляция.

I. Buchina, N. Seitova

TEACHERS PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT LEVEL MONITORING

Monitoring is a system of collecting, processing, storing and disseminating information on any pedagogical system activities. In Karagandy TPDI branch of "Orleu" JSC continuous monitoring of assessment quality and forecasting the development of course and post-course activities is being carried out. This monitoring provides regional teachers continuous professional development.

Keywords: professional competence, quality of course work, study monitoring, criteria-assessment tools, validity, relevance, triangulation.

М.Е.КИСАБЕКОВА¹, У.А.МАЙБАСОВА²

*Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области
г.Караганда, Республика Казахстан*

¹kisabekova.m@orley-edu.kz

²umaybasova@mail.ru

К ВОПРОСУ О ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКАХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлены результаты опроса учителей начальных классов по вопросам развития профессиональных навыков в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, таких как планирование, адаптивное обучение, проведение тренингов, семинаров по формированию толерантного отношения к учащимся с особыми образовательными потребностями для участников образовательного процесса и т.д.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональные навыки учителя начальных классов

По мере развития практики инклюзивного образования в Казахстане возникает необходимость решения нормативно-правовых, организационно-методических и других вопросов. С позиции учителя организация инклюзивного образования требует пересмотра им как дидактических и воспитательных установок, так и ценностных ориентаций. Поэтому на первый план выходит подготовка педагогов к изменяющимся условиям работы в инклюзивной образовательной среде.

Например, Мовкебаева З.А. и Оралканова И.А. указывают, что «педагоги должны учиться слушать, быть последовательными, терпеливыми, с уважением относиться к индивидуальному стилю обучения каждого ребенка. Им также необходимо:

- признать, что дети учатся по-разному, с разной скоростью, и с учетом этих различий планировать занятия;
- планировать действия по обстановке, нежели согласно установленному учебному плану;
- сотрудничать с родителями, чтобы все дети посещали школу и для оптимизации учебного процесса;
- гибко и творчески отвечать на запросы всех детей в классе и каждого в отдельности;
- знать, что часть детей в каждом классе испытывают определенные трудности в обучении» [1].

Представленный перечень не отражает всех необходимых знаний, умений и навыков для эффективной профессиональной деятельности учителя начальных классов в условиях инклюзивного образования. Но он четко указывает на изменения в личностной и профессиональной сфере.

Ранее нами изучались проблемы участия учителей в политике инклюзивного образования, инфраструктура инклюзивного образования, профессиональное развитие в вопросе инклюзивного образования. В данной статье через опрос

учителей начальных классов общеобразовательных школ рассматривается степень развития их профессиональных навыков в инклюзивном образовании.

Изучение профессиональных навыков проводилось с помощью анкетирования учителей начальных классов Карагандинской области. Количество респондентов было – 110 человек. С демографической точки зрения выявлены следующие характеристики респондентов:

Пол – женский (110 чел./100%).

Возраст:

- 30 и младше – 36 чел.(32,72%);
- 31-40 лет – 36 (32,72%);
- 41-50 лет – 17 чел. (15,45%);
- 51-60 лет –12 чел.(10,90%);
- Свыше 61 – 0%.

Стаж работы в качестве учителя:

- 4 года и меньше- 24 чел.(21,81%);
- 5-10 лет – 28 чел.(25,45%);
- 10-20 лет – 12 чел.(10,90 %);
- 20-30 лет – 24 чел (21,81%);
- Свыше 30 лет – 13 чел. (11,81%).

Для научно обоснованного управления учебно-воспитательным процессом в рамках инклюзивного образования учителю необходимо не только хорошо знать предмет, который он преподает, но и иметь четкие знания об особенностях обучения и воспитания ребенка с особыми образовательными потребностями (далее – ООП), закономерностях их развития. Также педагог должен овладеть специальными умениями и навыками для работы с этими детьми.

Это объясняется тем фактом, что овладение учителем умениями и навыками преподавания, обеспечивающего включение ребенка с ООП в активную учебную деятельность, – неперемное условие продуктивности обучения, развития и воспитания школьника. Именно в этой функции учителя проявляется и реализуется вся сила педагогического воздействия личности учителя на личность ученика.

Если системно рассматривать требования к педагогу, работающему в условиях инклюзивного образования, то весь перечень знаний, умений и навыков вмещает понятие «инклюзивная компетентность». «Это интегративное личностное образование, обуславливающее способность учителей осуществлять профессиональные функции в процессе инклюзивного образования, учитывая разные образовательные потребности учащихся и обеспечивая включение ребенка с ограниченными возможностями здоровья в среду образовательной организации и создание условий для его развития и саморазвития. В структуру инклюзивной компетентности учителя входят мотивационная, когнитивная, рефлексивная компетенции» [2]. Если приложить указанные компетенции к личностным качествам, знаниям, умениям и навыкам, то:

– мотивационный компонент будет отражать систему ценностей, потребностей, мотивов, адекватных целям и задачам инклюзивного обучения,

– когнитивный компонент будет связан с системой знаний и опыта познавательной деятельности, необходимых для осуществления инклюзивного образования,

– операционный компонент будет указывать на освоенные способы и опыт педагогической деятельности, необходимые для успешного осуществления инклюзивного образования.

Одним из основных навыков учителя, относящихся к операционному компоненту, является умение планировать.

Планирование – это способ достижения цели на основе сбалансированности и последовательности выполнения операций, это своего рода инструмент принятия управленческих решений. Плановые решения могут быть связаны с постановкой целей и задач, выработкой стратегии, распределением и перераспределением ресурсов, определением стандартов деятельности в предстоящем периоде.

При краткосрочном планировании урока в рамках обновления содержания начального образования обязательно нужно учесть дифференцированный подход в обучении. Дифференциация является способом, при котором педагог планирует от методов до инструкции для удовлетворения потребностей всех детей в инклюзивном классе, от отстающих до наиболее одаренных. Дифференцированный подход в обучении дает возможность ученикам с особыми образовательными потребностями в полной мере участвовать в образовательном процессе, развивать свои навыки, умения.

По вопросу о планировании дифференцированного подхода в обучении в инклюзивном классе получены следующие результаты. 59 человек (53,3%) учителей констатируют, что они ежедневно планируют дифференцированный подход в обучении, 27 (24,6%) – раз в неделю, 15 (13,6%) – раз в месяц, 9 (8,18%) – редко. Немного лучше обстоят дела с планированием обучения на основе деятельностного подхода: 87 (79%) – ежедневно, 23 (20,9%) – раз в неделю. Следовательно, учителя умеют подбирать формы и методы активного обучения и понимают психологическую основу концепции деятельностного подхода к обучению как усвоение содержания обучения и развитие ученика в процессе собственной активной деятельности.

Совместное обучение планируют ежедневно 108 (98,1%) учителей и только двое – редко.

Для проведения уроков с учетом дифференцированного подхода в обучении нужно уметь создавать лично ориентированные задания как и для детей «обычных», так и детей с особыми образовательными потребностями. Лично ориентированные задания – задания с учетом возможностей и потребностей учащихся, различного типа, вида, формы. Ежедневно составляющих лично ориентированных заданий учителей нет. 61 (55,4%) учителей составляют раз в неделю, 33 (30%) – 2-3 раза в месяц, 8 (7,2%) – раз в месяц, 8 (7,2%) – редко

Прежде чем планировать урок, учитель должен адаптировать учебные программы по предмету с учетом особенностей развития ребенка с ООП. Согласно законодательных актов психолого-медико-педагогический консилиум формулирует свои рекомендации к обучению учащегося. Если рекомендация в следующей редакции: «Обучение по общеобразовательной программе с индивидуальным подходом: по индивидуальному учебному плану, сокращенной образовательной учебной программе», то учитель с помощью специалистов службы психолого-педагогического сопровождения (психолог, логопед, специальный педагог) по результатам углубленного изучения особенностей и возможностей обучающегося в усвоении программы адаптирует учебные программы по предмету [3,19]. Адаптацию учебных программ по предмету раз в полугодие проводят только 32 (29%) учителя.

На вопрос «Как часто корректируете индивидуальную программу развития ребенка?» 102 (92,7%) респондентов ответили: «Редко». Большинство (65,5%) учителей составляют раз в полугодие отчеты по индивидуальному сопровождению ученика, согласно регламенту школы.

Учитель должен также обладать умениями и навыками конструктивной, организаторской, коммуникативной деятельности, чтобы решать задачи обучения, развития и воспитания учащихся.

На вопрос: «Как часто участвуете в коллегиальном обсуждении после обследования ребенка?» 99 (90%) педагогов ответили, что не участвуют.

99 (90%) респондентов указали «никогда» на вопрос: «Как часто регулируете проблемы взаимодействия специалистов сопровождения и себя?», 11 (10%) – «раз в месяц». 12 (11%) педагогов ежедневно общаются с родителями учащихся, а 98 (89%) – редко.

41 (37,3%) учителей раз в год проводят тренинги, семинары по формированию толерантного отношения к учащимся с ООП для участников образовательного процесса, 4 (3,6%) – раз в квартал, остальные – никогда.

Во время подготовки и проведения тренингов, семинаров учителя расширяют знания и развивают тренерские навыки: умение балансировать теорию и практику, составлять кейсы, разрабатывать ролевые игры, использовать методы активного обучения, рефлексировать

Доктор психологических наук Петровский А.В. утверждает о том, что у учителя должны быть сформированы и развиты ориентационные навыки, например: умение формировать научное мировоззрение, определенную убежденность толерантное отношение к детям с ООП и т.д.[4].

Как часто учителя демонстрируют эти навыки?

32 (29%) учителя участвуют раз в год в научно-практических конференциях, семинарах, круглых столах по проблемам инклюзивного образования, остальные – никогда. 2-3 раза в полугодие 12 (10,9%) человек популяризуют идеи инклюзивного образования на уровне сообщества (учащиеся, родители, СМИ), 6 (5,4%) – раз в год.

На вопрос «Создаете печатные, аудио-визуальные учебные материалы (например, сборник задач, электронная книга, цифровые истории, фильмы, анимации и т.д.) для детей с ООП» все учителя (100%) ответили «никогда».

Указанные выше общепедагогические умения и навыки не исчерпывают всех умений и навыков, которые необходимы учителю, обучающего и воспитывающего ученика с ООП.

Учитель 21-го века кроме преподавания, написания статьи, в идеале для открытости обществу должен осуществлять следующую деятельность: давать интервью 2-3 раза в год, создавать курс на Coursera, публично презентовать продукт, делать стартап, получать дополнительное образование PBL Project/Problem based learning, принимать участие в узкопрофильных конференциях (3 раза в год), посвященных проблемам образования (2-3 раза в год), международных (2-3 раза в год) и т.д.

Таким образом, подводя итоги опроса можно показать следующую статистику:

- Самый высокий показатель по частоте – 98,1% по навыку планирования совместного обучения.

- Самый низкий показатель – 0% по навыкам составления ежедневных лично ориентированных заданий, создания печатных, аудио-визуальных учебных материалов.

- Больше двух третей (90%) учителей указывают, что не участвуют в научно-практических конференциях, семинарах, круглых столах по проблемам инклюзивного образования, в коллегиальном обсуждении после обследования ребенка, не регулируют проблемы взаимодействия со специалистами сопровождения и себя, редко общаются с родителями

- 92,7% учителей от общего количества респондентов редко корректируют индивидуальную программу развития ребенка.

- Один раз в год только треть учителей проводят семинары, тренинги по проблемам инклюзивного образования, например, по толерантному отношению к ученику с ООП, другая треть – никогда.

По итогам опроса можно сделать выводы, что учителям начальных классов предстоит большая работа над развитием профессиональных навыков в рамках инклюзивного образования. Надо понять, что в практической деятельности учитель

всегда выступает как целостная личность, как сознательный субъект и активный деятель социального прогресса [4,193]. Поэтому исключительно велико значение профессиональных навыков учителя в учебно-воспитательном вопросе. Развитие профессиональных навыков может способствовать результативности обучения путем непрерывного, актуального и качественного образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Функциональные обязанности учителя и различных специалистов в инклюзивном образовании. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://emirb.org/inklyuzivnogo-obrazovaniya-metodicheskie-rekomendacii.html?page=5>
2. Требования к профессиональной компетентности педагога в условиях инклюзивного образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://infourok.ru/trebovaniya-k-professionalnoy-kompetentnosti-pedagoga-v-usloviyah-inklyuzivnogo-obrazovaniya-433475.html>
3. Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации. – Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 112 с.
4. Петровский А.В. Возрастная и педагогическая психология. Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. Под ред. проф. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1973 – 228 с.

М.Е.Кисабекова, Ү.А.Майбасова

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫ СҰРАҒЫ

Бұл мақалада ерекше білім беру қажет ететін балалармен жұмыста кәсіби дағдыларды дамыту мәселелері: жоспарлау, оқу бағдарламаларды бейімдеу, білім беру үдерісіндегі қатысушыларға ЕББҚ ететін балаларға толерантық қарым-қатынасты қалыптастыру бойынша бастауыш сынып мұғалімдерден алынған сауалнаманың нәтижелері келтірілген.

Түйінді сөздер: инклюзивтік білім беру, кәсіби дағдылар, бастауыш сынып мұғалімдері

M.Kisabekova, U.Maybasova

ON THE QUESTION OF PROFESSIONAL SKILLS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN AN INCLUSIVE EDUCATION

This article presents the results of a survey of primary school teachers on the development of professional skills in working with children with special educational needs, such as planning, adapting curricula, conducting trainings, seminars on building a tolerant attitude towards students with special educational needs for participants in the educational process, etc.

Keywords: inclusive education, professional skills, primary school teachers

Ж.А.ЕРЖОЛОВА¹, А.Н.САКАЕВА²

¹КГУ «Карагандинская областная психолого-медико-педагогическая консультация»,
г.Караганда, Казахстан
kar-oblmpk@krg-edu.kz

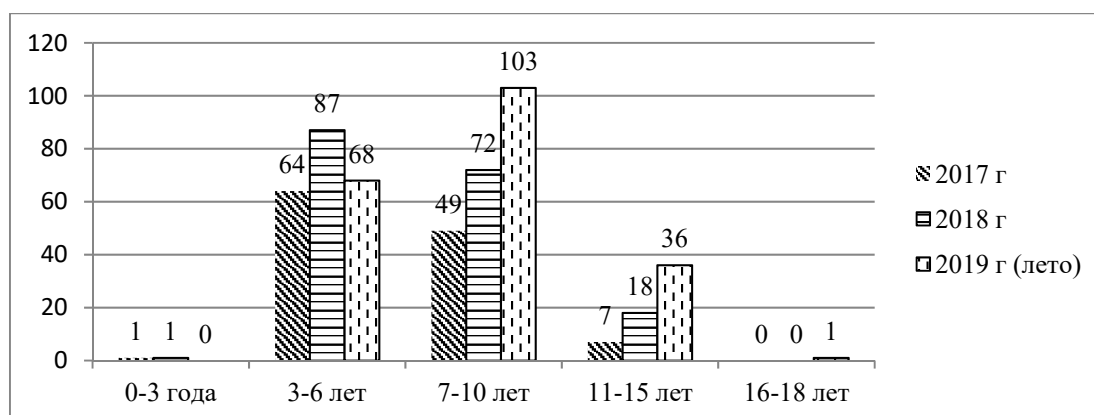
²Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области, к.п.н.,
г.Караганда, Казахстан
sakaeva.a@orleu-edu.kz

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ КОМПЛЕКСНОЙ ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ДЕТЯМ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлены три блока особых образовательных потребностей детей с расстройствами аутистического спектра, раскрыты основные направления и задачи деятельности специалистов службы психолого-педагогического сопровождения при включении детей данной категории в учебный процесс в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ребенок с расстройствами аутистического спектра, особые образовательные потребности, служба психолого-педагогического сопровождения.

В последние годы в Республике Казахстан наблюдается устойчивая тенденция увеличения количества детей с нарушением навыков социального взаимодействия и коммуникации, к числу которых относятся дети с расстройствами аутистического спектра (далее – РАС). Так, только в Карагандинской области по данным областной психолого-медико-педагогической консультации в 2019 году количество детей данной категории возросло по сравнению с 2017 годом от 121 до 208 человек, рост составляет 17,1%. Статистические данные о количестве детей с РАС по Карагандинской области представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Сведения о количестве детей с РАС по Карагандинской области

На сегодняшний день РАС рассматривают как особый тип нарушения психического развития. На первый план выступают нарушения развития средств и навыков коммуникации и социально-эмоционального развития. Для большинства

детей характерны трудности становления адекватных взаимоотношений с динамично меняющейся окружающей средой и аффективные проблемы.

Ребенок с аутистическими особенностями может быть как полностью самостоятельным, достаточно автономным, так и иметь стойкие страхи, стереотипии. Может совсем не пользоваться речью, или пользоваться простыми речевыми штампами, или характеризоваться наличием богатого словарного запаса и развернутой, не по возрасту сложной фразовой речью. У большинства детей диагностируется выраженная неравномерность (или неравномерная недостаточность) в развитии психических функций. Существуют аутичные дети, интеллектуальное развитие которых достаточно трудно оценить за короткое время. Нередки случаи, когда дети с выраженным аутизмом проявляют избирательную одаренность, это может быть особая музыкальность, абсолютная грамотность, математические способности и т.п. Картина трудностей и возможностей ребенка с аутизмом к школьному возрасту может значительно различаться в зависимости от того, получал ли он адекватную комплексную помощь специалистов [1].

Из сказанного выше следует, что для обучения детей с РАС наиболее оптимальной является многовекторная модель, при которой имеются разные возможности для получения качественного образования – и в общеобразовательной организации в условиях инклюзивного образования, и в условиях специального класса в общеобразовательной школе, и в специальной организации в зависимости от выраженности аутистических проявлений, уровня развития ребенка и выбора родителей.

В этой связи и согласно действующему законодательству Республики Казахстан в сфере образования дети с РАС могут обучаться по следующим программам:

- общеобразовательным учебным программам;
- сокращенным общеобразовательным программам в рамках Государственного общеобязательного стандарта образования;
- специальным общеобразовательным программам для детей с тяжелыми нарушениями речи, задержкой психического развития;
- специальным учебным программам для детей с умственной отсталостью (легкой, умеренной) [2].

На сегодняшний день инклюзивное образование в общеобразовательных школах в шаговой доступности от места проживания признано приоритетным. Первым и необходимым условием успешного включения в общеобразовательный процесс является определение особых образовательных потребностей ребенка с РАС для дальнейшей разработки его реабилитационного и образовательного маршрута. При разработке маршрута специалистам, педагогам и родителям следует руководствоваться следующими важными положениями:

1. Все дети имеют право обучаться в общеобразовательной школе в шаговой доступности от места проживания и получать качественное образование.

2. Ребенок с РАС крайне нуждается в общении и социализации, поэтому нежелательно его индивидуальное обучение на дому. Это приводит к изоляции ребенка от сообщества ровесников и ограничивает возможности его социального развития.

3. Нежелательно обучение ребенка с РАС в условиях специальных классов или специальных школ, так как ему целесообразнее находиться в среде ровесников с сохраненными коммуникативными функциями и без поведенческих трудностей.

4. В условиях инклюзивного образования каждый ребенок с РАС имеет право на индивидуализацию учебно-воспитательного процесса и комплексное психолого-педагогическое сопровождение педагогом-психологом, учителем-дефектологом, учителем-логопедом, социальным педагогом, тьютором (при наличии).

У детей с РАС могут быть выявлены 3 блока особых образовательных потребностей:

1. Потребности, обеспечивающие включение ребенка с аутизмом в образовательное пространство, которые наиболее актуальны на начальном этапе в первые месяцы школьного обучения.

2. Потребности, связанные с трудностями освоения учебного материала и выработкой универсальных учебных действий.

3. Потребности, связанные с проблемами эмоционально-волевого и личностного развития [3].

Остановимся на содержании обозначенных выше блоков особых образовательных потребностей более подробно.

Первый блок. К данному блоку относятся особые образовательные потребности, актуальные в период введения ребенка в школьное обучение в первые недели и месяцы учебы. Детям с РАС необходима помощь в преодолении трудностей освоения порядка жизни в школе и первичной организации процесса обучения. С этой целью необходимо создание следующих условий и выполнение рекомендаций:

1. Установление эмоционального контакта ребенка с педагогом и специалистами, помогающими в организации учебной деятельности ребенка (тьютор, педагог-психолог и др.).

2. Индивидуальная помощь в ориентации в пространстве школы, временном распорядке перехода от одного занятия к другому, школьного дня в целом.

3. Организация классной комнаты и рабочего места ребенка, позволяющая учителю уделить ребенку внимание и уменьшающая вероятность появления у него неадекватных действий во время урока.

4. Сенсорно комфортная и эмоционально ровная, положительная атмосфера урока и всей школьной жизни. Так, даже похвала учителя должна быть выдержанной по эмоциональной насыщенности. Чрезмерно аффективная оценка взрослого, пусть и положительная, может дезорганизовать деятельность аутичного ребенка. Следует помнить, что аутичному ребенку труднее адаптироваться к непредсказуемой и шумной ситуации перемены, чем к упорядоченной ситуации урока.

5. Создание и поддержка четкой временно-пространственной структуры организации всей школьной жизни ребенка, помогающей ему лучше понять происходящее, освоить порядок и организовать себя в нем. Такая четкость, существующая на доступном для аутичного ребенка уровне, представляет собою важную меру профилактики поведенческих проблем и аффективных срывов. Особое значение для адаптации ребенка с аутизмом в школе имеет помощь в выработке повседневных бытовых и коммуникативных навыков. Так, специальная помощь такому ребенку чаще всего нужна в адаптации ко всем важным школьным помещениям и ситуациям: к столовой, туалету, раздевалке и т.п. Помощь потребуется, скорее всего, и в ситуации подготовки к уроку, распределения ребенком своих вещей, в ситуации необходимости обратиться с просьбой или задать вопрос и т.п. Данные потребности по мере адаптации ребенка к школьному укладу могут становиться менее острыми. Более того, в силу своей склонности к стереотипности ребенок с РАС может в дальнейшем чрезмерно жестко придерживаться установленного распорядка (и это, в свою очередь, будет также требовать психокоррекционной помощи) [3].

Второй блок. Данный блок особых образовательных потребностей ребенка с РАС связан с трудностями усвоения школьных знаний и выработки универсальных учебных действий. Школьнику с аутистическими расстройствами потребуется специальная педагогическая помощь, в частности, в формировании смыслового пересказа учебного текста «своими словами», а не буквально; составлении рассказа

по сюжетной картинке и по серии картинок; решении математических задач с вербально заданными условиями и др.

В связи с моторными трудностями возможны проблемы (а значит, и необходимость помощи) с освоением навыка письма, а также на уроках физкультуры и технологии. В силу трудностей активной переработки информации и активного применения имеющихся знаний для утилитарных задач, которые типичны при аутизме, потребуется помощь по формированию планирования и контроля в учебной деятельности, переносу сведений и навыков из одной предметной области в другую, по формированию более целостной, единой и связанной с жизненным опытом картины мира ребенка с аутизмом [3].

Третий блок. Данный блок особых образовательных потребностей связан с более общими трудностями эмоционально-личностного развития детей с аутистическими расстройствами.

Собственный внутренний мир у многих детей с РАС остается в значительной степени недифференцированным, неосмысленным, недостаточно вербализуемым. Недоразвитие самосознания неизбежно приводит к слабому пониманию другого человека, недостаточной гибкости в общении с собеседником. Такие важнейшие личностные механизмы, как уровень притязаний и самооценка являются очень незрелыми и слабо помогают ребенку приспособливаться к обстоятельствам. Помощь в осмыслении собственного внутреннего мира и мира других людей, в понимании ребенком личного аффективного опыта может активизировать стремление аутичного ребенка к индивидуальному и групповому достижению, сделать его более устойчивым к неудаче [3].

Еще одним условием успешного включения ребенка с РАС в образовательный процесс является продуктивное сотрудничество педагогов, администрации, психологической службы организации образования с семьей аутичного ребенка.

Особую роль в получении качественного образования детьми с РАС играет психолого-педагогическое сопровождение учебно-воспитательного процесса. Рассмотрим основные направления и задачи деятельности специалистов службы психолого-педагогического сопровождения.

Деятельность педагога-психолога. Педагог-психолог является основным носителем представлений об особых образовательных и социальных потребностях ребенка, он консультирует и сопровождает деятельность других специалистов – учителя, тьютора (при его наличии), дефектолога, логопеда. Ребенок с РАС в обычной школе имеет большие трудности при социально-эмоциональной адаптации, и поэтому ему необходима специфическая психологическая помощь.

Перечислим основные задачи деятельности педагога-психолога при работе с ребенком с РАС:

1. Формирование границ взаимодействия ребенка.
2. Помощь в организации обучения (в ситуации отсутствия тьюторского сопровождения) в рамках фронтального обучения.
3. Формирование коммуникативных навыков в стереотипных ситуациях и их гибкое изменение.
4. Индивидуальная работа с ребенком, направленная на формирование представлений о себе и других.
5. Формирование функций программирования и контроля.
6. Работа с семьей и координация ее взаимодействия со специалистами.
7. Работа со сверстниками ребенка (с классом или мини-группой) [1].

Последняя задача требует разработки методов групповой работы по формированию межличностного взаимодействия, коммуникативных навыков, навыков взаимодействия детей в классе, включая самого ребенка с РАС. После того, как такие простые отношения с детьми и учителем станут для ребенка с РАС

возможны (в рамках достаточно повторяющихся ситуаций), можно разворачивать работу по формированию навыков взаимодействия и коммуникативных навыков в детской среде в целом [1, 4].

Деятельность учителя-дефектолога. Главными задачами учителя-дефектолога при работе с детьми с РАС являются:

1. Создание адекватно организованной среды, которая становится основным способом коррекционного воздействия при работе с ребенком. Стереотипная форма существования для него остается наиболее доступной и обеспечивает снижение беспокойства, страхов, помогает правильно и эффективно организовать и структурировать деятельность. Все пространство необходимо зонировать в соответствии с выполняемыми видами деятельности: зона обучения, игровая зона, зона отдыха и т.п.

2. Организация и визуализация времени. Для детей с РАС крайне важна «разметка» времени. Регулярность чередования событий дня, их предсказуемость и планирование предстоящего помогают лучше понимать начало и окончание какой-либо деятельности. Отсюда им легче переживать то, что было в прошлом, и дожидаться того, что будет в будущем. Здесь широко используются различного вида расписания, инструкции, календари, часы.

3. Структурирование всех видов деятельности. Основное направление работы – это формирование у детей еще в дошкольном возрасте продуктивной деятельности и навыков взаимодействия и формирование стереотипа учебного поведения в школьном возрасте. При специально организованном обучении ребенку необходимо овладеть многими социальными компетенциями, которыми обычные его сверстники овладевают практически самостоятельно. Описанные выше задачи будут решаться и другими специалистами школы, в первую очередь, педагогом класса, но именно учитель-дефектолог организует данную работу в качестве коррекционной и переносит приемы работы в учебную деятельность ребенка.

4. Преодоление неравномерности в развитии. Данная задача решается посредством использования специальных методик и программ, а также применением специальных и специфических методов, способов и приемов обучения (например, альтернативная и облегченная коммуникация, глобальное чтение). При работе необходимо учитывать следующее: преобладание наглядных средств представления материала; рациональное дозирование объема информации; адекватный возможностям восприятия темп подачи материала; использование адаптированных текстов; вариативность уровня сложности заданий.

5. Организация режима коммуникативного общения. Особое внимание должно уделяться работе над расширением словарного запаса и развитием понятийной стороны речи. Детям необходимо подробно объяснять смысл заданий, а также то, что от них ожидается. Следует проговаривать с ребенком с РАС все события дня, важные моменты жизни. Коммуникацию необходимо сделать как можно более конкретной и неотъемлемой частью жизни. Если у ребенка при выполнении задания возникают большие трудности, рекомендуется использовать визуальную поддержку (фотографии, пиктограммы).

6. Сопровождение образовательного процесса. Данный вид деятельности имеет несколько направлений:

6.1 Составление индивидуального учебного плана. Совместно с другими специалистами службы сопровождения и законными представителями учащегося в начале учебного года разрабатывается индивидуальный план работы. Сроки его реализации могут варьироваться от одного месяца до полугода, но не больше.

6.2 Мониторинг динамики развития учащегося. Это дает возможность регулярно отслеживать динамику достижений ребенка в образовательной и социальной областях и своевременно вносить коррективы в намеченную

деятельность. Учителю-дефектологу необходимо заботиться о том, чтобы рекомендации, разработанные школьным консилиумом, соблюдались всеми участниками образовательного процесса.

6.3 Помощь ребенку в освоении программного материала и ликвидация пробелов. Этот вид деятельности осуществляется преимущественно на индивидуальных коррекционных занятиях.

6.4 Освоение учащимся программного материала в индивидуальном режиме или в рамках работы малой группы (при значительных трудностях овладения в классно-урочной форме).

6.5 Организация процесса включения учащихся в классно-урочную форму.

7. Социально-бытовая адаптация. Все полученные умения и навыки необходимо закреплять и переносить в различные жизненные ситуации. Работа по улучшению социальной адаптации должна идти в тесном взаимодействии с педагогом и родителями ребенка [1, 4].

Деятельность учителя-логопеда. Задачи деятельности учителя-логопеда как специалиста сопровождения также чрезвычайно разнообразны. С одной стороны, ребенок с РАС может иметь признаки фонетико-фонематического недоразвития и особенности звукопроизношения, что требует специальной, хорошо разработанной в логопедии коррекционной работы. С другой стороны, речь такого ребенка чрезвычайно специфична. Это касается всех ее аспектов – от темпово-мелодической до трудностей понимания письменной речи. Основные направления деятельности учителя-логопеда при работе с детьми с РАС:

1. Работа над просодической стороной речи, ее мелодическими и ритмическими компонентами.

2. Специально организованная работа над пониманием сложноорганизованной устной речи и над пониманием прочитанного материала. Даже если ребенок с РАС читает достаточно бегло, обычно читает он крайне монотонно, не соблюдая знаков препинания и границ предложения, что является одной из причин трудностей понимания прочитанного. Работа учителя-логопеда по формированию навыков интонированного осмысленного чтения в большой степени будет содействовать учебной адаптации ребенка с аутистическим расстройством.

3. Формирование коммуникативной стороны речи, умения работать в режиме диалога, отвечать на поставленные вопросы по существу, развитие умения поддерживать диалог и инициировать его. Над коммуникативной стороной речи работает не только учитель-логопед. Но поначалу именно он на своих занятиях будет способствовать созданию определенных коммуникативных стереотипов, которые в последующем ребенок с помощью психолога и учителя сможет переносить в более широкие коммуникативные ситуации.

4. Преодоление трудностей дисграфического характера. Чаще всего такой ребенок достаточно грамотно пишет, но не может применить правило в отношении даже правильно написанного слова или текста. Многие практические работники считают, что дети имеют так называемую врожденную грамотность, но анализ правила, по которому написано то или иное слово или выражение, оказывается для них крайне затруднительным. Здесь важно, чтобы логопед объяснил ситуацию педагогу, а тот, в свою очередь, не «переборщил» с требованием применения правил.

5. Формирование фонетико-фонематического восприятия, что также будет отражаться на развитии письменной речи.

6. Коррекция звукопроизносительной стороны речи не является задачей первой необходимости, часто именно эта работа учителя-логопеда вызывает негативные реакции ребенка по причине того, что она требует с ним тактильного взаимодействия [1, 4].

Деятельность тьютора (педагога-ассистента). Деятельность тьютора заключается в организации учебного поведения ребенка с РАС. Именно тьютор, не «приклеиваясь» к ребенку и не заменяя собой учителя, помогает ему ориентироваться в пространстве тетради, последовательности необходимых действий. Он повторяет инструкции педагога, снимая тем самым трудности восприятия фронтальных заданий [1, 4].

В то же время, сам педагог класса должен владеть определенными приемами, позволяющими структурировать деятельность и, тем самым, формировать учебные стереотипы. Эти приемы общей организации деятельности должны четко осознаваться педагогом, и именно им следует уделять особое внимание. Для того чтобы аутичный ребенок постепенно мог приспособиться или адаптироваться к ситуации обучения, она должна быть максимально структурирована. Эта структурированность (как основа организации определенных стереотипов) необходима не только на уроке, но и на перемене, в столовой, на прогулке. Здесь также трудно обойтись без помощи тьютора, который, с одной стороны, организует проведение перемены для ребенка и других детей, а, с другой стороны, помогает в формировании у детей стереотипов социального поведения. Часто именно в этих ситуациях происходит знакомство с нормами социального взаимодействия, коммуникации со сверстниками и взрослыми, от самых простых: как попросить тот или иной предмет, заинтересовавший ребенка, как ответить на заданный вопрос, самому о чем-то спросить и т.п. Эта работа может проводиться совместно с психологом.

Отдельная задача в организации учебной деятельности ребенка – это работа над созданием внешних маркеров и правил жизни в классе и на уроке. Самым главным внешним маркером изменений последовательности действий и уроков является визуализированное расписание. Оно должно быть видно ребенку: хорошо, если на стене около доски висит полное расписание уроков и занятий во второй половине дня на все дни недели. Это легко организовать в любом классе. Такая визуализация делает жизнь аутичного ребенка более предсказуемой и в учебной жизни является организующим фактором. С помощью расписания может быть специально проработана последовательность подготовки к учебному дню, к уроку, и если необходимо, составлена наглядная схема организации рабочего пространства, набора необходимых учебных материалов, последовательность подготовительных действий. Это чрезвычайно важно, поскольку ребенку с РАС трудно воспринимать всю информацию на слух, а написанное имеет «степень закона». Ему проще самому посмотреть на расписание и приготовить нужные предметы к следующему уроку (иногда с помощью тьютора), чем слушать длинную инструкцию учителя о том, какой будет следующий урок и что надо оставить на парте.

Фронтальные вербальные инструкции ребенок с РАС воспринимает плохо. Помочь ребенку на уроке может тьютор разметкой парты, страницы, наглядным указанием направления движения, включением в задание моментов, когда сам учебный материал организует действие ребенка. Последовательность учебных действий тоже может быть представлена ребенку наглядно в виде схемы или пиктограммы.

Организации учебного поведения помогают определенные правила. Как и визуализированное расписание, многие простые и очевидные правила поведения также могут быть представлены в виде небольших плакатов на стене около доски. Важно учитывать, что ребенку проще понять, когда ему говорят: «У нас есть правило № 4», а правило № 4 гласит, что во время урока без разрешения нельзя вставать и ходить по классу. Это ребенку усвоить проще, чем слушать увещание учителя, что во время урока нельзя ходить по классу и трогать чужие вещи. Это правило должно касаться не только ребенка с РАС. Оно не мешает и другим детям. Аналогичные

правила могут касаться и других аспектов жизнедеятельности на уроке и перемене. Их не должно быть слишком много.

Особой специальной работы тьютора и учителя требует развитие способности ребенка с РАС адекватно оценивать смысл происходящего и организация поведения в соответствии с этим смыслом. Среда, в которой живет и учится аутичный ребенок, должна иметь максимально проработанную смысловую структуру, то есть ребенку необходимо дать понять, для чего делаются определенные вещи. Ребенку с аутизмом, как и обычному, нужно объяснять происходящее и цели действий [1, 4].

На сегодняшний день, когда в республике не решен полностью вопрос введения в штаты школ единиц тьюторов, решение большинства задач, связанных с сопровождением и организацией школьной жизни ребенка с РАС, возлагается на учителей-дефектологов, педагогов-психологов и социальных педагогов.

Деятельность социального педагога. Социальный педагог – основной специалист, осуществляющий контроль за соблюдением прав любого ребенка, обучающегося в школе. На основе данных социально-педагогической диагностики социальный педагог выявляет потребности ребенка и его семьи в сфере социальной поддержки, определяет направления помощи в адаптации ребенка в школе. Социальный педагог собирает для школьной команды специалистов всю возможную информацию о «внешних» ресурсах, совместно с координатором по инклюзии устанавливает взаимодействие с организациями-партнерами в области психолого-педагогической поддержки, а также со службой социальной защиты населения, общественными организациями, организациями дополнительного образования. Важная сфера деятельности социального педагога – помощь родителям ребенка с РАС в адаптации в школьном сообществе, среде других родителей. Такой специалист может помочь учителю и другим специалистам школы в создании «Родительского клуба», разработке на сайте школы странички, посвященной инклюзии, поиске нужной информации и др. [1, 4].

Деятельность всех специалистов службы психолого-педагогического сопровождения школы, ориентированная на социальную и образовательную адаптацию ребенка с аутистическим расстройством, должна быть максимально согласованной. Направления деятельности специалистов должны быть представлены в индивидуальной программе психолого-педагогического сопровождения ребенка и в обязательном порядке согласованы с его родителями, утверждены педагогическим советом школы.

В заключение отметим, что психокоррекционная помощь школьнику с РАС имеет свои отличительные особенности. Это должны быть не специальные коррекционные занятия по развитию отдельных психических функций, а различные виды совместной деятельности ребенка и взрослого. Для этого могут быть использованы все возможности классной и внеклассной работы, которые предоставляет школа на протяжении всего обучения. Важно, чтобы деятельность аутичного ребенка вместе с другими детьми и взрослыми была направлена на значимый, важный и принятый ребенком результат.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Семаго Н.Я., Соломахина Е.А. Психолого-педагогическое сопровождение ребенка с РАС. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://psyjournals.ru/autism/2017/n1/semago_solomahina_full.shtml
2. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669>
3. Никольская О.С., Костин И.А. Ребенок с расстройствами аутистического спектра в школе: специфические образовательные потребности и пути их реализации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/65970/1/iurp-2018-180-14.pdf>
4. Ямщикова Т.А. Оказание специализированной помощи обучающимся с РАС специалистами школьной службы психолого-педагогического сопровождения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nsportal.ru/shkola/korreksionnaya-pedagogika/library/2018/12/07/statya>

Ж.А.Ержолова, А.Н.Сакаева

ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АУТИЗМ СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА КЕШЕНДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-МЕДИЦИНАЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕКТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада аутизм спектрі бұзылған балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерінің үш блогы келтірілген, инклюзивтік білім беру жағдайында осы санаттағы балаларды білім беру процесіне қосу кезінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының іс-әрекетінің негізгі бағыттары мен міндеттері ашылған.

Түйін сөздер: инклюзивтік білім беру, аутизм спектрі бұзылған бала, ерекше білім беру қажеттіліктері, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі.

ZH.A.Yerzholova, A.N.Sakayeva

ORGANIZATIONAL FEATURES OF COMPREHENSIVE PSYCHOLOGICAL, MEDICAL AND EDUCATIONAL CARE TO CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

The article presents three blocks of special educational needs of children with autism spectrum disorders. The article reveals the main directions and tasks of psychological and pedagogical support service specialists activity when involving the children of this category into the educational process in the context of inclusive education.

Keywords: inclusive education, a child with autism spectrum disorders, special educational needs, psychological and pedagogical support service.

G.E. KUANYSHBEKOVA

*Branch of the JSC «NTC «Orleu» IPD in Karaganda region,
Kazakhstan*

GulnaraK_1983@mail.ru

THE SPECIFICITY OF THE REFERENCES IN THE SPEECH ETIQUETTE OF ENGLISH

The article discusses the language and culture, as well as the main aspects in the study of speech etiquette in a situation of «treatment» in the context of different cultures and time periods. Significance due to the fact that the results of the study can be used in lectures and practical courses of cultural linguistics, intercultural communication, translation practice, as well as in special courses on the culture of speech and in the process of learning a foreign language. The relevance of the topic due to the increasing interest of linguists to the problems of language and culture, as well as the need to understand the place and role of applications, determination of ways and means of implementation of the reverse function, identify the characteristics of the circulation in the English language and the spread of the English language as a comprehensive approach to the study of requests in English and their classification should identify not only the language, but also to show the national-cultural traits, for example use cases.

Keywords: linguistic unit, degree of education, integrated approach speech etiquette, idioethnic value aspects of the treatment.

The present study is devoted to a comprehensive description of the linguistic and cultural features of requests in the system of the English language and in English discourse.

Treatment is a specialized language feature that serves to organize human interaction and integrating of participants and the situation of communication into a single communicative act.

In the linguistic literature it is noted that the appeal is used to draw the attention of the person to whom it is directed, cause him a certain reaction to the message or force him to commit actions dictated by the conversational situation [1]. Additionally, the treatment involved in the orientation of the speech and at the same time in the social regulation of communication. In the last decade linguistics slowly but surely turned the «face of life» exploring language as a tool of social interaction people. The social aspect of studying of the relation of man and his language gives a sense linguistic identity.

This linguistic unit as conversion to each other can be distinguished as indicator of social status of the speaker, his linguistic identity. Often the treatment shows o social signs saying, may indicate the nature of his occupation, degree of education, age, gender.

An essential component of the social role is the expectation: what you expect from the surrounding of individual behavior in a particular social situation, what they may demand from him; he is obliged to meet these expectations. Roles can be determined, as the constant social characteristics of a person: his social position, profession, age, position in family, determined by the properties of the situation. An appeal to the interlocutor is the most commonly used language unit, associated with etiquette signs. The appeal is fraught with a deep voice capabilities and abilities, as it not only calls the questioner, but characterizes it by some features, that is, has estimated-characterizing properties.

The relevance of the topic due to the increasing interest of linguists to the problems of language and culture, as well as the need to understand the place and role of applications, determination of ways and means of implementation of the reverse function, identify the characteristics of the circulation in the English language and the spread of the English language and as a Comprehensive approach to the study of requests in English and their classification should identify not only the language, but also to show the national-cultural traits, for example use cases.

Study addresses one of the urgent problems of modern linguistics. As a specific contact-establishing means, the treatment constitutes one of the most commonly used speech units, both in English and other languages. As part of the speech etiquette, it is used in a variety of situations of communication used by people with very different social characteristics that are directed to different addressees.

The study of system calls is a specific tool for analyzing the culture of native speakers, as used by the representatives of various ethnic set of cases is a kind of mapping important from the point of view of ethnic psychology and cultural traditions of the characteristics of communication and situations of communication. Finally, treatment carry significant communicative load, not only naming the addressee, but by installing and maintaining voice contact with the person, thus regulating the performance of the situation of communication in General and speech on the positions of partners, their social and personal relationships.

Direct link that exists between language and culture, inextricably, it is interrelated and interdependent. The existence of language as a phenomenon is impossible without culture, in turn; the existence of a culture is unthinkable without language. Language appears and as a repository of cultural values of the nation, and as a tool for the assimilation of these values. Both the language and culture are used to display the person's world and are symbolic systems. Condition of operation, both the language and culture is society. Both the language and the culture have similar social origin.

Non-identity of language in the presence of two or more national carriers has led linguistics to the recognition of the variability of such language, which in turn revealed the necessity of defining this system as the national variants of the language.

Language appears as a repository of cultural values of the nation, and as a tool for the assimilation of these values. The very existence of language as a phenomenon is impossible without culture. Culture cannot be inherited genetically, and to transmit eye to future generations you need a guide and as entering the language.

Especially spoken English. Professor Kachru proposes to divide the English-speaking population in three groups on three circles. The «inner circle» USA, Canada, UK, Australia and New Zealand. «Outer circle» countries are colonies of India, Singapore, Malaysia, and South Africa. Expanding circle China, Japan, Israel and Greece.

According to Crystal, the inner circle includes approximately 320-380 million native speakers, the outer circle is 150-300 million extending from 100-1000 million of his last books English as a global language about 670 million people are native English speakers.

English speech etiquette is important not only for the English but for all learners of English as a foreign language. English speech etiquette is original and has its own rules and regulations, which sometimes differ substantially from rules and norms of speech etiquette of another language. This leads to the fact that the very cultured Russian people may seem impolite among English if communicating with them in English, not fluent in English speech etiquette. Likewise, the English gentleman may seem impolite in communicating in the Russian language and Russian cultural, if he is not trained in the Russian speech etiquette [2].

Explain the existence of different levels of politeness and styles of speech examples. Suppose that the Englishman has stopped the clock, and he is forced to specify the time. Turning to his friend, the Englishman asked:

Polite to the familiar level of politeness, this question «What time is it?», sometimes at a neutral level of politeness, when the Englishman will turn to this issue not to the man, a stranger to passerby. To the unfamiliar passerby should be treated with a polite request: Excuse me, could you tell me the time, please? Sorry, you could not tell the time, please! The polite request: «Excuse me, could you tell me the time, please?» – corresponds to the neutral level of politeness and neutral style of speech, but the familiar level of politeness, in the family or friendly circle, please «Excuse me, could you tell me the time, please?» seems unnatural in tone or artificially inflated. Features of the use of the personal pronoun «you». In the Russian language to refer to one man used the personal pronouns «You» and «you». In modern English there are no special pronouns corresponding to the Russian «you». Values of Russian pronouns «You» and «you're» combined in the personal pronoun «you».

In the case, when speaking to one person, the English «you» is perceived as «You», when addressed to the person it corresponds to the official or neutral level of politeness, and is perceived as «you», if addressed to the person it corresponds to a familiar level. In the old days in the English language, along with «you», used the pronoun «thou» (you). In most cases the official form of address to a man, whose name is known, is the handling of names in combination with the words Mr., Mrs. and Miss.+ last name (surname), e.g. Mr. Smith, (Mr. Smith) – appeal to a man. Mrs. + her husband's surname, for example Mrs. Collins (Mrs. Collins) to appeal to a married woman. Miss. + maiden name, e.g., Miss. Harvey (Ms. Harvey) – an appeal to a single female. In some cases, a formal appeal is made using the words Sir and Madam, a sometimes just by name (without combining it with the words Mr., Mrs. and Miss.). According to Pankratova, M. V., «the treatment is directly related to the norms of speech etiquette as an inherent property of speech acts eye conversion eye targeted» [3].

The appeal, according to the author, has the characteristics of the speech stereotype, as reproducibility in a fixed form, high functioning in speech, focus on clear organization and maximum success of communicative contact, i.e. treatment can be defined as etiquette speech unit that plays a primary role in interpersonal communication and creates a special communicative space. A.M. Peshkovsky took the reference to words and phrases not constituting offer, nor their parts. Formally, the primary role of treatment is motivation that does not allow him to enter any part of the sentence in which it stands, in the connection approval, control or junction, and it remains, no matter what the prevalence of it may be achieved external to the proposal group. A.V. Polonsky considers that the treatment represents abreast center offers. «A testy center of functionally and syntactically consistent with the nature of the determinant, which is a component of the semantic structure of the sentence and included in its grammatical structure as a spreading member associated with all of the proposals» [4].

Thus, after analyzing the views of various authors regarding the linguistic status of the case, we can conclude that the treatment is not an independent sentence expressing a complete thought or a full sentence. A significant achievement of Russian and foreign linguistics the last 20-25 years is the interpretation of the national variants of the same language as the systems with the stability and perspective. Under the variant of the literary language refers to a regional variety of a single standardized literary language. The colonial expansion of England in the 17th through 19th centuries led to the spread of English outside great Britain and has led to the emergence of some regional differences, mainly in vocabulary, to date, resulted in several relatively independent groups and sub-groups of the English language. Thus, in further analysis we will be based on the definition of the option as regional varieties of a single standardized literary language.

The explanation of the etiquette of the situation requires a value-based comparison of alternatives, i.e... related to the notion of standards and assessment. Rules of etiquette are based on universal and idioethnic values Etiquette as a behavior is a system of ways

of maintenance of communication between people belonging to different companies. Ways etiquette communication etiquette due to the system and etiquette of the situation and out of context are empty of content. Ways etiquette of communication represent a formula of behavior's, including several consecutive turns and interpreted in culture inherent in speech team. Etiquette as the norm represents an interpretation of the cultural values of the society in good manners. Highlighted behavioral priorities inherent in different speech groups.

The specificity of English etiquette is in the emotional-volitional self-control, traditionalism, the sublimation of conflict, reserved the knightly attitude to the game. Etiquette rules determine the space required and prohibited behaviors, and the degree of acceptable deviation from the canonical norms. Hama also examined various approaches to the concept of «treatment», structural-functional features of applications, classification requests, taking into account linguistic status, situation, participants, and communication, as well as morphological and semantic characteristics of the applications. In study it was noted that when considering the appeal only as part of the syntactic structure is not taken into account the huge number of occurrences of applications in diverse speech situations. Systemic-structural properly not considered a social «recipient factor» that defines the specifics of the most numerous and diverse in the semantic, stylistic and communicative-pragmatic relations group handling treatment to the person (recipient / interlocutor). Obviously, the semantic richness and diversity of functions of the appeal of man to man are not confined to the naming of the addressee and Euro attracts attention. It is necessary to study cases in communicatively-pragmatic aspect.

The next section will discuss sociolinguistic factors in determining the choice of addresses British, American and Canadian versions of English. In the process of building a dialogue when choosing the treatment must include such sociolinguistic factors as persistent social roles (age, social status); the symmetry / asymmetry of role-playing a situation; characteristic of the position of the addresser and the addressee, the formality/informality of the situation of communication; the degree of familiarity; the nature of the relationship communicate [5].

In any language, as well as in society, used a variety of options of applications that vary depending on the situation of communication. To build efficient and effective communication it is important to choose the right form of treatment.

So, in the novels by S. Duncan «his honor and ladies» and journey of solace» when referring to parents used forms of father, mother, Mammy, Mammy, mom, dad, and dad. In this subsection, we consider the treatment, used the beginning, middle and at the end of the 20th century British, American and Canadian versions of English. In the beginning in 20. In Britain in informal situations of communication (family, friends) preference for the following forms of treatment. In «Theatre» by S. Maugham Julia and her son Roger in the process of communication use the following address: «It will do you good, mother. You look awfully exhausted» (Maugham, 134). «Oh, my dear, it takes much more to make me angry. I promise you, I won't say a word» (Maugham, 88). He pulled away from her and went to the door. «Mama, Mama!» (Maugham, 178) In the novels of British writer N. Hornby «My boy» and «hi Fi» written in the late 20th century, in the family discourse is mainly used for the treatment of Mum, dad: «Mum, what sort of sick?» (Hornby, about a boy book). «What about you, Mum?» (Hornby, about a boy book). "Mum, how many more times, for Christ's sake? Laura didn't want to get married. She's not that sort of girl. To coin a phrase. That's not what happens now» (Horn by, About a Boy, e-book). In fellowship in America in the mid-20th century was used for the treatment of fell, handling the names of, and the impersonal treatment: The man lets the bonnet slam down and smiles over at Harry. «That's three-ninety on the gas, young fella»: the words are pronounced in that same heavy cautious crippled way (Updike, 130). «To eat, Harry, to dine D, I, N, E. Rise, my boy. Aren't you hungry? Hunger. Hunger» (Updike, 127). «Good girl, thank you» he

says, and leads her into the bedroom (Updike, 94). British literature, V. 21 represented in our work a novel D. Rowling's «Harry Potter and the philosopher's stone» with works by S. Kinsella «the Secret world of a Shopaholic», «Shopaholic and baby». D. Rowling's «Harry Potter» uses colloquial forms of references when describing family communication. So, Ron and Dudley when contacting parents often use abbreviated forms of treatment: «Mom, can't I go...» (Rowling, 45). «Dad!» said Dudley suddenly (Rowling, 134). Parents often look to children's names, or use affectionate form of address: «Ron, you've got something on your nose» (Rowling, 78). In Canadian literature 21st century in family discourse used abbreviated forms of the references, calling the recipient by blood. For example, to the parents: «Goodnight, Ma. And Bugs, don't forget the Bugs. (Donoghue, the Room of 45) «Where's Ma, Dad?» asked I. (Donoghue, The Room of 45) «Hi to you, too, Mom» (Coupland, The Gum Thief, eBook). Hi, Dad. I really love Maui Movie and today I found a clam. We had a swordfish for dinner last night. (Coupland, The Gum Thief e-book). «Mom, I don't do bad stuff anymore. This was a fluke» (Coupland, all Families Are Psychotic, 34) In family discourse when referring to parents, as well as in all the examined works of American authors 21st century, has been used for the treatment of Mom, Dad: «Oh, hi, Mom» I mumbled, lapsing back into tired-voice mode. «I thought you were her» (Weinberger, 120). «Oh, Dad. You shouldn't have!» I knew the board cost well over two hundred dollars. «Oh! I just love it!» (Weinberger, 129).

Treatment buddies were characterized by considerable diversity. It should be noted that these appeals are brighter, reflect the relationship between people. «Hi, pumpkin, it's me» I'd say, propping the phone against my shoulder so I could start logging into Hotmail (Weinberger, 89). «Hey, baby, I'll send one of the boys over right away. Is she there yet?» «He asked, understanding that «she» was my lunatic boss and that she worked for Runway (Weinberger, 89). They were replaced by lightweight, peculiar to American options for the treatment of ma, pa, which in our opinion, due to the consolidation of the status of U.S. as a world power, and with the advent of television, which in turn gave the opportunity to learn more information about the life and culture of people.

On the other hand, new forms of address mum/mummy, dad. Other forms of treatment to the relatives have not changed. In communication people who are in friendly relations, became evident a lot of freedom, as is shown by the use of forms of address in conflict situations. So, in the 19th century, treatment was mainly neutral or wore soft character (you skulking little devil), while in the 20th century they become more rude (jerk) [6]. In addition, cease to be used for the treatment of friend, fellow, an increasing frequency of man and new forms: guys, boys, and lad.

Treatment of ma, pa, widely used in the United States in the 19th century, hardly used in the mid-to-late 20th century, They are replaced by the treatment mom/mommy, dad/daddy. Common appeal to the child becomes a form of kid. There is a tendency to reduce, for example, in the treatment according to the degree of kinship (sis, gran). The entry of the U.S. in the second half of 50-ies of the 20th century has been marked by shifts in economic and social development, due to the beginning of the technological revolution. It occurred against the background of demographic change and the further deepening of urbanization, with the result that there is a strong tendency to simplify words.

Cultural peculiarities are also evident in communication between spouses. In the analysis, we drew attention to the use of the form of lady, with references to his wife in British English and in American woman that, in our opinion, demonstrates courtesy, self-esteem, as the leading features of British culture, and simplicity of American culture. The relationship is seen more openness, communicants use non-standard forms of requests (chicken – flower, lady bug), a tenderness is emphasized in the communication of words like angel, baby. Thus, considering the use cases in the 20th century, we can conclude that the three English-speaking cultures are in constant interaction, which is reflected in the choice of forms of address used in an informal situation of communication.

The main reason was the advent and wide spread of television in the early 20th century. It therefore becomes apparent the use of a specific set of treatment common to all the analyzed variants of the English language, as well as in family discourse and in the fellowship of friends. So, overall, the fellowship was to allow more freedom, so, along familiarity, also appearing ill-treatment [7].

In the early 20th century in Britain, the United States and Canada the common calls to parents to have the full forms mother, father and abbreviated ma, pa. Then, they are replaced by new forms. To the father in all the countries began to turn dad, a mother varied depending on the language of culture: in British English mum, American mom, Canadian used both forms.

This can be seen in the example described above, treatment to the child. In reference to other family members it should be noted the appearance of shortened forms as well as the use of more diverse forms of communication spouses in American English. In Britain and Canada, the preference was given to use the traditional dear, darling, honey. It should be noted that for the British variant of the English 19th-20th century typical was the treatment of Mama, Mum, and while in the 21st century use came Mom used in American English. Analysis of literary works of the 21st century shows that the differences in the addresses British, American and Canadian culture almost erased.

In addition, treatment brighter reflects the relationship between people and become more diverse. We associate this fact with the systemic nature of globalization, which covers all aspects of society and leads to interaction and interpenetration of different cultures. As you know, the popular international cultural phenomenon may displace national or turn them into international. Modern moves appear on the screen simultaneously in many countries of the world; books are translated and become popular with readers from different countries. A huge role in cultural globalization plays a pervasive spread of the Internet. In our view, are particularly susceptible to this process in close relation to linguistic and cultural community, which regional varieties of a single standardized literary language. Summing up, it should be emphasized that language is inextricably linked with culture and history of the country. British English can rightly be considered the ancestor of all available options.

The American version differs from its ancestor in a number of aspects. Its development has long influenced the various cultures that comprise the American nation, and their language rules. In the late 20th century American culture and American English is widespread because of number of reasons, which undoubtedly is reflected in the vocabulary of British and Canadian variants.

Canadian English is intermediate between British ("Oxford") and American options. And culture, and the English language in Canada throughout its development was strongly influenced as the British version (the progenitor), and the American version (the neighbor on the continent). Our research allowed to revealing and to analyze alternative differences in treatment. Having examined the basic aspects of the study-treatment in the English language, as well as analyzing the use cases, depending on sociolinguistic factors and functions, we defined treatment as etiquette speech unit that plays a primary role in interpersonal communication and creates a special communicative space.

REFERENCES:

1. Мечковская Н.Б. Язык и культура / Н.Б. Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – С. 59.
2. Kachru B.B. The other tongue: English Across Cultures / B.B.Kachru. – Champaign: University Of Illinois Press, 1992.

3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
4. Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
5. Формановская Н.И. Словарь русского языка / Н.И.Формановская, С.В. Шевцов. – М.: Высш. шк., 1993. – 94 с.
6. Арнольд И.В. Стиль современного английского / И.В. Арнольд. – М.: Образование, 1990. – Р. 30.
7. Тажибаева Е.Р. Лингвистические корпорации как средство развития лексических навыков студентов в обучении иностранному языку / Е.Р. Тажибаева // Вестн. Караганд. ун-та. – 2015. – № 4(80). – Р. 37.

Г.Е. Куанышбекова

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ӨТІНУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Мақалада тіл мен мәдениеттің, сонымен қатар түрлі мәдениет аясындағы уақытша кезеңдерде «өтіну» жағдаятында сөйлеу әдебіне үйретудің басты аспектілері теориялық тұрғыдан талданған. Зерттеу нәтижелерін лингвомәдениет, мәдениетаралық қатысым, аудармалық тәжірибе бойынша дәрістік және тәжірибелік курстарда, сондай-ақ сөйлеу мәдениеті бойынша арнайы курстар мен шет тілін оқыту үдерісінде қолдануға болады. Тіл мамандарының тіл және мәдениет тақырыбында туындаған мәселелерін, сондай-ақ өтіну жағдаятында сөйлеудің рөлі мен орнын, ерекшеліктерін анықтауда қызығушылықтары артады. Кешенді тәсіл ағылшын тілінде өтінуді оқып үйрену және олардың классификациясының тек тілдік қана емес, сонымен қатар ұлттық-мәдени ерекшеліктерін де көрсетеді.

Кілт сөздер: лингвистикалық бірлік, қалыптасу дәрежесі, сөйлеу этикетінің кешенді тәсілі, идиоэтникалық құндылық аспектілер.

Г.Е. Куанышбекова

СПЕЦИФИКА ОБРАЩЕНИЙ В РЕЧЕВОМ ЭТИКЕТЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются язык и культура, а также основные аспекты в изучении речевого этикета в ситуации «обращение» в контексте разных культур временных периодов. Значимость обусловлена тем, что результаты исследования могут быть использованы в лекционных и практических курсах по лингвокультурологии, межкультурной коммуникации, в переводческой практике, а также в спецкурсах по культуре речи и в процессе обучения иностранному языку. Тема обусловлена возрастающим интересом лингвистов к проблемам языков и культуры, а также необходимостью уяснения места и роли обращений, определением способов и средств реализации функции обращения, выявлением особенностей обращения в английском языке и все большим распространением английского языка. Комплексный подход к изучению обращений в английском языке и их классификация должны не только выявить особенности языка, но и показать национальнокультурные черты на примере использования обращений.

Ключевые слова: лингвистическая единица, степень образования, интегрированный подход речевого этикета, идиоэтнические ценностные аспекты.

М.Б.СУЛЕЙМЕНОВ

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ,
 Қарағанды қ., Қазақстан
suleimenov.m@orleu-edu.kz

ЛАТЫН ӘЛІПБИИ: ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНГІ

Мақалада қазақ жазуының тарихы жан-жақты қарастырылған. Бүгінгі таңдағы латын графикасына көшудегі негізгі мәселелерге тоқталған. Латын графикасына көшу жағдайындағы біліктілікті арттыру курстарында жасалған жұмыс дәптерінің маңыздылығы сипатталған. Емле ережесіндегі негізгі бөлімдер бойынша оқып-үйрету бойынша бірнеше тапсырмалары ұсынылған. Ол латын әліпбиін үйренуге арналған жаттығулар, диктант түрлері, көзғағды мен қолғағды машықтарын дамытатын тапсырмалар. Қазақ тілі бойынша жазылым, оқылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын дамытуға арналған.

Түйінді сөздер: рухани жаңғыру, жазу тарихы, латын әліпбиі, емле ережесі, «ЖОТА» жұмыс дәптері, тілдік дағдылар, біліктілікті арттыру.

Тіл – тек қана қарым-қатынас құралы ғана емес, мемлекетті, ұлтты танытушы негізгі әрі басты құндылықтардың бірі екені белгілі. Қазақ тілінің латын негізіндегі әліпбиге көшуі Қазақстанның түркі халықтары әлемімен жақындасуына, Қазақстанның ұлттық бірегейлігін нығайтуға, ұлттық жазуы болатынына кепілдік береді. Бұл мәселе 1990 жылдан бастап көтерілді.

2006 жылдың 24 қазанында өткен Қазақстан халқы Ассамблеясының XII сессиясында ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Қазақ әліпбиін латынға көшіру жөніндегі мәселеге қайта оралу керек. Бір кездері біз оны кейінге қалдырған едік. Әйтсе де латын қарпі коммуникациялық кеңістікте басымдыққа ие және көптеген елдер, соның ішінде посткеңестік елдердің латын қарпіне көшуі кездейсоқтық емес. Мамандар жарты жылдың ішінде мәселені зерттеп, нақты ұсыныстармен шығуы тиіс. Әлбетте, біз бұл жерде асығыстыққа бой алдырмай, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін зерделеп алуымыз керек», – деген болатын [1].

Содан соң араға біраз уақыт салып, ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050 стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне көшіруге кірісуіміз қажет. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады», – деп латын графикасына көшудің нақты мерзімін белгілеп берген сөзі себеп болып, қазақтілді қоғам арасында латынға көшу жөніндегі қоғамдық пікір жандана түсті.

Араға бес жыл салып, латын әліпбиіне көшу мәселесі қайта оралды. Яғни Тұңғыш Президент 2017 жылғы 12 сәуірдегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында 2025 жылы латын әліпбиіне көшу туралы бұрын мәлімдегенін есімізге салып, 2017 жылдың соңына дейін жаңа қазақ әліпбиін дайындауды тапсырды.

Тіл қоғамда ауызша және жазбаша 2 формада қызмет етеді. Ендеше тіліміздің жазбаша формасы – Қазақ жазуының тарихына шолу жасайық. Ұлттық кезеңге дейінгі және ұлттық кезеңдегі қазақ жазуы 5 кезеңді қамтыды:

– Біріншісі – Көне түркі жазуы;

–Екіншісі – Түркі әлеміне ислам дінімен бірге келген Араб жазуы мың жылдан артық қызмет жасады. Ескі қазақ жазба мұрасы осы жазумен келіп жетті. Араб жазуы екіге бөлінеді: *қадим*, *жәдид*. Қадим жазуына XVI-XVII ғасырдағы еңбектер жатады. Жәдид жазуына тарихи жылнамалар, құжаттар, «Түркістан уәлаяты» газеті, «Дала уәлаяты» газеті сияқты алғашқы қазақ басылымдары жатады.

–Үшіншісі – ұлттық бағыт және қазақ жазуы. Қазақ тіліндегі дыбыстар жүйесін арнайы зерттеп, әліпби құрастырған алғашқы фонолог – Ахмет Байтұрсынов. Ахмет Байтұрсынов араб жазуына негізделген 24 әріптен тұратын, 1924 жылы, өзі атаған «Қазақ жазуы» – Төте жазу Тұңғыш құрылтайда бекітіледі.

–Төртіншісі – Латын жазуы – 1929-1939 жылдарды қамтиды. Латын графикасына негізделген қазақ әліпбиін алғаш құрастырушы – Нәзір Төреқұлов (1924 жыл). 1929 жылы қабылданған ережелер – қазіргі емлеміздің бастау көзі.

–Бесіншісі – Кирилл жазуы, 1939 жылдан басталады. Сөйтіп бұл әліпби 1940 жылдың 11 желтоқсанында бекиді.

XIX ғасырдың 70 жылдары қазақ қоғамында әліпби мәселесі қызу талқыланады. Қазақ әліпбиін орыс графикасына негіздеу басталады. Бұл кезеңді 2 бағытқа бөлуге болады:

1-бағыт – ағартушылық бағыт. 1879 жылы қазақ ағартушылары Ы.Алтынсарин орыс әліпбиі негізінде қазақ балаларына арнап қазақша анықтама жасайды.

2-бағыт – миссионерлік бағыт – түркі жұртының мәдени, рухани құндылықтарын жою үшін орыс графикасында оқулықтар шығарыла бастайды.

Қазақ жазуының тарихына көз жүгіртсек, үш жазу түрі пайдаланылған.

1. Көне түркі жазуы.

2. Араб жазуы.

3. Төте жазу.

Көне түркі жазуы – (басқаша Орхон-Енисей жазуы) – Түркі халықтарының көне дәуірдегі ұзақ ғасырлық мәдениеті мен тарихы тұрғысынан баға жетпес құнды дүние. VII-VIII ғасырларда жазылған. Күлтегін ескерткіші Түркі халықтарының баға жетпес мәдени байлығы. Ескерткіштің моделінің 2001 жылы 18 мамырда Астанадағы Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Мемлекеттік Университетінің бас ғимаратына орналастыруы Қазақ халқының арғы аталары Көне Түріктердің төл жазбаларының қаншалықты құнды мұра екендігін дәлелдей түседі.

Дыбыстық жазу түрі, яғни сөздегі дыбыстарды таңбалап жазады. Негізінен VI-X ғасырларда үлкен аймаққа таралған Көне Түркі жазуларын ғалымдар үш топқа бөліп қарайды:

1. Енисей ескерткіштері.

2. Талас ескерткіштері.

3. Орхон ескерткіштері.

Араб жазуы – (*أَبْجَدِيَّة عَرَبِيَّة*: әбджәдийә 'арабия) — ежелгі (б.з.б. 2000 ж.) акад, шумер тайпаларының жазба әріптері негізінде пайда болған көне жазулардың бірі. Оңнан солға қарай жазылады. Бас әріптері болмайды. Әріптер бір-біріне қосылып жазылады. Араб жазуында 28 әріп бар. Қазақ жазба мұраларының көпшілігі араб әліпбиі арқылы біздің заманымызға жетті. Мысалы, «Гулистан би-т-Турки» (Сайф Сараи), «Диуани лұғат-ат-Түрк» (Махмұд Қашқари), «Құтадғу біліг» (Жүсіп Баласағұн), «һибат-ул-хақаиқ» (Ахмет Иүгінеки) т.б. шығармалар.

Төте жазу – Ұлттық жазу жүйесі. Ахмет Байтұрсынұлы – өзінің бүкіл саналы өмірін қазақ тіліндегі дыбыстар жүйесін арнайы зерттеп, қазақ жазба тілін лексикалық шұбарлықтан, басқа тілдердің синтаксистік ықпалынан тазартумен айналысып, қазақ тілі ғылымын дамытқан ірі ғұлама. А.Байтұрсынұлы қоғам, ғылым және мәдениеттің өркендеуі жазу арқылы іске асатынын жақсы түсінді. Ғалым сауатсыздықты жою үшін әріп, оқулық мәселесін кезек күттірмейтін мәселе екенін біліп, 1910 жылдан бастап,

араб жазуының қазақ тілі үшін қолайлы емес жақтарын түзеп, оны тілдің дыбыстық ерекшеліктеріне сай етіп, сингармониялық ұлттық әліпби түзеді.

Жазу қалай жүзеге асады? деген сұраққа А. Байтұрсынов «Жаза білу үшін тілдегі дыбыстарды тани білу керек. Ол дыбыстарға арналған әріптерін тани білу керек. Таныған әріптерін жаза білу керек. Жазған әріптерін дыбысымен атай білу керек», – деп жауап береді. Бұл мәселе бүгінгі күні де өзектілігін жоймаған. Жаңа емле ережесінде осы мәселе де қаралады.

Осылайша, А.Байтұрсынұлы полиграфиялық жағынан қолайлы-қолайсыз жерлерін, оқыту процесіндегі тиімді-тиімсіз жақтарын таразылай отырып, қазақ тілінің төл дыбыстарына ғана тән 28 әріптен тұратын әліпби құрастырды. А.Байтұрсынұлының әліпби жүйесі 1924 жылы Орынбор қаласындағы тұңғыш құрылтайда талқыланып, әліпби мен емлесі ресми бекітілді.

Жазу ұлттың ортақ менталитетін, өркениетін біріктіріп, жаһандану процесінен ұлтты сақтап қалу үшін де қажет. Оған тарих дәлел.

- 1926 жылы 1 түркологиялық құрылтай Бакуде өтеді;

- 1928 жылы қаңтарда Ташкент қаласында өткен 2 пленумда барлық республикалар латынға көшуге қатысты бесжылдық жоспар дайындалсын деген үкім қабылданады;

- 1926-1928 жж. 20 шақты халықтың жазуы латын графикасы негізіндегі жазу бойынша бірыңғайластырылды;

- Қазақстанда латын әліпбиін қолданысқа енгізу жөнінде 1929 жылы қаулы қабылданады.

1929 жылы 24 қаңтарда Қазақстан Орталық Кеңес комитеті IV сессиясының қаулысы бойынша қазақ жазуы латын графикасына көшірілді. Жаңа алфавитте 29 әріп болды: 9-ы дауыстылар (а, ә, е, о, ө, ұ, ү, ы, і) және 18-і дауыссыздар (б, г, ғ, д, ж, з, к, қ, л, м, н, п, р, с, т, һ, ш), ал екеуі (й мен у) жарты дауыстыны таңбалайды. Латын графикасына негізделген емленің негізгі принципі фонетикалық болды. Ғалым Құралай Күдерінова: «Қазақ тілінің дыбыстық негізінен шығарылған алғашқы емле ережесі 1929 жылы латын графикасымен бірге қабылданды. Онда орфографияның негізгі ұстанымы анықталып, шеттілдік сөздер қазақ тілінің төл сөздерінің жазылу принципіне сай таңбаланды. Қазіргі емлеміздегі негізгі орфограммалар сол 1929 жылы емле ережелерінде айқындалды,-деп көрсетеді.

1938 жылға дейін қолданылған әліпби жүйесіндегі бірнеше қиындықтарды шешу үшін Қазақ ССР-ның Орталық Атқару Комитеті мен халық комиссарлары Советінің және Орталық Атқару комитетінің председателі, орынбасары Н.Өмірзақов, Ы.Тәжібаевтың ұйғаруымен 1938 жылы 1 қаңтардан бастап «Қазақ әліппесі мен орфографиясын біраз өзгерту туралы» қаулысы жарыққа шығады. Бұл қаулыда қазақ тілінің емле кодексіне біраз өзгерістер мен толықтырулар енгізілген.

Қаулы мынадай тармақтардан тұрады: а) емленің негізгі принциптері; ә) әліппе және дыбыс жіктері; б) дауысты, дауыссыз дыбыстардың бір-бірімен алмасып естілгендегі жазылуы; в) қысаң езулік дауысты ы, і дыбыстардың жазылуы; г) и, у әріптердің жазылуы; д) орыс тілінде бар, қазақ тілінде жоқ дыбыстардың жазылуы; ж) сызықшамен жазылатын қос сөздердің түрлері; з) кейбір жалғаулықтардың жазылуы; л) бас әріптің емлесі. Осы ережеден кейін орыс тілінен енген сөздер фонетикалық принциппен емес, түпнұсқалыққа жақындық принципіне ауыстырылып жазыла бастады.

Тілдік материалдардан байқағанымыз 1938 жылға дейін кірме сөздер қазақ тілінің заңдылықтарына толықтай бағындырылды. 1929-1938 жылдар аралығында кірме сөздер дыбыстық құрамы мен тұлғасы өзгеріп, икемделіліп («қазақшалап») жазу тенденциясына бағынды. Алайда әліпби мен емле қабылданғаннан кейін жазу тәжірибесінде бірнеше қиындықтар байқалғандықтан әліпби мен орфографияға ішінара реформалау идеясы бас көтереді. Ең алдымен, қайшылығы мен қиындығы

мол шет тілінен енген сөздерді жазу болды. Оның себебі біріншіден, орфографиялық принциптің дұрыс таңдалмауында және кейбір әріптердің жетіспеуінде. Шет тілінен енген сөздерді жазуда негізгі принцип фонетикалық болғандықтан, кірме сөздерді әркім өзінше естіп, өзінше таңбалады. Сондықтан, мерзімді басылымдарда кірме сөздер екі-үш, кейде одан да көп нұсқада жазылды.

Орыс тілі арқылы келген ғылыми-техникалық терминдерді дұрыс жазу мақсатында жаңа қазақ әліпбиіне ц, ч, щ, ъ, ь, э, ю, я әріптерін енгізу шешімі қабылданады. Осылайша, орыс графикасына негізделген 41 әріптен тұратын (32 әріп орыс тілінен және қазақ тілінің ерекшелігін сақтайтын 9 әріп) жаңа қазақ әліпбиі 1940 жылы Қазақ КСР Жоғары Кеңесінің Президиумында бекітіледі [2].

Қоғамда ерекше серпіліс, болашаққа деген зор сенім тудырған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында қазіргі жаһандану заманындағы сыртқы өзгерістерді жақсы жағынан қабылдай отырып, ішкі руханият үшін айрықша мәнді ұлттық болмыс пен ұлттық кодты сақтаудың дара жолының ең маңыздысы – қазақ әліпбиіне реформа жасау керектігі айтылды.

2017 жылғы 26 қазанда Н.Назарбаев қазақ тілі әліпбиін кирилицадан латын әліпбиіне көшіру туралы №569 Жарлыққа және осы Жарлыққа өзгеріс енгізу туралы 2018 жылғы 19 ақпанда №637 Жарлыққа қол қойды.

Елбасы Жарлығына сәйкес латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиі бекітілген болатын.

2018 жылы 2 наурызда ҚР Премьер-Министрінің төрағалығымен Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жөніндегі ұлттық комиссияның отырысы өтті. Жаңа редакциядағы әліпби негізінде ереже жобасын әзірлеп, бекіту мәселелері талқыланды.

2019 жылғы 25 қаңтарда Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2018 жылғы өкімімен бекітілген «Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына 2025 жылға дейін кезең-кезеңімен көшіру» жөніндегі іс-шаралар жоспары жарияланды.

1-кезең – 2018-2020 жылдарды қамтиды. Бұл кезеңде дайындық жұмыстары және нормативтік құқықтық базаны жетілдіру бойынша іс-шаралар жүргізіледі. Латын графикасы негізіндегі жаңа қазақ әліпбиінде дұрыс жазу ережелері, латын графикасына мәтіндік қайта кодтаушыға арналған конвертер бағдарламасын және ІТ-қосымша әзірленеді.

2-кезең – 2021-2023 жылдар. Бұл кезеңде ұйымдастырушылық және әдістемелік шаралар өткізіледі. Орталықтардың оқытушылары мен ересек тұрғындарды үйрету үшін филологтар мен тілші лингвист ғалымдарды тарта отырып, семинарлар мен дәрістер, курстар ұйымдастырылады. Қазақстан Республикасы азаматының төлқұжаттары мен жеке куәліктерін және басқа да құжаттарды латын графикасы негізіндегі мемлекеттік тілде беруді қамтамасыз етеді.

3-кезең – 2024-2025 жылдар. Мемлекеттік және жергілікті мемлекеттік органдардың іс қағаздарын, сондай-ақ мемлекеттік БАҚ-ты және мемлекеттік баспа басылымдарды латын графикасына (кезең-кезеңмен) көшіру, сондай-ақ білім беру ұйымдарының ісқағаздарын латын графикасына кезең-кезеңмен көшіру ұйымдастырылады.

Осындай шараның бірі – «Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының кәсіби құзыреттілігін арттыру» тақырыбындағы біліктілікті арттыру курсы.

Бұл курстың білім беру бағдарламасын жүзеге асыру барысында «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ тренерлері атсалысты. Курс барысында тренерлер «ЖОТА» деп аталатын авторлық жұмыс дәптерін әзірледі. Жұмыс дәптерінде төрт тілдік дағды бойынша тапсырмалар әзірленді, ол тапсырмалар тыңдаушылардың латын қарпінде жазу, оқу деңгейлерін арттыруға бағытталған. «ЖОТА» деген атау «жазылым», «оқылым», «тыңдалым», «айтылым»

деген сөздердің қысқартылуы арқылы берілді. Бұл сөздің лексикалық мағынасына тоқтала кетсек, көтеріңкі жер бедерінің атауын білдіреді. Яғни, латын графикасына көшу жағдайындағы алғашқы курс тыңдаушылары да басқа әріптестеріне қарағанда, латын әліпбиін үйренуде ілгері, жоғары көтерілгендігімен ауыспалы мағынада сипаттауға болады.

Аталған жұмыс дәптері негізінде латын негізді қазақ әліпбиін үйренуші мұғалімдерге арналған «latyn grafikasy: tez ári oñai úireneik» әдістемелік ұсыным дайындалды. Ол латын әліпбиін үйренуге арналған жаттығулар, диктант түрлері, көздағды мен қолдағды машықтарын дамытатын тапсырмалар жинағы ретінде құрастырылған. Қазақ тілі бойынша жазылым, оқылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын дамытуға арналған.

Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесінің ережелеріне сай негізгі тірек ұғымдарды бекітетін тапсырмалар мына бөлімдер бойынша дайындалды:

- Әріптердің емлесі;
- Түбір сөздің емлесі;
- Қосымшалардың жалғануы;
- Бөлек жазылатын сөздердің емлесі;
- Бірге жазылатын сөздердің емлесі;
- Дефиспен жазылатын сөздердің емлесі;
- Бас әріптің емлесі;
- Қысқарған сөздердің емлесі;
- Шеттілдік сөздердің емлесі [3].

Әдістемелік ұсыным 4 негізгі бөлімнен тұрады. 1-бөлім жазылым дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар жиынтығынан, 2-бөлім оқылым дағдыларын дамыту мақсатында «Абайдың қара сөздері» деген айдармен ақынның 45 қара сөзінен, 3-бөлім емле ережелеріне арналған диктант түрлерінен, 4-бөлім «Ән шырқайық» айдарымен беріліп, көпшілікке белгілі әндер топтамасы латын қарпінде ұсынылды.

Жинақтағы мәтіндер емле ережесіндегі лексика-грамматикалық тақырыптарға сай құрастырылған. Диктант түрлері бойынша грамматикалық тапсырмалар берілген. Мұндай тапсырмалардың берілу мақсаты – мұғалімдердің курстан алған теориялық білім дәрежелерін айқындауға, тілдік ерекшеліктерді еркін меңгеруге және жетілдіруге, коммуникативтік біліктілігін арттыру арқылы латын әліпбиін емле ережесі талаптарына сай деңгейде дұрыс қолдана білуге жетелеу. Сонымен қатар жинақ мұғалімдердің латын графикасынан өткен материалдарды қайталап, олардан алған білімдерін нақтылап, сауаттылықтарын арттыру мақсатын да көздейді.

Әдістемелік ұсынымда берілген жаттығу тапсырмалар қатарын ұсынамыз.

Álipbidegi qatardý toltyryńyz.

Álipbidegi bas áripter:

- 1) AÁB_EFG_HI_JK_MNŃ_ÓP_RST_ÚV_ÝZ_Ch
- 2) A_BD_FGĠ_II_KL_NŃO_PQ_STU_VY_ZSh_
- 3) AÁ_DE_GĠ_IIJ_LMN_OÓ_QRS_UÚ_ÝÝ_ShCh
- 4) AÁ_EF_H_JK_NŃ_ÓP_S_Ú_ÝZ_
- 5) A_DE_Ġ_IJ_M_O_QR_U_Y_ShCh

Álipbidegi kishi áripter:

- 1) _áb_efg_hii_klm_ñoó_qrst_úvy_zsh_
- 2) a_bde_gġh_ijkl_nń_óp_rstu_vyý_shch
- 3) aábd_fgġ_ijl_mn_oó_qrs_uú_ýýz_ch
- 4) a_defgġ_ijklm_oóqrst_vyý_ch
- 5) aá_efg_ijk_nño_qrstu_ýýz_

Bas árip pen kishi áripterdiń arasyn sáikestendiriris.

Á

d

l

ġ

Ñ	f	K	l
D	y	Ġ	m
I	ó	P	ú
Ú	á	E	k
V	ú	M	q
Ó	b	Ý	e
Y	ñ	J	p
B	i	L	ı
F	v	Q	j

Kóp núkteniń ornyna tiisti áripterdı jana alıpbımen jazyp, oqyńyz

Қа_ақта қо_ақ сый_аудың бі_неше т_рлері бар. Со_ың бі_і – тү__ену са_ты. Б_л кө_імгі қонақа_ына жа_ын ғұ_ыр_ың бірі. Ұ_тымыз_ың ә_еті бойы_ша бі_неше жа_жі_іттер қонақа_ына мыр_а үйі_е ба_ып сәлем_еседі. Үй_иесі әде_те қо_ақ бо_уға шақы_ады. Мұн_айда келге_дер: «Тү_те келеміз», – деп_ы_ыласын біл_іреді. Жігі__ердің бұл жү_ісін әр қа_ақ айт_ай-ақ біледі.

Қа_ақта қызы_ты әдеттер көп. Мы_алы, бір үй_е ке_ген қо_ақ сол ү_ге қол_абын, бел_еуін не_есе бас_а бір за_ын қалды_ады. Бұл оны_сол үйді_қо_ағы еке_ін, сол же_ге түсте_уге не_есе қону_а келеті_ін білдіре_і. Осы_ан сәй_ес үй_ие_і қонақ_а дастар_ан қамы_жаса_бере_і.

Бізде «түсті_» және «түстену» деген сөз бар. Бұл ай_ылуы жағы_ан ұқ_ас болғанме_, мағына_ы жағы_ан мүл_е екі ұғым_ы білдіре_і. Түсті_ – әр адам_ың тү_кі тама_ы, ол күн_сайы_бола бере_ін жай. Ал түстену – қона_қа арнал_ан дастар_ан әрі ұ_ттық са_т. Олай болса, түсте_у қа_ақ халқыны_қонақжай_ы міне_ін көрсе_еді.

Latyn grafikasyn pıdalanyp, tómendegi sózderdi álipbı retimen kóshirip jazıńyz.

1) Білім, парасат, үлгі, сана, ынта, шапағат, өнер, қанағат, ой, арман, қиял, еңбек, тәртіп, абырой, әділ, амандық.

2) Ғылым, бостандық, сенім, табандылық, ұлағат, береке, ғибрат, дана, үздік, шәкірт, өмір, ықылас, мейірбан, бақыт, даналық.

Sózderdi oqyńyz, kóshirip jazıńyz.

Altyn saǵat, kiiz úı, bota kóz, qara shai, at qora, maqta maiy, quraq kórpe, jıyрма segiz, júz on jети, tórt milliard, jıyрма úsh bútin onnan bir, qula qasqa, qula jiren, tory tóbel, júgire jóneldi, bara almady, baj etý, lap qoiý, budan buryn, qara da tur, kir de shyq, esik aldy, sailaýaldy naýqan, mektepaldy top, jerasty sýlary, iek artty, bas tartty, basqosý, aqkónil.

Maqal-mátelderdi tolyqtyryńyz.

... – syı, syraǵa – bal.

Qyzǵa qyryq úiden ...

..., jat janyńnan túńilsin.

... quly bol.

... qulsań, sypyra qyl.

Birge jazylatyn sózderdi bir baǵanǵa, bólek jazylatyn sózderdi ekinshi baǵanǵa jazıńyz.

Alqyzyl, jertóle, beinebaıan, qońyr ala, sysabyn, birjutym, baǵyjandy, fotosýret, qyrǵıqabaq, aýyzashar, jinalysqa deiin, esikaldy, úarty, kópirasty, ústeldiń ústi, qala mańy,

bazar jany, aýla ishi, qora syrty, qystyń basy, júrek tusy, aýyl sheti, ózen boıy, tulaboıy, sailaý aldy naýqan, mektep aldy top, tilarty dybysy, sóz aldy syńary, tis arty daýyssyzy, jer ústi jumystary, jerasty sýlary.

Birge jazylatyn sozder	Bólek jazylatyn sozder

Berilgen sózderdiń durys jazylý nusqasyn anyqtaп, belgileńiz

қара шай	qara shai	мектепалды топ	mektep aldy top
	qara shái		mektepaldy top
	ǵara shai		mektebaldy tob
төрт миллиард	tórt milliárd	шынжыр балақ	shynjyr balaq
	tórt miliard		shynjyrbalaq
	tórt milliard		shunjyr balaq
құла қасқа	qulaqasqa	бейнебаян	beinebaian
	qula qasqa		beinebaian
	ǵula qasqa		beinebaián
бара алмады	baralmady	ауызашар	aýzashar
	bara almady		aýyzashar
	bar almady		aýyzashar
бұдан бұрын	budan buryn	әртүрлі	ártúrli
	budań buryn		ár túrli
	budanburyn		ártúrili
кір де шық	kirde shyq	ақкөңілділік	aqkónildilig
	kir de shyǵ		aqkónildilik
	kir de shyq		aqkónildilik
ауыл шеті	aýyl sheti	тамыржеміс	tamyr jemis
	aýylsheti		tamyrjemis
	aýl sheti		tamyr jemiz

Berilgen shettildik sózderdiń durys jazylý nusqasyn anyqtaп, belgileńiz

альфа	álfa	ультрасәуле	ultrasáyle
	álfá		últrasáyle
	alfá		últrasaýle
офтальмолог	oftálmolog	барьер	barer
	oftalmolog		bárer
	oftalmolod		várer
бальзам	bálzam	субъект	sýbekt
	balzam		sybekt
	bálzám		sýbykt
факультет	fakúltet	фольклор	folklor
	fakultet		fóklor
	fákultet		fóklór
объект	obekt	университет	yniversitet
	óbekt		yniversitet
	ábekt		ýniversitet
асфальт	asfalt	альбом	álbom

	ásfált		albom
	asfált		álbóm
медальон	medalón	фольклор	fólklór
	medalon		folklor
	medálón		fólklor

Áriptik dıktanty

Aa, Bb, Gg, Hh, Ll, Nn, Pp, Vv, Zz, Dd, Ii, Oo, Qq, Kk, Úú, Ff, Óó, Ss, Tt, Yy, Ee, Jj, Mm, Rr, Shsh, Ğğ, Áá, Nń, Ýý, Chch, Uu, li

Sózdik dıktant

Tapsyrma: Estigen árbir sózdi tyńdap, olardy býynğa bólip jazyńyz.

Qaǵıda, paıyz, mamandyq, turmys, sýyqtaý, qıyndyq, qasiet, ádebiyet, iis, qıyq, sýıdy, áýlie, jıyn, kiik, sýyq, salystyrý, basqarý, agenttik, múmkindik, artyqshylyq, teńestirý, ózekti, sheksizdik, avans, esepteme, qaýipsizdik, habarlama, járdem, tóťenshe, jaǵdaı, qorǵanys, mekeme, tejeýish, qujat, kúálik, syıaqy, túsinikteme, túpnusqa, qarjy, áleymet, beiimdik, zańnama, súiemeldeý, avtoturaq, memleket.

Terme dıktant

Tapsyrma: daýyssyz b, g, d, f, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, z, sh, ch áripteri basynda kelgen sózderdi terip jazyńyz [4].

Тіл – тек қана қарым-қатынас құралы ғана емес, мемлекетті, ұлтты танытушы негізгі әрі басты құндылықтардың бірі екені белгілі. Қазақ тілінің латын негізіндегі әліпбиге көшуі Қазақстанның түркі халықтары әлемімен жақындасуына, Қазақстанның ұлттық бірегейлігін нығайтуға, ұлттық жазуы болатынына кепілдік береді. Жазу ұлттың ортақ менталитетін, өркениетін біріктіріп, жаһандану процесінен ұлтты сақтап қалу үшін қажет. Олай болса, қазіргі жаһандану заманындағы жаңа өзгерістерді қабылдап, тілді үйретуде, қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында болашақ үшін сапалы еңбек жасау керектігін ұстаным етейік.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Latyn álipbiine kóshý – rýhanı jańǵyrý talaby/ <https://clck.ru/KLD4f>
2. Latyn álipbiı: Jańǵyrý – jazýdan bastalady/ <http://www.tilalemi.kz/article/621>
3. Jańa álipbi negizindegi qazaq tili emlesiniń erejeleri/ <https://clck.ru/KLATs>
4. latyn grafikasy: tez ári ońai úireneiik: ádistemelik usynym/ Quras.: Aitkenova M.B., Múkyshева M.A., Sýleimenov M.B. – Qaraǵandy, 2019.

М.Б. Сулейменов**ЛАТИНСКИЙ АЛФАВИТ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ**

В статье подробно представлена история казахской письменности. На сегодняшний день речь идет об основных проблемах перехода на латинскую графику. Описана важность рабочих тетрадей, разработанных на курсах повышения квалификации при переходе к латинской графике. В статье представлены задания на обучение некоторым основным правилам правописания. Эти задания представлены в виде упражнений для обучения латинскому алфавиту, в виде диктантов, заданий для развития зрительной и графической памяти, а также для развития навыков письма, чтения, аудирования, говорения.

Ключевые слова: Рухани Жаңғыру, история письменности, латинский алфавит, орфографические правила, рабочая тетрадь «ЖОТА», языковые навыки, повышение квалификации

M.B. Suleimenov

LATIN ALPHABET: PAST AND PRESENT

The article presents in detail the history of Kazakh writing. Today we are talking about the main problems of the transition to the Latin script. In transition to the Latin script the importance of workbooks developed in professional development courses has been described. The article presents the assignments for teaching some basic spelling rules. These tasks have been presented in the form of exercises for teaching Latin alphabet, in the form of dictations, tasks for developing visual and graphic memory, as well as for developing writing, reading, listening, speaking skills.

Keywords: Ruhani Jagyru, history of writing, Latin alphabet, spelling rules, workbook "ZhOTA", language skills, professional development

М.А. МУКУШЕВА

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ,
Қарағанды қ., Қазақстан
mukusheva_m83@mail.ru

ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА КӨШІРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ ПРОФЕССОР-ОҚЫТУШЫЛАР ҚҰРАМЫНЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ КУРСЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ІРІКТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Мақалада қазақ жазуының латын графикасына көшу жағдайындағы жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыру курстарында кәсіби шеберлік деңгейін арттыруға, жаңа әліпби негізінде жазуды меңгертуге бағытталған тақырыптардың мазмұнының жобасы қарастырылады. Латын әліпбиіне көшудегі педагогтарды оқыту мақсаты, мазмұны, және әдістері ұсынылады. Сонымен қатар тұлғалық-әрекеттік және құзырлылық тұрғысынан заманауи сабақты құрудың дағдыларын жетілдіру түрлері сипатталады.

Түйін сөздер: латын графикасы, тілдік білім, кәсіби оқыту, ғылыми-зерттеушілік қызметі, оқыту мазмұны, оқыту дағдылары

Елбасының 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» деп айтқан еді [1]. 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды. Сондай-ақ, Елбасымыз өзінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек. Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек [2]. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» – деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті. Біздің қазіргі кирилл әліпбиіндегі қазақ тіліміз – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі, сонымен қатар Ресей, Өзбекстан, Қытай, Моңғолия және т.б. елдерде тұратын қазақтардың ана тілі. Қазақ тілі түркі тілдерінің қыпшақ тобына, соның ішінде қарақалпақ, ноғай, қарашай тілдерімен бірге қыпшақ-ноғай тармағына жатады [3]. Сонымен қатар қырғыз, татар, башқұрт, қарашай-балқар, қырым, құмық, татар тілдеріне жақын. Қазақ жазуы бірнеше рет өзгеріске ұшырады. жазу тарихында қазақ тілінің әліпби жүйесі бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп, ұлттық әліпби деңгейіне жеткен. Ұлттық әліпби деңгейіндегі ұлттық жазуымызды насихаттау қалай жүзеге асырылуда?

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінің 2019 жылдың 30 қыркүйек айынан басталған «Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының кәсіби құзыреттілігін арттыру» тақырыбындағы жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыру курстары төмендегі нормативтік-құқықтық құжаттарға негізделген:

1) «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы №569 Жарлығы.

2) Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2018 жылғы 13 наурыздағы №27 Өкімімен бекітілген «Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына 2025 жылға дейін кезең-кезеңмен көшіру бойынша іс-шаралар жоспары» (бірінші кезең: 2018–2020, екінші кезең: 2021–2023, үшінші кезең: 2024–2025);

3) Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылы 26 қазандағы №569 Жарлығына сәйкес жаңа әліпби бекітілді, 2018 жылы, қаңтар айында Елбасы Н.Назарбаев латын графикасына негізделген қазақ әліпбиіне өзгеріс енгізілді.

4) «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Емле ережесі 2018 жылғы 6 желтоқсанда Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жөніндегі ұлттық комиссиясында мақұлданды.

Бұл тарихи күнге бүкіл халық куә. Жазарманға жаңа графика түрінің ерекшелігін, фонетикалық болмысын, графемиологиялық сипатына байланысты білімдер жүйесінің іргетасы қазірден бастап қалануы тиіс деп ойлаймыз. Бұл идеяны Білім және ғылым министрлігі де қолдап отыр. Себебі реформа тек әріп ауыстыру емес, бұл түбегейлі тілдік реформа. Емле ережесін толық меңгеру үшін тілдің барлық салалары, атап айтсақ, фонетика, морфология, тіл тарихы, грамматика, лексикология салалары да қамтылып, базалық білім кеңінен жетілдірілу керек.

Аталмыш мәселелер «Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының кәсіби құзыреттілігін арттыру» тақырыбындағы біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы жоғары оқу орындары профессор-оқытушы құрамына арналған курс барысының мазмұнында кеңінен қарастырылды. Курс барысында латын графикасының шығу тарихына тоқталу, қазақ жазуының тарихы, латын қаріпті жазудың фонетика-фонологиялық, орфографиялық, терминологиялық, ономастикалық оқу-әдістемелік негіздері және осы жағдайға байланысты жүргізіліп жатқан процестер мен көшу жағдайындағы болатын өзгерістер туралы кеңінен айтылды. Ғалымдар пікірі тыңдалып, сонымен қатар мәтіндерді талдау, пунктуация мәселесі, термин сөздер, пернетақтадағы әріптердің жиілігі, корпус классификациясы және оның түрлеріне тоқталды.

Өткізілген курс институттың профессорлық-педагогтық құрамының жаңа біліктілікті арттыру бағытын қарастыруды қажет етті. Латын әліпбиіне көшудегі педагогтардың біліктілігін арттыру педагогикалық инновация ретінде оны жүзеге асырудың тұжырымдамалық тәсілін талап етеді. Латын әліпбиіне көшу бойынша оқытудың тұжырымдамалық негіздері, ең алдымен, ғылыми-педагогикалық зерттеулердің нәтижесі ретінде теориялық-әдіснамалық ережелердің жүйелі жиынтығы болып табылады.

Сондықтан, латын әліпбиіне көшуге байланысты, тілдік білім берудің жаңа парадигмасын жаңартуға байланысты заманауи формация педагогтарын дайындау мәселесі маңызды болып табылды, бұл жаңа әліпбиді меңгеру жағдайында жұмыс істеуге қабілетті педагогтың тұжырымдамалық бірнеше моделін әзірлеуді көздейді:

Қазіргі заманғы педагог инновациялық-педагогикалық қызмет үшін, өз біліктілігін үнемі жетілдіру және арттыру үшін жеке және кәсіби құзыреттіліктерінің кең спектріне ие болуы тиіс [4]. Бұл модель педагогтың өздігінен латын әліпбиін меңгеруіне жол бермейді, латын графикасындағы жаңа қазақ әліпбиінің емле ережелерінің дұрыс жүзеге асырылуы көзделді.

Латын әліпбиіне көшу жағдайындағы инновациялық-педагогикалық қызмет өзгерістерді дұрыс қабылдауды және қарқынды игеруді, оларды қолдану және тәжірибеге тиімді енгізуді болжады. Бұл модель педагогтың латын әліпбиін меңгеру барысында дұрыс насихаттап, жеткізуді көздеді.

Осы тұжырымдамаларды қарастырып, латын әліпбиіне көшудегі біліктілікті арттыру курстарының мазмұнын іріктеу тәсілдері сараланды. Жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыру жүйесін іске асыру, тілдерді оқыту мәселелерін қамтитын дидактикалық материалдардың жаңартуын талап етті.

Курс барысында тыңдаушылар жоғары мектеп оқытушысының кәсіби дамуына психологиялық-педагогикалық қолдаудың әлемдік ғылым мен тәжірибесі жетістіктері туралы біртұтас түсінікті; қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары кәсіби білім беруді жаңғыртудың ғылыми-әдіснамалық негізінде біртұтас түсініктерін; қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында тілдік білімдерін жетілдіре алды, латын әліпбиінің негізінде қазіргі ұлттық әліпбиді білді. Кәсіби оқыту мен ғылыми-зерттеушілік қызметінде модельдеу және жобалаудың, сонымен қатар тұлғалық-әрекеттік және құзырлылық тұрғысынан заманауи сабақты құрудың дағдыларын; қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында студенттердің танымдық белсенділігін дамытудың тиімді әдістерін психологиялық-педагогикалық тұрғыда негіздеуді және іс жүзінде дайындап, тәжірибеде қолдануды меңгерді.

Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттіктерін және латын графикасын АКТ-ға бейімдеу мен қолдануда кәсіби дағдыларын меңгерді.

Бағдарламаның мақсаты қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының кәсіби құзыреттілігін дамыту болып табылады. Яғни, Бағдарлама аясында латын графикасына көшудегі емле ережелері ғана емес, сонымен қатар жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының:

- кәсіби шеберлік деңгейін жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы заманауи педагогикалық технологияларына (Джон Биггс және Кевин Колливтің білім беру нәтижелері Таксономиясы, Колб моделі–ақыл-ой әрекетін сатылы қалыптастыру, Кен Робинсонның «Парадигмалар алмасуы»);

- ғылыми-зерттеушілік қызметінде модельдеу және жобалаудың (мәселеге бағдарланған оқыту. «Case-study әдісі. Жобалық технология – білім алушылардың өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру), сонымен қатар тұлғалық-әрекеттік және құзырлылық тұрғысынан заманауи сабақты (Action research Іс-әрекеттегі зерттеу. Педагогтың зерттеу қызметін дамыту. Ықшамсабақ. Ықшамсабақ өткізу және жоспарлау. Пәндік-тілдік интеграцияланған сІІІ оқыту әдістемесін) құру дағдыларына;

- қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жағдайында студенттердің танымдық белсенділігін дамытудың тиімді әдістерін психологиялық-педагогикалық тұрғыда негіздеуді және іс жүзінде дайындап, тәжірибеде қолдануына;

- латын графикасын АКТ-ға бейімдеу және цифрлық білім беру ресурстары, оның ішінде мәтіндік ақпараттар, таныстырылымдар, HandAnimation бағдарламасымен жасалған бейне-дәрістер қолдану, АКТ құзыреттіктерін қалыптастыруға негізделеді.

Бағдарлама 5 модульден тұрды:

- 1) нормативті-құқықтық;
- 2) психологиялық-педагогикалық;
- 3) мазмұндық;
- 4) технологиялық;
- 5) вариативті модуль

Білім беру үдерісі оқытудың келесі интерактивті түрлері мен әдістерін қамтиды: дәрістер, семинарлар, тәжірибелік сабақтар, тренингтер, дөңгелек үстел, рөлдік ойындар, сұрақтарды бірлесіп шешу, жоба қорғау. Тыңдаушылардың білімін бақылау және бағалау мақсатындағы білім беру процесін ұйымдастыруда: өзіндік жұмыс, жобаны қорғау жүргізіледі. Тыңдаушылардың кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін анықтау үшін профессор-оқытушылар құрамы Бағдарлама мазмұнын меңгеруді бағалаудың критерийлері мен параметрлерін әзірлеп, курстың оқу-әдістемелік кешеніне енгізеді.

Латын әліпбиіне көшудегі педагогтардың біліктілігін арттыру курстарының мазмұнында қарастырылған ұсынылатын тақырыптардың жобасы (1-кесте).

Мазмұндық модуль:

1. Жаңа ұлттық әліпби негізінде қазақ жазуын модернизациялаудың лингво-теориялық негіздемесі;

2. Жалпы ұлттық стандарт латын графикасы негізіндегі қазақ әліпбиінің фонетика-фонологиялық негіздері. Әліпби тарихы;

3. XX ғасыр басындағы латын қаріпті жазудың орфографиялық, терминологиялық, ономастикалық, оқу-әдістемелік негіздері;

4. Жазу теориясы. Емле ережелері: тарихы, проблемалары, шешу жолдары;

5. Орфография, орфоэпия мәселелері;

6. Терминография. Терминдерді біріздендіру мен стандарттау мәселелері: терминтаным, терминжасам. Терминдерді жаңа латын қарпі негізінде орфограммалаудың проблемалары мен шешу жолдары;

7. Кірме сөздерді, ескі кітаби лексиканы, неологизмдерді жаңа әліпби негізінде орфограммалау мәселелері;

8. Ономатография. Ономастикалық атауларды жаңа әліпбиімен жазу ережелері. Тарихы, проблемалары, шешу жолдары;

9. Латын әліпбиін оқытудағы коммуникативтік (оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым) дағдыларды дамыту жолдары;

10. Қазақ тілінің жаңа әліпби негізіндегі пунктуациялық ережелері;

11. Стилистика, тіл мәдениеті, тіл экологиясының өзекті мәселелері;

12. Тиімді оқу мен оқытудағы кері байланыстың рөлі. Рефлексия;

13. Ықшам сабақты жоспарлау және өткізу;

14. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.

Ұсынылған тақырыптар мазмұны латын әліпбиіне көшуге байланысты педагогтардың біліктілігін арттыруда қолдануға ұсынылады. Бұл жаңа әліпбиді меңгеру барысында педагогтың тұжырымдамалық моделін ескерген абзал.

Алдымен, педагогтармен латын әліпбиіне көшудің маңыздылығы және тіл мәдениеті туралы деректер мен дәйектер талқыланған жөн. Латын әліпбиіне көшу – ана тіліміздің жаһандық ғылым мен білімге кірігуін, әлем қазақтарының рухани тұтастығын қамтамасыз ететін бірегей қадам. Ғаламдық істер адамзаттың игілігіне айналары анық. Осы жолда Елбасы ата-бабамыз армандаған «Мәңгілік Ел» идеясының өзі ұлттық тіліміздің тұғырын бекітіп, рухани жаңғыруға жасалған нақты қадам екенін түсіндіріп берді [5].

Педагогтармен латын әліпбиін қолданудағы емле ережелерін талқылай отырып, бірнеше мәселені қарастырған жөн. Латын әліпбиіне негізделіп жазылған жаңа емле ережесі қазір қолданылып келе жетілген кемел еместігін қазақ сөздерінің орфографиясына, орфоэпиясына келгенде анық байқалды. Жазуда қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне бағынбайтын жат тіркестер, көпшілік үйреніп кеткенімен, кірме сөздердің орыс тілі заңдылықтары негізінде жазылуы, басы артық ь, ь таңбалары, в, ф, ц, щ, ю, я әріптері, тағы басқа қиындықтар кездесуде. Бүгінгі ұрпақ дыбыстардың тіркесім заңдылығына, дыбыс үндестігіне мән бермей, жазудың жетегінде, әріптің негізінде сөйлеп (дыбыстап), тіліміздің ең басты ерекшелігі болып табылатын,

мыңдаған жыл бойы атадан балаға мирас болып келе жатқан үндестік заңдылығын бұзып, артикуляциялық базамызды бүлдіруде. Мысалы, Құнанбай – Құнамбай, көкөніс дүкені – көгөнүс түкөнү, күн күркіреді – күң гүркүрөдү, таза ауа – тазауа болып, тіл және ерін үндесіміне бағынып барып дыбысталуы тиіс.

Латын әліпбиінің қолдансынындағы кедергілер қандай болды:

- қазақ тілінің фонетикасы қате теориялық түсінік бойынша оқытылды;
- и, у дыбыстары біресе дауысты, біресе дауыссыз деген қате тұжырым пайда болды;
- кірме сөздер мен терминдер тіліміздің басты заңы – сингармонизмге бағындырылмады, таза орыс тілінің дыбыстық заңы бойынша айтылды;
- қазақы акцент жоғала бастады;
- жуан және жіңішкелік белгі бойынша сөйлеу қалыптаса бастады, мәселен, Асель, халің қалай?
- сөзде екі дауысты дыбыс қатар жазылатын орфограмма енгізілді, мысалы, киім, киік, тиын, қиын, жиын, суық, буын т.б.;
- ерін үндестігі есепке алынбады;
- қазақ тілінде дыбыс «сингема» емес, «фонема» деген тұжырым енгізілді;
- орфографиялық сөздікте фонетикалық ұстаным басты болмады, орфографияда ала-құлалықтар пайда болды;
- сөйлеуде орфоэпиялық норма басты болмай, орфографиялық норма басты болды;
- емле саласында күрделі қиындықтар пайда болды.

Аталмыш ұсынымдар мен тәжірибеде кездескен кедергілерді талқылауға курстан кейінгі жұмыс бойынша «Жаңа қазақ жазуы: менің үлесім» республикалық онлайн-семинар тренинг барысында қарастырылу жоспарланды. Қысқарта келе, латын таңбасына негізделген қазақ әліпбиін жасауда тілдің дыбыс жүйесіндегі төл дыбыстары мен орыс тілінен кірме дыбыстар жеке-жеке қарастырылып, әрқайсының өзіндік ерекшеліктері мен жазу барысында туындайтын әртүрлі заңдылықтары ескерілуі тиіс. Бұл істі кез келген адам атқара алмайды, арнайы фонолог мамандар мен компьютер технологиясын жетік меңгерген программистердің әліпби мәселесіне ғылыми тұрғыда зерттеу жүргізіп, оны әбден пысықтап барып, жүзеге асыруына тура келеді.

Латын әліпбиіне көшу – қазақ тілінің жаңа белесі. Латын әліпбиінің жаңа нұсқасы – бүкілхалықтық таңдаудың жарқын нәтижесі. Қазақстанның латын әліпбиіне көшуі экономикасы дамыған отыз елдің қатарынан орын алу ісіне, мемлекеттік тілдің ұлттық бет-бедерін сақтап қалуға, түбі бір туыс түркі халықтарымен рухани-мәдени жақындасуына, электронды ақпарат құралдарын жылдам игеруге оң ықпал етеді. Қорыта айтқанда, латын қарпіне көшу мәселесі педагогтардың біліктілігін арттыру курстары барысында жүзеге асырылатын ұлтымыз, білім беру жүйесі үшін игілікті іс болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Н.Назарбаев. «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру». EGEMEN QAZAQSTAN. Egemen.kz (ӘР) <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>

2. «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы № 569 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 19 ақпандағы № 637 Жарлығы (ӘР) <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000637>

3. Арынова З. Латын әліпбиіне көшу мәселесі. <https://e-history.kz/kz/contents/view/6807>

Мукушева М.А.

4. Сарыбеков М. Латын әліпбиін енгізу маңызы. М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетіндегі «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясын жүзеге асырудағы қоғамдық сананы жаңғыртудың әдіснамалық және әлеуметтік-саяси аспектілері» республикалық ғылыми-практикалық конференциясы жинағы. – Тараз, 2017. – 216 б.

5. Фазылжанова А. Жаңа ұлттық әліпби. «Ана тілі» газеті. – 2017. 8 б.

М.А. Мукушева

МЕТОДЫ ОТБОРА СОДЕРЖАНИЯ КУРСА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА ЛАТИНСКУЮ ГРАФИКУ

В статье рассматривается проект содержания тем, направленных на повышение уровня профессионального мастерства профессорско-преподавательского состава вузов в условиях перехода к латинской графике казахской письменности, овладение написанием на основе нового алфавита. Предлагаются цели, содержание и методы обучения педагогов по переходу на латинский алфавит. Также описываются формы совершенствования навыков построения современного урока с точки зрения личностно-деятельностного и компетентностного подхода.

Ключевые слова: латинская графика, языковые знания, профессиональное обучение, научно-исследовательская работа, содержания образование, навыки обучения

M.A. Mukusheva

METHODS OF SELECTING THE CONTENT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES FOR HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS TEACHING STAFF IN THE CONDITION OF SWITCHING TO LATIN SCRIPT

The article deals with the draft content of the topics aimed at improving the level of professional skills of the teaching staff of universities in the transition to the Latin script of the Kazakh script, the mastery of writing on the basis of the new alphabet. The objectives, content and methods of teaching teachers on the transition to the Latin alphabet are proposed. Forms of improvement of skills of construction of a modern lesson from the point of view of personal-activity and competence approach are also described.

Keywords: Latin script, language knowledge, vocational training, research work, educational content, learning skills

Р.М.САТТИБАЕВА

*«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша педагогикалық
қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,
Қарағанды қ., Қазақстан
sattibaeva.r@mail.ru*

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА

Мақалада география сабағындағы цифрлық білім беру ресурстарының маңызы мен рөлі айқындалған. Географиялық білімді қалыптастырудағы цифрлық білім беру ресурстарының мүмкіндіктері мен қолдану кезеңдері толық қамтылған. Сондай-ақ сабақ үрдісінде цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдану ерекшеліктері мен тәсілдері көрсетіліп, ол педагогтардың нақты іс-тәжірибесіне бағытталған.

Түйінді сөздер: цифрлық білім беру ресурстары, ақпараттық білім, цифрландыру технологиялары, географиялық ақпарат көздері, электрондық оқу құралдары, интернет ресурстар, оқытудың инновациялық әдісі, интерактивті компоненттер, негізі мобильді қосымша, бағдарламалар.

Заманауи мұғалімнің алдында тұрған міндеттердің бірі оқушыларға білім негіздерін беру ғана емес, басты мақсат оқушыларды дамыта отырып интеллектуалды, жоғары құзыретті ХХІ ғасырдағы ақпараттық технологияларды меңгерген тұлғаны қалыптастыру. Осыған байланысты қазіргі мұғалімге қойылатын талаптар өзгеріп, оның кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық шеберлігі цифрлық білім беру ресурстарын қолдану деңгейі заман талабына сай болуы керек.

Цифрлық білім беру ресурстарын география сабағында пайдалану көрнекілікке толы сабақ дайындауға, білім беру материалдарын әртүрлі тәсілдер арқылы ұсынуға, географияны оқытуда түрлі инновациялық технологияны қолдануға мүмкіндік береді. Сондай-ақ цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану оқушылардың оқу мүмкіндіктерін диагностикалау тәсілі ретінде, оқу мен ақпарат көзі, мониторинг жүргізу және оқыту сапасын бағалау құралы болып табылады. География сабағында және сыныптан тыс іс-шараларда интернет ресурстарды пайдалану өте тиімді.

Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында:

«Оқу пәнінің географиялық мазмұны заманауи әлемнің кеңістіктегі көптүрлілігін, оның жалпы және өңірлік ерекшеліктері мен серпіні туралы түсінігін қалыптастыру; кеңістіктегі уақыт заңдылықтарының және қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасын, себеп-салдарлық байланысын түсінуге дағдылану, кеңістіктегі уақыт заңдылықтарының географиялық құбылыстар мен процестердің аралығын; географиялық білімдерін түсіндіру және түрлі табиғи құбылыстарды бағалау үшін, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық құбылыстар мен процестерді, түрлендіру мен географиялық ақпараттарды күнделікті өмірде қолдануды қалыптастыру және дамытуға бағытталған», – деп атап көрсетілген [1].

География пәні мұғалімдері кез келген сабақта көптеген технологияларды қолдана отырып сабақты ұйымдастырып, технологияларды біріктіреді. Бұл үрдістің интеграция деп аталатыны белгілі. Ақпараттық технологияларды қолдануда цифрлық білім беру ресурстары оқу материалдарын тез меңгертіп қана қоймай, оқушылардың шығармашылығын дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады:

- оқушылардың білім алуға деген уәжі артады;
- таным белсенділігін арттырады;

- логикалық және шығармашылық дағдыларын дамытады;
- қазіргі қоғамдағы белсенді өмірлік позициясын қалыптастырады.

Көпшілік жағдайда география пәні мұғалімінің іс-тәжірибесінде ЦБР-мен жұмысты ұйымдастырудың үш формасын атап өтуге болады:

- оқу үрдісінде үздіксіз пайдалану.
- оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру.
- ЦБР-ды қолдана отырып оқушылардың таным белсенділігін арттыру.

География курстарындағы ЦБР қолданудың негізгі бағыттары:

- оқу материалдарын демонстрациялау;
- сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру;
- оқушылардың білімдерін жүйелеу мен қорытындылауда;
- жобалау және өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруда, оқушылардың білімдерін

тексеруде.

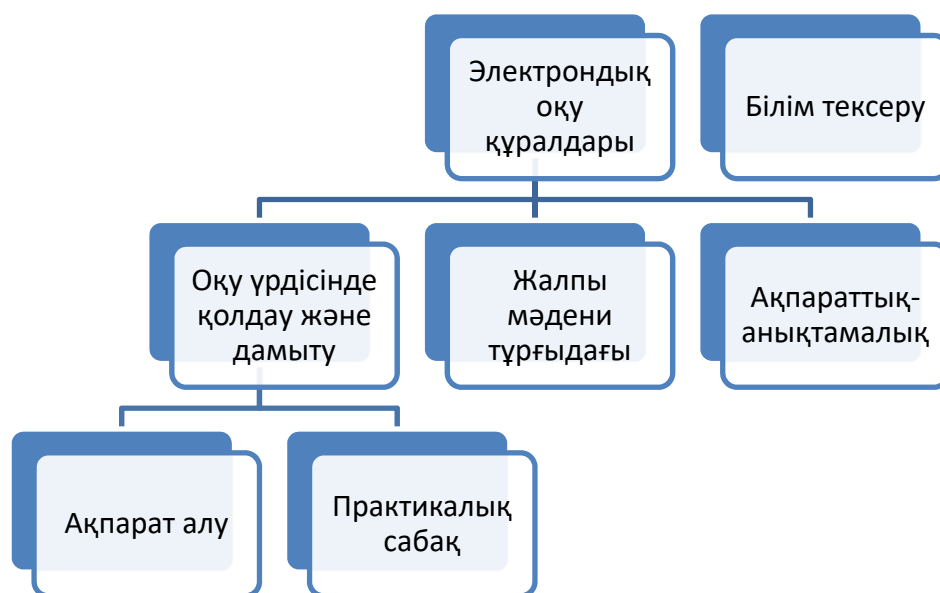
Сонымен қатар мультимедиялық құралдармен жұмысты ұйымдастыру (иллюстративтік, статистикалық, әдістемелік ауди-видео) сабақтың формасын түрлендіріп, шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыруға негіз болады. Мұндай жұмыстарды сабақтың кез келген кезеңінде:

- проблемалық ситуация құрастыру үшін;
- жаңа материалды тез меңгерту үшін;
- алынған білімді бекітуде;
- үй тапсырмасын тексеруде;
- оқыту процесінде білімді тексеруде

Сонымен географияны оқытуда ақпараттық технологияны қолдану білім берудің тиімділігін арттырып қана қоймай, сабақтағы әдіс-тәсілдер мен оқыту формаларын жетілдіруге, бағдарламалық материалды терең меңгеруге және коммуникативтік құзыреттіліктерін жетілдіріп, географиялық білімді терең меңгеруге ықпал ететінін көруге болады. *Қазіргі география пәнінің мұғалімі өз білімін тәжірибе жүзінде іске асыра алатын, жауапкершілігі жоғары, ізденімпаз жеке тұлға болуы тиіс.* Сондықтан заманауи география пәні мұғалімі цифрлық білім беру ресурстарын қолдана отырып ақпаратты ұтымды іздеу және пайдалану әдістерін білуі, компьютерлік ақпарат түрлерімен жұмыс жүргізу, интернет ресурстары арқылы оқушыларға өзіндік жұмысты ұйымдастыра білуі яғни ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігі жоғары деңгейде болуы қажет.

Географияда ең толық, қызықты және заманауи сабақты дайындау үшін мұғалім энциклопедиядан бастап, газет пен журналдарға дейін көптеген түрлі көздерді қайта өңдеуге тура келеді. Оқу үрдісінде цифрлық білім беру ресурстарын неғұрлым жиі пайдаланған мұғалім оның қолданудың шексіз ауқымын тереңірек түсінеді. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – оқушыны тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше дамуына қажеттілік тудыру. Ол жаңа ақпараттық-коммуникациялық технология ғана емес білім беру жүйесіндегі оқытудың инновациялық әдісі болып отыр. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – оқушыны тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше дамуына қажеттілік тудыру. Ол жаңа ақпараттық-коммуникациялық технология ғана емес білім беру жүйесіндегі оқытудың инновациялық әдісі болып отыр[2].

География сабағында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану заманауи көрнекілікке толы сабақ жасауға, білім беру материалдарын ұсынудың әртүрлі әдістерін қайта қарау қажеттілігіне, географияны оқытуда түрлі тәсілдермен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

1 сурет. Электрондық оқу құралдарының қолдану жолдары

География курсындағы цифрлық білім беру ресурстарының жиынтығын шартты түрде келесі блоктарға бөлуге болады:

- интерактивті компоненттер – сұрақтар мен тапсырмалар, бақылау және дербес жұмыстары, интерактивті модельдер мен анимациялар;
- көрсету графикасы – иллюстрациялар, анимациялар, бейне үзінділер;
- мәтіндер, дыбысты мәтіндер, ғалымдардың өмірбаяндары, кестелер;
- оқытушыға арналған материалдар – презентациялар мен сабақтар.

Интерактивті компоненттер.

Бақылау тапсырмалары мен өзін-өзі тексеру сұрақтары оқушының білімін тексеруге мүмкіндік беретін интерактивті компоненттер болып табылады. Оқулыққа арналған ЦБР жиынтығына алты түрлі тапсырмалар кіреді:

- жауаптардың нұсқауларының арасынан біреуің таңдау;
- сөзді немесе сөйлемшені еңгізу;
- суреттегі керек объектісін көрсету;
- объектілерді жылжыту және оларды бірі біріне орналастыру;
- аралас жауап (бір тапсырманың бірнеше түрдегі жауаптары).

Көптеген тапсырмалар түрлерінде компьютер автоматты түрде жауапты тексереді. Жауап дұрыс болмаған жағдайда, ескертуі бар түсініктеме берілуі мүмкін және оқушы бұл сұраққа жауап беруге тырысады. Жауап дұрыс болмаған жағдайда, түйсігі бар түсініктеме берілуі мүмкін және оқушы сұраққа қайта жауап беру мүмкіндігіне ие болады. Түйсіктің мәтіні оқушы таңдаған сұраққа байланысты болады.

Өзін-өзі тексеру үшін тест тапсырмалары мен бақылау тапсырмалары оқу үрдісінің әр түрлі кезеңдерінде курстың тақырыптарын оқып-үйрену барысында кері байланысты қамтамасыз ету үшін, оқушыларды бақылау және өзін-өзі бақылау үшін қолданылады.

Тапсырмалары бар ЦБР-ды қолдану мысалдары:

- жаңа материалды түсіндіру кезінде тапсырманы орындау, шешімнің дұрыс және дұрыс емес тәсілдерін талқылау;
- оқу материалын бекіту: 5-10 минутта 2-3 тапсырма орындау;
- үй тапсырмасы немесе оқытушы таңдауы бойынша оқушының тапсыр -маны сыныпта өзіңдік орындауы;

- тақырыптық бақылауға дайындалу.

Бақылау, өзіндік жұмыстары және тестілер – ЦБР жинағының әртүрлі тақырыптары бойынша 5-10 сұрақтардан және тапсырмалардан құралған тізбегі болып табылады. Оқушы сұрақтарға дәйекті жауап бере алады немесе тапсырмадан келесі тапсырмаға өтуіне болады. Арнайы терезеде, аяқталған тапсырмалардың саны және дұрыс жауаптар саны белгіленеді (бұл жұмыс үшін максималды балл пайызы ретінде). Бұл интерактивті компоненттер оқушыларға өзін-өзі бағалауды ұйымдастыруға, яғни, мұғалімнің қатысуынсыз білімді сынауға мүмкіндік береді.

Интерактивті модельдер.

Интерактивті модельдерді қолдану оқу материалдарын түсіндіру процесін едәуір жылдамдатады және әсіресе, оқу уақытының жетіспеушілігінен болатын негізгі деңгейдегі сыныптарда және оқушыларға географиялық білім мазмұнын «визуалды» қабылдау арқылы сипатталады. Модельдер мен анимациялар арқылы қалыптасатын құбылыстардың суреттері ұзақ уақыт бойы есте қалады.

География сабағындағы көрсету графикасы.

ЦБР жиынтығында көрсету графикасы сұлбалармен, кестелермен, суреттермен және фотосуреттермен, ғалымдардың портреттерімен ұсынылған. Графикалық объектілер оқулықтардың дәстүрлі иллюстрацияларының аналогы емес, олар материалдарды дидактикалық тұрғыдан толықтырады, зерттелген объектілер туралы дұрыс түсініктерді қалыптастырады [3].

Мәтіндер.

«Мәтіндер» оқулық материалын қайталауға арналған цифрлық түрде суреттелген мәтіндер болып табылады. Электронды формасы мәтінде ақпаратты іздеуді айтарлықтай жеңілдетеді. Бұл оқулықтың қысқа конспектілері, заңдардың тұжырымдамасы, ғалымдардың өмірбаяндары. Мәтіндік нысандар оқытудың әртүрлі кезеңдерінде мұғалімдер мен оқушылармен қолданылады және оқытудың барлық формалары мен әдістеріне органикалық түрде енгізілуі мүмкін.

Дыбыстық түсініктемелері бар мәтіндер оқушыларға сабақ материалын үйде қайталау үшін тиімді болуы мүмкін. Оларды жаңа сабақ барысында дәріс және презентация компоненті ретінде қолдануға болады. Сонымен қатар, дыбыстық түсініктемелер мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға пайдалы болуы мүмкін.

Тәуелсіз цифрлық ресурстарға қосымша, жиынтықта сабақ өткізуге әдістемелік қолдау көрсететін дайын презентациялар мен сабақтар кіреді. *Power Point Show* форматындағы тақырыптық презентациялар әрқайсысы 10-15 слайдтан тұрады, олар сабақта теориялық материалдарды түсіндіруге арналған және *Microsoft Power Point* орнатылмаған компьютерде де ойнатылуы мүмкін. Презентацияға графика, интерактивті компоненттер, тақырып бойынша мәтіндік нысандар кіреді. Оқытушыға презентацияны дәрісті оқу түрі ретінде пайдалануына болады. Презентацияның көрсетілімі оқытушының түсініктемелерімен қатар жүреді және ол «слайдтардың» көрінісін тоқтата алады, маңызды материал туралы егжей-тегжейлісіне тоқтай алады, барлық «слайдтарды» бірден көрсетпеуіне болады және т.б. Сабақты өткізудің бұл түрі тиімдірек, себебі бұл тақырыпқа оқушылардың қызықтыруына, ойлануға және қорытынды жасауға үйретеді.

Бүгінгі күні география сабағын, сыныптан тыс іс-шараларды цифрлық білім беру ресурстарынсыз елестетудің өзі қиын. ЦБР оқу үдерісін жаңғыртудың тиімді де ұтымды құралы болып табылады. ЦБР-ды қолдану арқылы оқушы бойында түйінді, әрі пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыруға, оқушыларға өз бетімен көрнекілік, проблемалық оқытудың әдістемесін жүзеге асыруға, білімді бақылауды автоматтандыруда, көптеген дидактикалық проблемаларды шешуге өте тиімді [4].

География сабағында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдана отырып тұлға құзіреттілігін дамыту, тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіруі, сапасын арттыруы нәтижелі білім беруге бағыттайды. Сонымен бірге тек пәндік білім мен білікке ғана емес, сонымен қатар кең ауқымды дағдылардың қалыптасуына,

білімді функционалдық және шығармашылықпен қолдануға сын тұрғысынан ойлауға негіз болады.

География сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану оқу материалын меңгеруге ғана емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Енді цифрлық білім беру ресурстарын сабақ үрдісінде қолдану іс-тәжірибесіне тоқталайық.

Мысалы, 8-ші сыныптың Литосфера тарауындағы «Жер бедерінің жіктелуі» тақырыбындағы сабаққа талдау жасай кететін болсақ бұл сабақта бірнеше цифрлық білім беру ресурстарының бірнеше түрлерін қолдануға болады.

Сабақтың ұйымдастыру кезеңінен кейін үй тапсырмасын тексеруде www.plickers.com бағдарламасы өте тиімді. Plickers бағдарламасы өте қарапайым технологиямен жұмыс істейді. Негізі мобильді қосымша, веб-сайт және QR-кодтары бар баспа карточкасы дайындалады. Әрбір балаға бір карточка беріледі. Картаның өзі төртбұрышты формада болып келеді. Әр жағында картаның өзін көрсететін өзіндік жауап нұсқасы (A, B, C, D) болады. Мұғалім сұрақ қояды, ал оқушылар дұрыс жауапты таңдап, картаны тиісті жағымен көтереді. Мұғалім мобильдік қосымшаның көмегімен балалардың реакциясын нақты уақытты сканерлейді, берілген тапсырманың дұрыс немесе бұрыс екенін смартфон арқылы сканерлеп тексере алады.

Жұмыстың нәтижелері дерекқорда сақталады және мобильді қосымшада және тікелей немесе күтудегі талдау үшін сайтта қол жетімді болады. Бұл бағдарлама үй тапсырмасын тексеруде немесе жаңа тақырыпты қорытындылауда өте тиімді себебі уақыт үнемдейді, оқушылар өздерінің білім нәтижелерін бірден көруге мүмкіндік алады, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады.

География сабақтарында жиі қолданылатын цифрлық білім беру ресурстарының бірі <https://kahoot.it> программасына тоқталатын болсақ білім берудегі тамаша сервистардың бірі. Оқушы білімін тексеруде немесе сабақты қорытындылағанда, интерактивті ойындар жүргізгенде өте тиімді. Мұғалім өз аккаунты арқылы кіргеннен кейін тест тапсырмаларын құрастыруға, бекіту тапсырмаларын орындатқанда өте тез және уақыт үнемдеуге, автоматты түрде оқушылардың дұрыс жауаптарын шығарып нәтижесін бірден көруге мүмкіндік туғызады.

Оқушылар мұғалімнің планшеттерден, ноутбуктерден, смартфондардан, яғни интернетке қол жетімді кез келген құрылғыдан жасаған сынақтарына жауап бере алады. Оқушы берілген тапсырманың дұрыс жауабының нұсқалары геометриялық фигуралар негізінде ұсынылады. Бұл жұмыс оқушыларды шапшаңдыққа, ұшқыр ойлауға, жылдам шешім қабылдауға жетелейді. ЦОР-ды қолдана отырып оқушылар естігенге қарағанда көзбен көргендіктен берілген материалдар есте тез сақтайды, шығармашылықпен жұмыс жасап үйренеді [6].

Заманауи география сабақтарында жаңа тақырыпты түсіндіруде және сабақты қорытындылауда *Mozaik3d*, *Quiver vision* бағдарламасы жиі қолданылады. Себебі сыныпта да, үйде де пайдалануға ыңғайлы, оқушының танымдық деңгейін арттырып, зейіні мен бейімін шыңдайтын бірден-бір оқыту бағдарламалары. *Mozaik3d* бағдарламасын оқушыларға өзен аңғарының құрылысын, сарқырамаларды, цунамиді, литосфералық тақталардың қозғалысын, географиялық қабықтың құрылысын т.б тақырыптарды өткенде оқушыға 3D форматында көрсетіп түсіндіру оқушылардың таным қабілетін, қызығушылығын, сабаққа деген ынтасын арттырады.

Цифрлық білім беру ресурстарының ішінде *Quiver vision* бағдарламасы оқушылардың кең ауқымды дағдыларды дамытудың тамаша құралы болып табылады. Оқушылар планшетте орнатылған осы бағдарламаның көмегімен жанартаудың кескіні шығарылған қағазды алып, бояп құрылғының камерасын боялған суретке бағыттайды. Дыбыстық эффектілермен немесе қосымша анимацияның әсерлерін жанартаудың атқылау үдерісімен танысады. Экранда көрсетілген жанартаудың құрылысына берілген тапсырмаларды жұптасып орындауға болады. Бұл бағдарламаның тиімділігі оқушылардың көру, ойлау қабілеттерін арттырып,

картографиялық дағдыларын дамытады. Жер бедері түрлерін кескін картаға түсіріп, оқушы өзінің деңгейін «Блоб ағашы» тәсілімен бағалайды [5]

Quiver vision бағдарламасы оқу материалында географиялық құбылыстардың мысалы, жанартаудың, гейзердің атқылауын және олардың пайда болуын түсіндіргенде кез келген табиғи құбылыстың пайда болу себебін оқушылардың өздері анықтай алуына жағдай жасайды.

Оқу үдерісінде ЦОР-ды тиімді қолдану арқылы оқушылардың зияткерлік, шығармашылық қабілеттері мен сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытып, танымдық қабілеттерін жетілдіру география пәні мұғалімдерінің маңызды мақсаттарының бірі болып табылады. География сабағында оқушының ойлау дағдыларының дамуына ықпал етуі үшін талдау, салыстыру, сәйкестендіру, дербес, ортақ және ерекше белгілерін анықтай білу, абстракцияландыру, жалпылау, қорытынды жасау сияқты ойлау амалдарын қолдануда ЦБР-дың маңызы өте зор.

Сонымен қатар *Quiver vision* бағдарламасы мұхиттағы тіршілік дүниесінің алуан түрлілігі, теңіздер мен мұхиттардың флорасы мен фаунасын суреттегенде кез келген проблемалық сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік туғызады. Сабақ барысында ресурстың қағазға шығарылған нұсқасын бояп кейін планшетте немесе смартфонда орнатылған қосымшасы арқылы бейненің анимациялы және дыбысты сұлбасын, анимациялық тұрғыдан құбылыстар мен жануралар, өсімдіктер дүниесін тамашалағанда таптырмас көмекші құрал. *Quiver vision* бағдарламасын сабақтың барлық кезеңдерінде ұйымдастыру, негізгі және қорытынды кезеңдерде қолданса, сабақтың нәтижелігі артып, тапсырмаларды құрастыруды әртүрлі формада ұсынуға болады. Мысалға сәйкестендіру, ажырату, топтастыру анықтау, талқылау, тест сұрақтарын орындау оқушылар үшін өте қызықты болатыны сөзсіз.

Сол сияқты *Prezi.com* бағдарламасын анимацияны өте тартымды және жүйелі құрылғандықтан сабақтың барлық кезеңдерінде тапсырмаларды орындау барысында жиі қолдануға болады.

Оқушылардың білімге құштарлығын арттыру, әлем жайлы ой-өрісін кеңейту, ғылымды ұғыну және қоршаған әлем туралы біртұтас көзқарас қалыптастыру, қоршаған әлемді бағалай және қорғай білу біліктерін дамыту жаратылыстану бағытында білім берудің басты шарты болып табылады. Осы құндылықтарды қалыптастыруда *Google Maps* бағдарламасының маңызы ерекше.

Google Maps <https://www.google.com/maps> – қазіргі заманғы картографиялық сервистардың ішіндегі ең озығы. *Google Maps* бағдарламасы жаңа сабақ барысында әр мемлекетке оқушылар жеке тоқталғанда аса қажетті білімді толықтыру интерфейсі болады.

«Солтүстік Еуропа елдері» тақырыбын өткенде сабақ барысында *Google Maps* картографиялық сервисін пайдаланып біреше бағытта жұмыс түрлерін жүзеге асыруға болады. Нәтижесінде оқушылардың әлем елдері туралы түсінігі өзгеріп, Солтүстік Еуропа елдерінің географиялық бейнесін, ғаламшардағы географиялық орнын анықтауға өте көптеген картографиялық жұмыстарды орындауға мүмкіншілік береді

Сабақ барысында оқушылар «Солтүстік Еуропа елдерін» *Google Maps* бағдарламасын қолдана отырып картадан мемлекеттердің шекараларын белгілеу, электрондық картадан екі нүктенің ара қашықтығын анықтау, Еуропа елдеріне виртуальды саяхат жасау, географиялық геокэшингтің жоспарын жасау картографиялық жұмыстарды орындауға болады.

Google Maps бағдарламасын қолдана отырып оқушылардың Жер туралы түсініктері мен көзқарастарын, еліміздің табиғаты және экономикасының ерекшеліктері туралы білімдерін қалыптастыруға, функционалдық сауаттылықты және жүйелі-кешенді немесе «географиялық» сананы дамытуға бағытталған жұмыстарды орындауда тиімді.

Сондай-ақ *Google Maps* бағдарламасы арқылы табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстардың кеңістіктік ерекшеліктеріне ғылыми көзқарастарды қалыптастыруда және қоғамдық өндірістің, табиғатты қорғау мен табиғатты тиімді пайдаланудың ғылыми-жаратылыстану, әлеуметтік-экономикалық негіздерін ашуға және әлем картасынан елдердің нақты географиялық орнын анықтап, виртуальды көргендіктен естерінде қалады. негіз болады.

География сабағындағы *Seterra* бағдарламасы :<https://online.seterra.com>

Seterra бағдарламасы интерфейсі өте қарапайым және түсінікті. географиядағы интерактивті ресурс. 100 жуық дидактикалық ойындар мен интерактивті тапсырмалар бар сайт ресурстарын пайдалану нәтижесінде елдерінің астаналарын, мемлекеттермен шекараласатын елдерді және мемлекеттердің туларымен, қай материкте орналасқандығын көруге және табуға мүмкіншіліктері болды. Осындай шығармашылық жұмыстарды қолдану арқылы оқушылардың кеңістіктік ойлауы мен картографиялық дағдылары, географиялық білімді күнделікті өмірде, өз іс-тәжірибесінде пайдалану құзыреттіліктері кеңейеді. География курстарындағы кез келген тақырыпты бұл интерфейс арқылы тақырыпты түсініп шығуға,білімді терең меңгеруге, шығармашылықпен жұмыс жасап, таным белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Seterra бағдарламасы сабақ барысында алған теориялық білімдерін практика жүзінде жүзеге асыруға пайдалы картографиялық тренажер. Оқушының картамен жұмыс жасауына және әр елдің картада орналасуын дұрыс бейнелеуге бағыттайтын білімді қалыптастыру құралы.

Мысалы: «Солтүстік Еуропа» тақырыбымен жалғастырайық. Тақырып екі бағытта берілді бірінші мемлекеттерді табу және екінші бағыт астаналарын табу бағытында әр оқушы жеке-жеке жұмыс жасағанда дұрыс жауап берілсе кескін карта ақ түске боялады, қате жауап берілсе сары түсті көрсетеді. Дұрыс жауапты табу мақсатында кескін картадағы елдерді басып көрсету қажет. Интерактивті ресурсты дұрыс пайдаланғанда Солтүстік Еуропа елдерін толық картадан астаналарымен бірге тауып көрсете біледі.

Оқушылардың сабақ барысында алған білімдерін толықтыру мақсатында осындай картографиялық жұмыстарды ұйымдастыруға, білімдерін шыңдауға ықпал етеді. Дұрыс жауап берген жағдайда қанша уақытта жауап берілді және дұрыс жауаптары баллдық көрсеткіштермен бағаланды.Барлық оқушылардың картаме жұмыс жасау мүмкіншілігіне ие болады [6].

Дұрыс жауапты табу мақсатында кескін картадағы елдерді басып көрсету қажет. Интерактивті ресурсты дұрыс пайдаланғанда Солтүстік Еуропа елдерін толық картадан астаналарымен бірге тауып көрсете біледі.

Жаңа сабақ кезеңінде <https://qr-code-generator.com> сайтында берілген бағдарламалар тиімді. QR-кодты пайдалану үшін алдымен смартфонға интернеттен *Neo Reader, QR Reading* секілді арнайы бағдарламаларды көшіріп алу қажет. Осыдан соң материк, мұхит суреттеріне орнатылған кодты суретке түсірген кезде материк пен мұхит туралы үш тілде қысқаша мәлімет және сайттың сілтемесі шығады. Егер оқушы материктер, мұхиттар туралы толық мәлімет алғысы келсе, сайтқа кіруіне болады.Оқулықтан басқа интернет ресурстарға оңай және жылдам кіріп ғана қоймай, білімін қосымша ақпарат көздері арқылы толықтыра алады. Оқушылардың тілдік дағдысын қалыптастыруға зор мүмкіндік туындайды.

«Бейнелі карта» – (<https://on-www.ru/interaktivnaya-karta-dlya-sajta>)

Тұлғаның географиялық мәдениеті, яғни қоршаған орта, табиғат оның алуан түрлілігінің себептері, халқы мен шаруашылық әрекеті туралы білім мен өмірлік құндылықтарды меңгеруде бұл цифрлық білім беру ресурсының маңызы зор.

«Бейнелі картаны» қолдана отырып қосымша ақпараттар қорын жинақтауға, картографиялық тапсырмаларды құрастырып әр оқушыға ұсынуға кең мүмкіншіліктер бар. Сабақта белгілі бір оқушылар топтарына «Бейнелі картаның» саяси карта бөлімі

бойынша тапсырмалар беріледі. «Солтүстік Еуропа елдері» тақырыбы бойынша әр елдің астаналарының қалыптасу кезеңдері мен мемлекет үшін маңызды ролдерін сипаттау тапсырмалары жүзеге асады. Оқушылардың сабаққа қызығушылығы артты. Өздігінен ізденуге сонымен бірге қосымша ақпарат көздерімен жұмыс жасау дағдылары қалыптасты.

Аталған цифрлы білім беру ресурстарын география пәнінде қолдану оқытудың заманауи әдістерін жаңа ақпаратты технологияларының әдістерімен қатар пайдалануға және толықтыруға, пән бойынша оқыту сапасын объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе география пәнінің әр сабағында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалана отырып сапалы білім мен жоғары нәтижеге қол жеткізуге болатыны айқын. Оқушылардың танымдық қабілеті мен өмірлік дағдыларын, шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал ететін цифрлық білім ресурстарын өз іс-тәжірибесінде пайдалану уақыт талабы екенін география пәнінің әр мұғалімі зерделей білуге тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы. – [электрондық ресурс] – Кіру режимі [<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669/history>]

2. «2018 – 2019 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мектептерінде оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: ҚР Білім және ғылым министрлігі Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2018.

3. Барский А.В. Параллельные информационные технологии: Учебное пособие / А.В. Барский. – М.: Бином, 2013.

4. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования; Проблемы и перспективы. – М.: Педагогика, 2005.

5. Монахов В.М. Что такое новая информационная технология обучения. – М.: Академия, 2004.

6. <https://www.plickers.com>.
<https://kahoot.it>.
<https://www.mozaweb.com/kk/>
<http://quivervision.com>
zuxcel.com/prezi
<https://www.google.com/maps>

Р.М. Саттибаева

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

В статье изложены значение и роль цифровых образовательных ресурсов на уроках географии. Полностью охвачены возможности и этапы использования цифровых образовательных ресурсов в формировании географических знаний. А также показаны особенности и способы эффективного использования цифровых образовательных ресурсов в учебном процессе, которые направлены на конкретную практику педагогов.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, информационное образование, цифровые технологии, источники географических информации,

ресурсы электронного обучения, инновационные методы обучения, интерактивные компоненты, базовые мобильные приложения, программы.

R.M.Sattibaeva

DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN GEOGRAPHY LESSONS

The article describes the importance and role of digital educational resources geography lessons. The possibilities and stages of the use of digital educational resources in the formation of geographical knowledge are fully covered. It also shows the features and methods of effective use of digital educational resources in the educational process which are aimed at specific practice of teachers.

Key words: digital educational resources, information educational, digital technologies, sources of geographical information, e-learning resources, innovative teaching methods, interactive components, basic mobile application, programs.

**«Педагогикалық идеялар панорамасы»
мектепке дейінгі, орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, жоғары білім
ұйымдары үшін бейне-сабақтар мен бейне-дәрістердің жыл сайынғы
Республикалық конкурсы туралы
Ереже**

1. Конкурстың жалпы ережелері

Осы Ереже мектепке дейінгі, орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, жоғары білім ұйымдары үшін бейне-сабақтар мен бейне-дәрістердің жыл сайынғы «Педагогикалық идеялар панорамасы» Республикалық конкурсын (бұдан әрі — Конкурс) өткізу және қатысу тәртібі мен талаптарын реттейді.

Конкурс Қазақстан Республикасы Президентінің Н. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері (10.01.2018 ж.) және «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» (05.10.2018ж.) атты Жолдауларын іске асыру аясында өткізіледі.

1.1 Конкурс мектепке дейінгі, орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, жоғары білім ұйымдары педагогикалық қызметкерлерінің заманауи білім беру технологиялары мен әдістемелерін қолдану бойынша тиімді практикаларын және озық тәжірибелерін таныстыру мен тарату формаларының бірі болып табылады.

1.2 Конкурсты өткізу білім беруді дамытып, озық педагогикалық практикаларға қолжетімділікті қамтамасыз етуге ықпал ететін болады. Конкурс педагогтардың кәсіби және ақпараттық-коммуникациялық құзыреттіліктерінің өсуіне қызмет етеді, ал олардың үздіктері қоғамдық құрметке ие болады.

1.3 Конкурстың ұйымдастырушысы — «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» Акционерлік қоғамы (бұдан әрі – «Өрлеу» БАҰО) АҚ).

1.4 Конкурсты ұйымдастыру мен өткізу үшін Орталық ұйымдастыру комитеті (бұдан әрі – Ұйымкомитет) құрылады, оның құрамын «Өрлеу» БАҰО» АҚ Басқармасы мен өңірлік және республикалық кезеңде Конкурсты ұйымдастыру мен өткізу үшін жауапты «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалының әрбір базасындағы өңірлік ұйымдастыру комитеттері (бұдан әрі – ӨҰК) анықтайды.

1.5 ӨҰК Төрағалары «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалдарының директоры болып табылады.

1.6 Түскен бейне материалдарға бағалау жүргізу мақсатында әрбір өңірде Сараптама кеңесі құрылады, олар білім беру, оқыту әдістемесі, медиа технология саласындағы білікті мамандар қатарынан жасақталады және ӨҰК төрағасы бекітеді. Сараптама кеңестерінің төрағалары «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалдарының директорлары болып табылады. Сараптама кеңестерінің мүшелері филиалдар қызметкерлері, тысқары білім беру ұйымдарынан тартылған білікті мамандар, сондай-ақ құрметті еңбек демалысында жүрген беделді педагогтар бола алады.

1.7 ӨҰК Ұйымкомитет әзірлеген Конкурсты ұйымдастыру мен өткізу жөніндегі бірыңғай іс-шаралар жоспары бойынша әрекет етеді және Сараптама кеңесінің жұмысын қамтамасыз етеді.

2 Конкурстың мақсаты мен міндеттері

2.1 Конкурстың мақсаты – бірыңғай ақпараттық-білім кеңістігінде заманауи педагогикалық тәжірибені жинақтау және насихаттау, педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық және технологиялық құзыреттіліктерін арттыру.

2.2. Конкурстың міндеттері:

- педагогтың мәртебесін нығайтуға және оның беделін көтеруге жәрдемдесу;
- үздік педагогикалық практикаларға қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- білім беру қызметкерлерінің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту;

- ҚР виртуалдық білім берудің кеңістігінде үздік бейне-сабақтар мен бейне-дәрістер қорын ұлғайту.

3 Конкурс мынадай бағыттарды қамтиды:

- мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудағы заманауи технологиялар;
- орта білім беруде оқытудағы заманауи технологиялар;
- техникалық және кәсіптік оқытудағы заманауи технологиялар;
- жоғары білімді оқытудағы заманауи технологиялар;
- қосымша білім беруде оқытудағы заманауи технологиялар.

4 Конкурстың тілі қазақ, орыс, ағылшын.

5 Бейнематериалдың мазмұны мен түрі:

- дәріс *(оқыту мен тәрбиелеу әдісі, белгілі бір саладағы идеялар жүйесін дәйекті монологиялық көрсетілімі);*

- сабақ *(оқу жұмысын ұйымдастыру формасы, осы жағдайда педагог оқу бағдарламасы аясында алынған білім алушыларға қойылған дидактикалық және тәрбиелеу мақсаттарына қол жеткізу үшін сан алуан әдістерді пайдалана отырып, нақты кесте бойынша тұрақты оқушы құрамымен белгіленген уақыт шеңберінде жұмыс жасайды);*

- практикалық/лабораториялық жұмыс *(теориялық білімдерді тереңдету мен бекіту, дербес сынақтан өту дағдыларын дамыту мақсатындағы өздік практикалық жұмыс түрлерінің бірі);*

- семинар *(жетекшінің тапсырмасы бойынша жекелеген мәселелерді, проблемаларды, тақырыптарды білім алушылардың өздігінен оқып-үйренуіне құрылған, артынша материалды баяндама, реферат түрінде рәсімдейтін және оны бірлесіп талқылайтын оқу процесінің формасы);*

- шеберлік сыныбы *(өзінің белгілі бір шығармашылық саласында, педагогикалық қызметінде маман өткізетін тәжірибелік шеберлікті жетілдіру бойынша оқытудың айрықша әдісі және нақты сабақ).*

6 Конкурсқа қатысу тәртібі

6.1 Конкурсқа ведомстволық бағыныстылығына, меншік түрі мен нысанына қарамастан жиырма екі аталым бойынша білім беру ұйымдарының педагогикалық қызметкерлері қатыса алады.

6.2 Конкурсқа педагогтар жеке дара, сондай-ақ шығаршылық ұжымдар арқылы қатысуға құқылы.

6.3 Конкурсқа қатысушыларда «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалдары қызметкерлерінің қатарынан міндетті түрде жетекшісі (жетекшілері) болуға тиіс.

6.4 Конкурсқа қатысушылар беретін бейне материалдар саны шектелмейді, әрбір бейне материалға Конкурсқа қатысу өтінімін толтыру қажет.

6.5 Конкурсқа қатысуға бұрын жарияланбаған, басқа конкурстарға қатыспаған, интернет желісіне орналастырылмаған бейне материалдар жіберіледі.

6.6 Конкурсқа ұсынылған бейне материалдар «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалдарының қолдауымен немесе бірлесіп жасалуға тиіс.

7 Конкурсты ұйымдастыру және өткізу тәртібі

Конкурс үш кезеңде өткізіледі.

7.1 Бірінші кезең — даярлық, мыналарды қамтиды:

7.1.1 орталық және өңірлік ұйым комитеттерін құруды (бұдан әрі – Ұйымкомитет және ӨҰК тиісінше);

7.1.2 өңірлік Сараптама кеңестерін құруды;

7.1.3 конкурсты даярлау мен өткізу жөнінде Ұйымкомитеттің бірыңғай іс-шаралар жоспарын әзірлеуі;

7.1.4 жарнама өнімдерін жасауды және оны насихаттау және ел педагогтарын Конкурсқа тарту шеңберінде таратуды;

7.1.5 жіберілген бейне материалдардың аккумуляциясы үшін бұлттық шешім құрастыру. Әрбір филиалда жеке бұлт құрылады.

7.2 Екінші кезең — өңірлік, қызметтің мынадай турлерін қамтиды:

7.2.1 ӨҰК конкурсқа қатысу өтінімдерін жинайды және жетекшіні (-лерді) анықтайды.

7.2.2 жетекші (-лер) міндетті түрде конкурс жұмыстарын жасау/жетілдіру бойынша әдістемелік және техникалық көмек көрсетеді, бейнематериалдың карточкасын толтырады (электронды түрде Ұйымкомитет жіберетін болады).

7.2.3 бейнематериал жасалып, жетілдірілгеннен кейін жетекші (-лер) оны «Өңірлік конкурс материалдары» папкасындағы тиісті аталымдар бойынша тарауларындағы бұлтқа жүктеу үшін ӨҰК-ке жібереді. Бейне материалды жүктеген кезде файлдың атауы бейне- сабақтың және (немесе) бейне-дәрістің атауына сәйкес болуы тиіс.

7.2.4 конкурстық жұмыстарды жүктеу кезеңі аяқталғаннан кейін ӨҰК барлық материалдарды өңірлік Сараптама кеңесіне береді.

7.2.5 Сараптама кеңесі критерийлерге сәйкес конкурс жұмыстарын бағалауды жүзеге асырады және РҰК-ке Республикалық кезеңге қатысу үшін әрбір аталым бойынша үш үздік жұмысты ұсынады.

7.2.6 филиалдың ӨҰК Ұйымкомитеттің атына әрбір аталымда Конкурстың өңірлік кезеңінде жүлделі орын алған үш фильмге сілтемені жолдайды. (Ұйымкомитет электронды түрде жіберетін болады). Сондай-ақ электронды түрде Ұйымкомитеттің атына ӨҰК төрағасы куәландырған балдармен Сараптама кеңесі отырысының хаттамасы да жолданатын болады (әрбір критерий бойынша, PDF форматында) Республикалық кезеңде Конкурстың өңірлік кезеңіндегі алынған балдар есептелінбейді.

7.3 Үшінші кезең – республикалық, мыналарды қамтиды:

7.3.1 Ұйымкомитет жиырма екі аталым шеңберінде конкурс жұмыстарының бірыңғай тізімін қалыптастырады және оны Сараптама кеңестерінің бағалауы үшін әрбір филиалдың РҰК-на жөнелтеді (электронды түрде Ұйымкомитет жіберетін болады).

7.3.2 Республикалық кезең өңірлік Сараптама кеңестерінің дауыс беруі нәтижесінде үздік жұмыстарды іріктеуімен аяқталады.

7.3.3 әрбір филиалдың ӨҰК электронды түрде (Microsoft Excel және PDF форматында) Ұйымкомитеттің атына сарапшылар мен ӨҰК төрағасы куәландырған Сараптама парақшаларын жолдайтын болады (электронды түрде Ұйымкомитет жіберетін болады).

7.3.4 дауыс беру нәтижесінде алынған жиынтық балдар қорытынды болып табылады.

7.3.5 Ұйымкомитет өңірлік кезең жеңімпаздарын (жиырма екі аталымда 1,2,3 орын алған) «Өрлеу» БАҰО» АҚ білім арнасындағы You Tube-те орналастырады.

7.4 Конкурс қорытындылары «Өрлеу» БАҰО» АҚ сайтында орналастырылады.

7.5 Кезеңдер мерзімдері «Өрлеу» БАҰО» АҚ Басқармасының бұйрығымен анықталады.

7.6 Авторлық құқықтар.

Конкурсқа қатысушы өзінде кез келген нысанда және кез келген әдіспен пайдалануға болатын мүліктік және мүліктік емес (айрықша) авторлық құқықтың бар екендігіне кепілдік береді. Коикурсқа қатысушылар үшінші тұлғалардың авторлық (сабақтас) құқықтарын бұзғандығы үшін жеке жауапкершілік көтереді.

Қатысушы тапсырған және Конкурста пайдаланылатын зияткерлік қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтардың бұзылуына байланысты үшінші тараптардың талаптарын Конкурсқа қатысушы өз күштерімен және өз есебінен шешуге міндеттеледі.

Конкурсқа өз жұмысын жібере отырып, автор тапсырылған материалды Конкурстың ұйымдастырушысына олардың ұйғарымы бойынша шектеусіз мерзім бойында ақысыз (сыйақы төлеусіз) шарт қоймай пайдалану құқығын, Конкурсқа қатысқан бейнені жария тарату оның ішінде оны интернет желісіне, телебағдарламаларға орналастыру, шығармашылық жобаларға қосу, БАҚ-та жариялау, одан кейін тарату, шығармашылық өңдеу құқығын қоса алғанда (алайда олармен шектелмей) және т.б.) автоматты түрде береді. Конкурсқа жіберілген жұмыстар (бейне) рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Қатысушы Конкурсқа қатысуымен Конкурс ұйымдастырушысына дербес мәліметтерін (тегін, атын, әкесінің атын, электронды поchtатасының мекенжайын, бейнелелеуді (фотографияны) және өзге дербес мәліметтерді) пайдалануға және өңдеуге өз келісімін береді.

Конкурсқа барлық қатысушылар өз аттарын, тектерін, әкесінің аттарын және бейнелерді (фотографияларды) Конкурс ұйымдастырушысының сайтына орналастыруға, сондай-ақ баспасөз басылымдарына, радио- және телевизиялық хабарларға, Интернет-БАҚ-қа және акпаратты өзге бұқаралық ақпарат құралдарында, You Tube, Facebook-ты қоса алғанда (шектеусіз) таратуға өз келісімін береді.

8 Конкурсты бағалау критерийлері:

8.3 педагогикалық идея: педагогикалық идеяны ашу – автор өзінің жеке педагогикалық тәжірибесінде қолданатын педагогикалық ережелердің, тұжырымдамалардың немесе технологиялардың бейнематериалда көрінуі;

8.4 өзектілігі, білім берудің заманауи талаптарына сай болуы;

8.5 практикалық бағыттылығы;

8.6 материалдың әдістемелік құндылығы;

8.7 педагогикалық идеялардың жан-жақтылығы — білім алушылардың әртүрлі категориялары үшін педагогикалық идеяларды басқа жағдайларда пайдалану мүмкіндігі;

8.8 автордың тіл мәдениетін сақтауы — мәнерліліктің тілдік және тілдік емес құралдарын қолдану, сөйлеуді фонетикалық ұйымдастыру, екпіннің дұрыстығы, айқын қадам, арнайы технология мен белгілерді пайдалану дұрыстығы;

8.9 сюжеттік желінің құрылысы (сюжеттің түйіні, мәселенің/проблеманың қойылуы, мәселенің/проблеманың шешілуі);

8.10 оқу материалдардың мазмұнын көзбен көру қатарының сәйкестігі;

8.11 көрнекілік қатар сапасы;

8.12 дауыстық сүйемелдеудің сапасы.

8.1. – 8.10 тармақтары критерийлерінің әрқайсысы бойынша 0-ден бастап 2 балға дейін беріледі (0 балл – бағалау критерийі көрсетілмеген, 1 балл – ішінара көрсетілген, 2 балл – толық көрсетілген).

9 Конкурстық жұмыстарға қойылатын талаптар

9.1 Мазмұны:

Конкурс жұмысының Конкурс бағыттарына сәйкестігі;

- МЖМББС-ға сәйкестігі;

- арнайы терминология мен белгілерді пайдалану дұрыстығы;

9.2 Бейнематериалдардың техникалық сипаттамасы:

- HD (1280x720) бастап Full HD (1920x1080) дейін;

- формат *.mp4.

- бейнематериалдың хронометражы 15 минутқа дейін;

9.3 аудио және видео контенттің тысқары өндірушілерінің авторлық құқықтарын сақтау

9.4 Ілеспе құжаттар:

- Конкурса қатысу үшін өтінім;

10 Конкурстың Республикалық кезеңінің жүлде қоры:

Жүлделі орындар үшін акшалай сыйақылар көзделген. Жүлделі орындар әрбір тақырыптық бағыттар үшін анықталады (1, 2, 3 орындар жиырма екі аталымға берілетін болады). Оңірлік және республикалық кезеңдер конкурсына барлық қатысушылар марапаттау құжаттарын алады. (қатысу сертификаттары немесе 1, 2, 3 дәрежедегі жеңімпаздар дипломдары)

Конкурса қатысу мәселесі бойынша «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалдары облыстардың және Алматы, Нұр-Сұлтан, Шымкент қалаларының педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру институттарына хабарласыңыз.

Положение
о ежегодном Республиканском конкурсе видео-уроков и видео-лекций для
организаций дошкольного, среднего, дополнительного, технического и
профессионального, высшего образования
«Панорама педагогических идей»

1. Общие положения конкурса

Настоящее Положение регламентирует порядок, условия проведения и участия в Республиканском конкурсе видео-уроков и видео-лекций для педагогов организаций образования «Панорама педагогических идей» (далее – Конкурс).

Конкурс проводится в рамках реализации Посланий Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана: «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» (от 10.01.2018 г.) и «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» (от 05.10.2018 г.).

1.1 Конкурс является одной из форм представления и распространения передовых педагогических идей работников дошкольного, среднего, дополнительного, технического и профессионального, высшего образования, эффективных практик по использованию современных образовательных технологий и методик.

1.2 Проведение Конкурса способствует развитию образования и обеспечению доступности к лучшим педагогическим практикам. Конкурс послужит росту профессиональных и информационно-коммуникационных компетенций педагогов, а лучшие из них получают общественное признание.

1.3 Организатор Конкурса – Акционерное общество «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» (далее – АО «НЦПК «Өрлеу») при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

1.4 Для организации и проведения Конкурса создаются Центральный организационный комитет (далее – Оргкомитет), состав которого определяет Правление АО «НЦПК «Өрлеу», и Региональные организационные комитеты (далее – РОК) на базе каждого филиала АО «НЦПК

«Өрлеу», ответственные за организацию и проведение Конкурса на региональном и республиканском этапах.

1.5 Председателями РОК являются директора филиалов АО «НЦПК «Өрлеу».

1.6 С целью проведения оценки поступивших видео материалов в каждом регионе создается Экспертный совет, который формируется из числа квалифицированных специалистов в области: образования, методики обучения, медиатехнологий и утверждается председателем РОК. Председателями Экспертных советов являются заместители директоров филиалов АО «НЦПК «Өрлеу». Членами Экспертного совета могут быть как сотрудники филиалов, так и квалифицированные специалисты, привлеченные из сторонних образовательных организаций, а также авторитетные педагоги, находящиеся на заслуженном отдыхе.

1.7 РОК действуют по единому плану мероприятий по подготовке и проведению Конкурса, разработанному Оргкомитетом, и обеспечивают работу Экспертного совета.

2 Цель и задачи конкурса

2.2 Цель Конкурса – обобщение и популяризация современного педагогического опыта, повышение информационно-коммуникационной и технологической компетентности педагогов в едином информационно-образовательном пространстве.

2.2. Задачи Конкурса:

- содействовать укреплению статуса педагога и повышению его имиджа;

- обеспечить доступность к лучшим педагогическим практикам;
- развить профессиональные компетенции работников образования;
- увеличить банк лучших видео-уроков и видео-лекций в виртуальном образовательном пространстве РК.

3 Конкурс включает следующие направления:

- современные технологии в дошкольном воспитании и обучении;
- современные технологии обучения в среднем образовании;
- современные технологии обучения в техническом и профессиональном образовании;
- современные технологии обучения в высшем образовании;
- современные технологии обучения в дополнительном образовании.

4 Язык Конкурса

Казахский, русский, английский.

5 Содержание и тип видеоматериала:

Видеоматериал должен содержать концептуальную педагогическую идею, т.е. лаконично сформулированную мысль, которая в общем плане фиксирует инновационную суть той или иной стороны, грани, ракурса профессионального педагогического опыта.

- лекция (*метод обучения и воспитания, последовательное монологическое изложение системы идей в определенной области*),
- урок (*форма организации учебной работы, при которой педагог занимается в рамках точно установленного времени с постоянным составом учащихся по твердому расписанию, используя разнообразные методы для достижения поставленных им дидактических и воспитательных целей определенных учебной программой*),
- практическая/лабораторная работа (*один из видов самостоятельной практической работы с целью углубления и закрепления теоретических знаний, развития навыков самостоятельного экспериментирования*),
- семинар (*форма учебного процесса, построенная на самостоятельном изучении обучающимися по заданию руководителя отдельных вопросов, проблем, тем с последующим оформлением материала в виде доклада, реферата и его совместного обсуждения*).
- мастер-класс (*оригинальный метод обучения и конкретное занятие по совершенствованию практического мастерства, проводимое специалистом в определённой области творческой, педагогической деятельности*).

6 Порядок участия в Конкурсе

6.1 В Конкурсе могут принимать участие педагогические работники организаций образования, независимо от ведомственной принадлежности, типа и форм собственности по двадцати двум номинациям.

6.2 В Конкурсе вправе принимать участие педагоги как индивидуально, так и в творческих коллективах.

6.3 Участники конкурса, в обязательном порядке, должны иметь куратора (-ров) из числа работников филиалов АО «НЦПК «Өрлеу».

6.4 Количество подаваемых видеоматериалов от участников Конкурса не ограничено. К каждому видеоматериалу необходимо заполнить заявку на участие в Конкурсе

6.5 К участию в Конкурсе допускаются видеоматериалы, ранее не публиковавшиеся, не участвовавшие в других конкурсах, не размещенные в сети интернет.

6.6 Видеоматериалы, представленные на конкурс, должны быть созданы при поддержке или совместно с филиалами АО «НЦПК «Өрлеу».

7 Порядок организации и проведения Конкурса

Конкурс проводится в три этапа.

7.1 Первый этап – подготовительный, включает в себя:

7.1.1 создание центрального и регионального оргкомитетов (далее Оргкомитет и РОК, соответственно);

7.1.2 создание регионального Экспертного совета;

7.1.3 разработку Оргкомитетом единого плана мероприятий по подготовке и проведению Конкурса:

7.1.4 создание рекламной продукции и ее распространение в рамках популяризации и привлечения к Конкурсу педагогов страны;

7.1.5 создание облачного решения для аккумуляции присылаемых материалов. В каждом филиале создается собственное облако.

7.2 Второй этап – региональный, включает в себя следующие виды деятельности:

7.2.1 РОК собирает заявки на участие в конкурсе и определяет куратора (-ров);

7.2.2 куратор (-ры) в обязательном порядке, оказывает методическую и техническую помощь по созданию/совершенствованию конкурсной работы, заполняет карточку видеоматериала (в электронном виде будет выслано Оргкомитетом);

7.2.3 после создания или усовершенствования видеоматериала, куратор (-ры) передает (-ют) его в РОК для загрузки в «облако» в соответствующие номинациям разделы папки

«Материалы регионального конкурса». При загрузке материала название файла должно быть идентичным названию видео-урока и (или) видео-лекции;

7.2.4 после завершения этапа загрузки конкурсных работ РОК передает все материалы региональному Экспертному совету;

7.2.5 Экспертный совет осуществляет оценку конкурсных работ в соответствии с критериями и рекомендует РОК три лучшие работы в каждой номинации для участия в Республиканском этапе.

7.2.6 РОК филиала в адрес Оргкомитета направляет ссылку на три фильма, занявших призовые места в региональном этапе Конкурса, в каждой номинации, согласно Приложению 5 (в электронном виде б сет выслано Оргкомитетом). А также в электронном виде протокол заседания Экспертного совета (с баллами по каждому критерию, в формате PDF), заверенный председателем РОК в адрес Оргкомитета. На республиканском этапе баллы, полученные на региональном этапе Конкурса, не учитываются.

7.3 Третий этап – республиканский, включает в себя:

7.3.1 Оргкомитет формирует единый список конкурсных работ, в разрезе двадцати двух номинаций и направляет его в РОК каждого филиала для оценки Экспертными советами (в электронное виде будет выслано Оргкомитетом);

7.3.2 республиканский этап завершается отбором лучших работ в результате голосования региональных Экспертных советов. Каждый эксперт голосует, согласно критериям, по всем конкурсным материалам всех филиалов в своей номинации, исключая работы своего филиала.

7.3.3 РОК каждого филиала направляет, в электронном виде (формат Microsoft Excel и PDF), экспертные листы (в электронном виде будет выслано Оргкомитетом), заверенный экспертами и председателем РОК, в адрес Оргкомитета;

7.3.4 суммарные баллы, полученные в результате голосования, являются итоговыми;

7.3.5 Оргкомитет размещает работы победителей регионального этапа (1,2,3 место в двадцати двух номинациях) на Образовательном канале АО «НЦПК «Өрлеу» в YouTube.

7.3 Итоги Конкурса будут размещены на сайте АО «НЦПК «Өрлеу».

7.4 Сроки этапов определяются Приказом Правления АФ «НЦПК «Өрлеу».

7.5 Авторские права.

Участник Конкурса гарантирует наличие у него личных неимущественных и имущественных (исключительных) авторских прав на использование в любой форме и любым способом видео, участвующего в Конкурсе. Участники Конкурса несут самостоятельную ответственность за нарушение авторских (смежных) прав третьих лиц.

Претензии третьих лиц, связанные с нарушением исключительных прав на представленные участником и используемые в Конкурсе результаты интеллектуальной деятельности, участник Конкурса обязуется урегулировать своими силами и за свой счет.

Присылая свою работу на Конкурс, автор автоматически дает безусловные права организаторам Конкурса на безвозмездное (без выплаты вознаграждения) использование в течение неограниченного срока представленного материала по их усмотрению, включая (но не ограничиваясь) право публично распространять видео, принимавшее участие в Конкурсе, в том числе размещать его в сети интернет, телепрограммах, включать в творческие проекты, публикации в СМИ, осуществлять дальнейшее тиражирование, творческую переработку и т.п.). Присланные на Конкурс работы (видео) не рецензируются и не возвращаются.

Участием в Конкурсе участник даёт организатором Конкурса свое согласие на использование и обработку своих персональных данных (фамилия, имя, отчество, адреса электронной почты, изображение (фотографии), место работы).

Все участники Конкурса дают свое согласие на размещение имени, фамилии, отчества и изображения (фотографии) на сайте организатора Конкурса, а также в печатных изданиях, радио- и телевизионных передачах, в Интернет-СМИ и иных средствах массового распространения информации, включая (без ограничений) YouTube, Facebook.

8 Критерии оценки Конкурса:

8.1 педагогическая идея: раскрытие педагогической идеи – представленность в видеоматериале педагогических положений, концепций или технологий, которые использует автор в собственной педагогической практике;

8.2 актуальность, соответствие современным требованиям образования;

8.3 практико-ориентированность;

8.4 методическая ценность материала;

8.5 универсальность педагогической идеи – возможность использования педагогической идеи в других условиях для различных категорий обучающихся;

8.6 соблюдение автором языковой культуры – использование языковых и неязыковых средств выразительности, фонетическая организация речи, правильность ударения, четкая дикция, логические ударения, корректность использования специальной терминологии и обозначений;

8.7 логика построения сюжетной линии (завязка сюжета, постановка вопроса/проблемы, решение вопроса/проблемы);

8.8 соответствие содержания учебного материала визуальному ряду;

8.9 качество визуального ряда;

8.10 качество голосового сопровождения.

По каждому из критериев пункт 8.1. – 8.10, присваивается от 0 до 2 баллов (0 балл – оценочный критерий не отражен, 1 балл – отражен частично, 2 балла – отражен полностью).

9 Требования к конкурсным работам

9.1 Содержание:

- соответствие содержания конкурсной работы направлениям Конкурса;
- соответствие ГОСО РК;
- корректность использования специальной терминологии и обозначений.

9.2 Технические характеристики видеоматериалов:

- размер от HD (1280x720) до Full HD (1920x1080);
- формат *.mp4.;
- хронометраж видеоматериала до 15 минут.

9.3 Соблюдение авторских прав сторонних производителей аудио и видео контента

9.4 Сопроводительные документы:

- заявка на участие в Конкурсе;

10 Призовой фонд республиканского этапа конкурса:

За призовые места предусмотрено денежное вознаграждение. Призовые места определяются для каждого тематического направления (1, 2, 3 место будет присуждено в двадцати двух номинациях). Все участники конкурса регионального и республиканского этапов получают наградные документы (Сертификаты участия или Дипломы победителей 1, 2, 3 степени).

По вопросам участия в Конкурсе обращаться в филиалы АО «НЦПК «Өрлеу» Институты повышения квалификации педагогических кадров областей и г.г. Алматы, Нур-Султан, Шымкент.

**2019 ЖЫЛЫ ЖАРИЯЛАНҒАН МАҚАЛАЛАР ТІЗІМІ
ПЕРЕЧЕНЬ СТАТЕЙ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В 2019 ГОДУ**

Автор/ Автор	Тақырыбы/ Название	№	Бет/ Стр.
БІЛІМ БЕРУ ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ			
Остапенко А.А.	Как научить быстро и компактно тому, чему учим долго и громоздко	1	3
Бутенко Т.Е.	Экологическое образование в вузах Костанайской области	1	12
Хайруллина Г.Д., Мукушева С.Б.	Реализация STEAM-образования в условиях дошкольной организации	1	19
Муканова С.Д.	Цифровая образовательная среда Института повышения квалификации как условие формирования новых компетенций педагогов	2	35
Магауова А.С.	Мектеп білімінің сапасын бағалау: халықаралық тәжірибе	2	41
Муканова С.Д.	Развитие одаренных детей	3	3
Литвинская И.Г.	К вопросу усвоения учебного материала школьниками	3	11
Шубакова К.И.	<i>Дифференциация обучения</i>	3	24
Остапенко А.А.	Справедливая оценка не всегда объективна	4	3
Сыздыкова А.И.	STEAM білім беру – пәнаралық ойлау бейнесі	4	15
БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГА В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ			
Бучина И.С., Сейтова Н.Ю.	Мониторинг уровня развития профессиональной компетентности педагогов	4	24
Кисабекова М.Е., Майбасова У.А.	К вопросу о профессиональных навыках учителей начальных классов в условиях инклюзивного образования	4	33
ЖАҢА РТУ ИДЕЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ; ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ РЕАЛИЗАЦИЙ ИДЕЙ ОБНОВЛЕНИЯ: ФОРМЫ И МЕТОДЫ			
Войтова И.В.	Особенности использования стратегий развития критического мышления в начальной школе	1	29
Denivarova N.V.	Efficiency of ict application in project methods at english lessons	1	34
Жетписбаева М.А., Хайруллина Г.Д.	Педагогтің коммуникативтік-тілдік құзыреттілігінің құрылымы мен мазмұны	1	39
Каирбаева Ж.Х.	Биология пәнінен қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар әзірлеу ерекшеліктері	1	50
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ			
Ержолова Ж.А., Сакаева А.Н.	Особенности организации комплексной психолого-медико-педагогической помощи детям с расстройствами аутистического спектра в условиях инклюзивного образования		38
АШЫҚ АУДИТОРИЯ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕН ОТКРЫТАЯ АУДИТОРИЯ: ИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ			
Кушнир М.П.	Разработка авторской программы педагогическими работниками системы среднего образования	1	60
Окасова Б.К., Бигельдинова Б.Н.	Некоторые результаты исследования мотивационной сферы учащихся одаренных в спорте	1	66
Kuanyshbekova G.E.	Developing critical thinking skills through listening and speaking	1	74
Назарова И.Г., Назаров И.А., Уланова Г.А.	<i>Конфликты в образовательной организации: стратегии управления и восстановительные практики</i>	2	49

<i>Тихомирова О.В.</i>	<i>Технология создания в школе профессиональных обучающихся сообществ учителей</i>	2	57
<i>Abdresheva M.K.</i>	Problems and consequences of defectin educational process	2	66
<i>Ильин А.С.</i>	<i>Содействие педагогу в проектировании и проведении учебных занятий с учетом требований федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования</i>	3	29
<i>Khairullina G., Zengin J.</i>	Students motivation deficit and effective ways to raise it	3	38
АҚПАРАТТЫҚ ШОЛУ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ОБЗОР			
<i>Муканова С.Д.</i>	Тәлімгер ұстаз. Нар тұлға. С.С. Қонтаевтың 70 жылдық мерейтойына	1	78
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ			
<i>Тұрсынова М.А.</i>	Қазақ емлесінің өзекті мәселелері	2	3
<i>Шункеева С.А.</i>	Языковая ситуация в Республике Казахстан: функциональная вариативность в диахроническом аспекте	2	7
<i>Тойымбекова Ж.Б.</i>	Жаңа емлені тәжірибеде қолдануды дамыту: тіл графикасына қатысты сайт материалдарына сипаттама	2	21
<i>Айткенова М.Б., Сүлейменов М.Б.</i>	Жаңа емледегі кейбір орфографиялық мәселелер	2	27
ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА			
<i>Khairullina G.</i>	Influence of language games on students' functional literacy development	2	70
<i>Бисенбаева М.К.</i>	Тілдің танымдық-атауыштық қызметі, маңызы	2	75
<i>Жетписбаева М.А., Абзалбек Л.С., Асылбек Т.Д.</i>	Пән мен тілді кіріктіре оқыту сабақтарында оқушыларды тілдік қолдау	2	83
<i>Айткенова М.Б., Сақауова Ж.Б.</i>	Жаңа қазақ әліпбиіне көшудің тиімді жолдары	3	45
<i>Жетписбаева М.А., Акульбекова Н.З., Абзалбек Л.С.</i>	Пән мен тілді кіріктіре оқытуға көшу жағдайындағы тарих пәні мұғалімдерінің коммуникативтік-тілдік құзыреттілігі	3	51
<i>Kuanyshbekova G.E.</i>	The specificity of the references in the speech etiquette of English	4	47
<i>Сүлейменов М.Б.</i>	Латын әліпбиі: өткені мен бүгінгі	4	54
<i>Мукушева М.А.</i>	Латын графикасына көшіру жағдайында жоғары оқу орындары профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыру курсының мазмұнын іріктеу тәсілдері	4	63
ЖАҢАРТУ ИДЕЯЛАРЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ: ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ОБНОВЛЕНИЯ: ФОРМЫ И МЕТОДЫ			
<i>Разбекова З.К.</i>	Жаратылыстану пәндер бағытындағы заманауи білім беру ресурстарын пайдалану	2	92
<i>Смағұлова К.</i>	Жаңартылған білім мазмұны бойынша қазақ тілі мен әдебиеті оқулығымен жұмысты ұйымдастыру	2	101
<i>Тусупкалиева Г.К.</i>	Тарихи концептілерге негізделген тапсырмаларды дайындау	2	107
<i>Айгожин О.М.</i>	Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту	3	57
<i>Шадетова А.К.</i>	Жаратылыстану сабағындағы зерттеу	3	63
<i>Саттибаева Р.М.</i>	Цифрлық білім беру ресурстары география сабағында	4	69

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Бучина Ирина Сергеевна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ, оқу жұмысы мен мониторинг қызметі бөлімі
Ержолова Жанар Аскербекевна	«Қарағанды облыстық психологиялық – медициналық – педагогикалық кеңесі» КММ басшы
Кисабекова Макта Егинбаевна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ мектепке дейінгі тәрбие және тұлғаны әлеуметтендіру кафедрасының аға оқытушысы
Куанышбекова Гульнар Ермековна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының аға оқытушысы
Майбасова Умит Амандыковна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ мектепке дейінгі тәрбие және тұлғаны әлеуметтендіру кафедрасының аға оқытушысы
Мукушева Меруерт Алтынбековна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының аға оқытушысы
Остапенко Андрей Александрович	п.ғ.д., Кубан мемлекеттік университетінің профессоры, Краснодар қ.
Сакаева Альфина Нигаматзяновна	п.ғ.к., «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ мектепке дейінгі тәрбие және тұлғаны әлеуметтендіру кафедрасының аға оқытушысы
Саттибаева Рая Мажитовна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ инновациялық білім беру және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы
Сейтова Наталья Юрьевна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ, оқу жұмысы мен мониторинг қызметі бөлімі
Сулейменов Муратбек Балтинович	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының аға оқытушысы
Сыздыкова Асемгуль Ибрагимовна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ инновациялық білім беру және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Бучина Ирина Сергеевна	Ирина Сергеевна	отдел учебной работы и мониторинговой службы филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Ержолова Жанар Аскербековна	Жанар Аскербековна	руководитель КГУ «Карагандинская областная психолого-медико-педагогическая консультация»
Кисабекова Макта Егинбаевна	Макта Егинбаевна	старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социализации личности филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Куанышбекова Гульнар Ермековна	Гульнар Ермековна	старший преподаватель кафедры психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Майбасова Умит Амандыковна	Умит Амандыковна	старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социализации личности филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Мукушева Меруерт Алтынбековна	Меруерт Алтынбековна	старший преподаватель кафедры психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Остапенко Андрей Александрович	Андрей Александрович	д.п.н., профессор Кубанского государственного университета, г.Краснодар, Российская Федерация
Сакаева Альфина Нигаматзяновна	Альфина Нигаматзяновна	к.п.н., старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социализации личности филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Саттибаева Рая Мажитовна	Рая Мажитовна	старший преподаватель кафедры инновационного образования и информационных технологий филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Сейтова Наталья Юрьевна	Наталья Юрьевна	отдел учебной работы и мониторинговой службы филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Сулейменов Муратбек Балтинович	Муратбек Балтинович	старший преподаватель кафедры психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Сыздыкова Асемгуль Ибрагимовна	Асемгуль Ибрагимовна	старший преподаватель кафедры инновационного образования и информационных технологий филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области